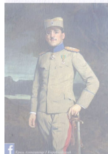

УВОД

Црна Гора у разним периодима свог постојања била је домаћин великом броју шефова држава и других угледних и високих личности.

Сваки од њих који је био у званичној државној посјети обишао је Цетиње а по протоколу и Ловћен.

Тито је више пута посјетио Црну Гору. Све његове посјете биле су програмиране, протоколарне, свечане, забиљежене и обиљежене на начин који доликује гостопримној Црној Гори. Од страних државника угошћавани су краљеви, цареви, предсједници држава и влада…

Један од посљедњих државника био је и Хрушчов.

Посјета Краља Александра и Краљице Марије Карађорђевић са државничком свитом Црној Гори, Цетињу, присуству и учешћу у пријеносу Његошевих костију на Ловћен у Новој Капели, чији је и обновитељ Краљ, септембра 1925. године, остала је забиљежена као величанствена, спектакуларна и историјска.

Приређивач је користећи два од три дневна листа која су излазила у Београду прије 77 година и то „Време“ и „Политику“ хтио да упозна ширу читалачку јавност како је један дио београдске штампе извјештавао о овом догађају и дешавањима непосредно прије и послије пријеноса Његошевих костију са Цетиња на Ловћен.

Нацрт програма свечаности преноса Његошевих костију сачинио је Министар вера господин Миша Трифуновић којег је у име Министарства вера и потписао.

Тај Нацрт програма предвиђа прије свега путовање Краља Александра Карађорђевића и Краљице Марије са свитом за Црну Гору и њихово присуствовање свечаностима преноса Његошевих костију са Цетиња на Ловћен септембра 1925. године.

Тај програм дневних активности од 9 дана садржи временске термине од 17.9.1925. године наводећи га као први дан, када Краљ и Краљица са пратњом полазе из Пећи преко Чакора и Велике за

Андријевицу и Беране до 25.9.1925. године када „из Бара преко Спича, Петровца и Будве одлази за Котор". Тај Програм овако изгледа:

Нацрт програма свечаности пријеноса Његошевих костију

17. септембар

Полазак из Пећи изјутра преко Чакора, Велике, за Андријевицу (78. км.). У Андријевици дужи застанак (црква) – а затим продужење за Беране на ручак (17. км.).

По ручку (евентуална посета манастиру Ђурђевих Ступова) и продужење за Колашин (66. км.) где је вечера и конак. Свега 161 км.

18. септембар

Полазак из Колашина; свечан дочек и ручак у Подгорици (75. км.).

По ручку (евентуална посета цркве српске – 3½ км.); полазак за Острог преко Даниловог Града, где ће бити кратак застанак (18. км.); од Даниловог Града до Острога, – 28. км. – застанак у Богетићима. У Острогу у цркви молебствије и конак.

19. септембар

Полазак из Острога за Никшић (16. км.). Свечан дочек у Никшићу; кратко молебствије у цркви, затим ручак,

По ручку излет до Шавника (46. км.) ту бављење 1 сат. За тим повратак у Острог (62. км.). У Острогу интимна вечера и одмор.

20. септембар

Полазак из Острога преко Данилов-Града за Чево (52. км.). На Чеву дочек и ручак.

По ручку полазак за Његуше (22. км.). Дочек код куће где се родио Његош. Успут мали застанак на Чекању.

По том полазак за Цетиње (25. км.) – застој у Бајицама. Свечан долазак на Цетиње у 16 часова.

На улазу у варош дочекује општинско чиновништво и грађанство. Председник општине подноси хлеб и со и кратко поздравља.

Њ.В. Краљ продужује пут улицама Његушевом и Војводе Церовића за манастир, где га дочекује кратким поздравним говором Његово Високопреосвештенство Митрополит. У манастирској цркви кратко молебствије, а за тим Краљ иде у Двор.

Интимна вечера. По вечери бакљада пред двором у 21 ½ час. Певачка друштва певају химну – поздрав Краљу од стране грађанства. Бакљада обилази варош – народно весеље.

21. септембар

У зору се оглашава почетак свечаности преноса Његошевих костију, звоњењем звона, пуцањем топова и музиком кроз варош. Сви учесници заузимају одређена им места.

У манастиру почиње архијерејска служба тако, да се парастос коме ће присуствовати Њ.В. Краљ заврши у 7½ часова.

Њ.В. Краљ уз припомоћ Архијереја и свештенства износи из цркве ковчег са костима до спољних врата, где га прихваћају Петровићи-Његоши, чланови Краљевске Владе, представници науке и војске и постављају пред манастир, где држи говор Епископ Николај Велимировић.

Потом се спровод креће улицама Манастирском, Дворском и Његушевом до изласка из вароши.

Њ.В. Краљ прати ковчег под црквеним небом. Од излаза ван вароши спровод се наставља аутомобилима до Ивanових Корита, а затим коњима и пешке до капеле, где се кости полажу у саркофаг и држи заупокојени кратак помен, а по том ће одржати говор Министар вера. Силазак на Иванова Корита, где ће бити народни ручак. – По ручку повратак на Цетиње.

У 17 час. у дворској башти или сали Дома Слободе скуп свих депутација, на коме држи говор г. Павле Поповић, ректор Београдског Универзитета и врши се представљање свију депутација, које су дошле на прославу Његошеву.

У вече интимна вечера у Митрополији. После вечере представа *Горског Вијенца* (траје 1 сат.) Од Цетиња до врха Ловћена 18 км.

22. септембар

Пре подне дефиловање војске.

Пријем депутације из Црне Горе и свечан ручак у дворској башти (за 1.000 особа). На ручку поздравни говор Њ.В. Краљу држи Њег. Високопреосвештенство Митрополит Црне Горе.

23. септембар

Полазак изјутра са Цетиња за Бар (74. км.).

Застанак на Црнојевића Ријеци и Вир Пазару. У Бару свечан дочек и ручак.

По подне излет до Улциња и повратак у Бар (60. км.). У Бару вечера и преноћиште (по могућству на лађи). Укупно 130. км.

24. септембар

Одмор у Бару на лађи.

Повратак из Бара обалом за Котор преко Спича, Петровца, Будве у Котор (74. км.). Ручак у Котору.

Напомена: Говори при дочеку и поднашању соли и хлеба Њ.В. Краљу најкраћи. На ручковима у подне мало дужи, а тако и на бакљадама. Велики жупан послаће благовремено све ове говоре Маршалу Двора.

Овај програм потписао је Министар Вера, господин М. Трифуновић с.р."

Међутим, Краљево и Краљичино путовање са свитом започиње њиховим одласком из Београда, а завршава се повратком у Београд. Тако да њихово путовање почиње 12.9.1925. године одласком за Скопље, а одатле кроз Метохију за Црну Гору да би се прије предвиђеног времена преко Дубровника, Сплита, Шибеника, Книна и Загреба 2.10.1925. године вратио у Београд.

Суверен државе Краљ Александар као *обновиӣељ и задужбинар* Нове капеле на Ловћену саграђене на темељима Старе капеле, коју је 1916. године срушила Аустроугарска, прихватио је са задовољством да присуствује тој свечаној прослави и да узме учешћа у том свечаном и историјском чину. Та част и обавеза су му припадале и по сродственичкој основи као потомку по мајчиној линији куће Петровића. Краљева мајка Зорка је кћерка Краља Николе.

Иако је главни циљ Краљевог путовања био прије свега присуствовање пријеносу Његошевих костију, он је своје двадесетодневно одсуство из Београда искористио да посјети велики број крајева „своје Краљевине" и обави успјешно домаћу државничку мисију.

Овај мало дужи пут Краљевског пара од 20 дана кроз већи дио Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца предвиђао је велики број активности и сваки термин до у појединости био је испрограмиран, па га је и тешко било сасвим реализовати.

У знатижељи потрудили смо се да дођемо до података у којој се мјери овај Програм реализовао. Похрањени архивски документи нијесу такав одговор могли већим дијелом дати. Онда се приступило консултовању дневних листова који су свакодневно извјештавали о том великом догађају – историјском путу. У Београду су тада излазила три дневна листа и то: „Политика", „Време" и „Правда". Контактиран је већи број библиотека, архива и других установа у жељи да се наведене дневне новине пронађу и све оне користе за ову прилику, али на изненађење најчешћи одговори надлежних у тим институцијама су били да новине из 1925. године нијесу сачуване, а тамо гдје и дјелимично јесу, налазе се на конзервирању, односно лијечењу, па их не

дозвољавају користити, а посебно фотокопирати, јер су дотрајале и папир се самим додиром цијепа. У то се лично увјерио приређивач. Када је сачуване текстове у једном броју днèвних листова покушао скупа са библиотекаром да фотокопира, папир се једноставно цијепао и одвајао, тако да је био принуђен да од тог поступка одустане и служи се преписивањем. Иначе, дешавало се чак и то да у појединим установама које посједују наведене дневне новине из овог периода времена, за поједини мјесец недостаје од 5 до 15 бројева. То је изискивало велики труд, а за резултат се добијала непотпуност материјала и тиме могућност да буде мањих, свакако не намјерних, пропуста, односно грешака.

За припрему овог материјала коришћени су како објављени текстови новинара који су пратили путовања Краљевског пара, тако и дописника из оних мјеста кроз која су Краљ и Краљица пролазили, и то искључиво из новина „Време" и „Политика" који се за ову прилику и ове догађаје међусобно допуњују. Тамо где недостају бројеви по датумима у једном листу, у другом га има и обратно. Друга штампа и остали извори нијесу коришћени. То и није био циљ приређивача. Новине које су излазиле у Цетињу, сједишту Зетске области, такође нијесу консултоване због тога да би се читаоци упознали и увјерили како су београдске а не и друге дневне дневне новине преносиле извјештаје о преносу Његошевих костију и о другим активностима везаним за овај историјски догађај. Вјероватно да нема великих разлика, али можда би било добро да су и оне коришћене и текстови компарирани.

Међутим, жеља приређивача је била да представи слику времена у коме су догађаји из књиге виђени очима савременика без намјере да утврђује поузданост њихових представа и виђења. Овај материјал може бити подстицај за једну суптилну и поуздану анализу времена и догађаја. На основу оновремских сазнања направиће се нова, много обимнија и разноврснија књига која ће употпунити слику времена које је овдје представљено. И приређивач већ сада са задовољством припрема такву публикацију, али без осјећања ускраћености уколико то успјешније или прије њега уради неко други.

Пошто се радило о званичној Краљевој посјети „Црној Гори и Далмацији", то је, како због заокружености овог пута, његове важности, дужине путовања, пролазу кроз велики број градова и мјеста, што су дневни листови подробно свакодневно преносили и, најзад, саме систематике припреме за фељтон, одлучено је да се мањим дијелом у скраћеном обиму, а већим дијелом у цјелини, пренесу скоро сви извјештаји са Краљевог путовања, према текстовима чланака из оба

листа. Свакако већи дио текстова коришћен је из листа „Време", односно до 23.9.1925. године, а касније из листа „Политика".

И како су пролазећи кроз велики број историјских мјеста, градова и села Краљ и Краљица били у прилици да се упознају визуелно и непосредно, од стране домаћина редоследом како следи ток догађаја прво кроз поздравне говоре добродошлица, и кроз разговоре које су имали у свим мјестима, то су свој пут обогатили бројним облицима људске спознаје, а нарочито употпунили историјска и културна знања и понијели их са собом као духовно богатство и задовољство.

У сваком региону, граду или мјесту гдје су били или која су прошли, пратили су их новинари и кроз своје текстове преносили виђене ситуације, дочеке, изречене здравице и говоре и понашање увијек гостољубивих домаћина, затим како је у одређеном граду или мјесту реаговано за вријеме њиховог боравка. Нарочито је лијепо описивано како је прије и послије Краљевог доласка, боравка или проласка кроз одређена мјеста Краљ реаговао и како је своју наклоност испољавао кроз говоре и понашање. Ти текстови су објављивани, те могу само у случају недостатка других доказа послужити као историјски извор. Углавном, већи дио ових текстова су овдје пренијети, јер највероватније су непристрасни, из пера признатих и познатих извештача-новинара.

Наиме, жеља приређивача је била да у цјелости или дјелимично новинарски текстови аутентично буду пренешени. Прије свега због важности историјског догађаја, а онда и због тога јер су описи изузетно садржајни, писмени, јасни, кратки, а скоро епски. Пошто је извјештаје слало више новинара за наведене листове то ће се кад-кад десити да се поједини описи догађаја мјеста или предјела понављају. Али, свакако на свој особен начин, како је који од новинара то запазио, доживио и пренио. Припрема и слање таквих извјештаја је био доста тежак, осетљив и одговоран посао. Активности је било доста, јер се у току једног дана дешавало много догађаја, односно радњи, путовало се, било много сусрета, здравица, разговора и др. Требало је описати мјесто и предјеле кроз које је Краљ са пратњом пролазио, знати обичаје за свако братство, село и племе, односно историју локалитета.

У овом фељтону, а сада публикацији, налази се и већи број пренијетих, углавном у цјелини, одржаних говора од стране угледних, признатих и познатих личности културног, црквеног, јавног и политичког живота: Краља Александра, епископа Н. Велимировића, Марка Цара, митрополита Г. Дожића, Мише Трифуновића... и чланака објављених такође у листовима „Политика" и „Време", а припремљених за ову прилику „пријеноса Његошевих костију са Цетиња у Нову капелу на Ловћену": Милоша Црњанског, Густава Крклеца, Д. Костића, М. Светковског, Вој. М. Јовановића, Ж. Милићевића, Б. Ковачевића и П. Церовића.

Овом приликом не би се смело изоставити списак имена одликованих грађана које је Краљ Александар одликовао приликом његове посјете Црној Гори. Наиме, у „Службеним новинама Краљевине СХС" бр. 232 од 10. октобра 1925. године, то јест недјељу дана након Краљевог повратка за Београд, објављена су бројна одликована имена разврстана по степенима са којима су одликовани. Предлог је дао заступник предсједника Министарског савета министар правде, како то и поступак налаже, а Краљ је одлуку потписао. Сви одликовани том приликом су грађани из Зетске области. Вјероватно да је у вези овог пута Краљ одликовао и друга лица, али овдје је унијет само онај списак који је непосредно објављен након Краљевог повратка за Београд.

Фељтон започиње са 12. и 13. септембром 1925. године када дневне новине „Време" и „Политика" почињу најавом одласка из Београда Краљевског пара Карађорђевића, а касније путем новинарских извјештаја континуирано прате свакодневна путовања и активности, припреме, дочеке и здравице по традицији гостољубивих домаћина и Краљевих одговора на здравице, у свим мјестима куда су се кретали.

И као што се из Нацрта програма види, Краљевски пар је из Београда отпутовао возом за Скопље гдје су у пријеподневним часовима стигли 13. септембра 1925. године.

Из Скопља одлазе за Косовску Митровицу, Пећ и Дечане гдје су се дуже времена задржали. Из Пећи преко Чакора и Велике и посјете Андријевици одлазе у посјету и обилазак Берана и Колашина, гдје и ноће да би следећег дана били у Подгорицу. У манастиру Острог коначе двије ноћи, одакле обилазе Никшић, Шавник и Даниловград. На путу за Цетиње посјетили су и задржали се на Чеву, Његушима и у Бајицама. Иначе, они су се на цијелом „свом путу" гдје је год било могуће, заустављали, и у свим тим мјестима куда су пролазили били су радо поздрављани, дочекивани и примани.

„После свечаности на Цетињу и Ловћену Краљ ће посетити следећа места: Бар, Улцињ, Тиват, Котор, Херцег Нови, Рисан, Груж, Дубровник, Цавтат, Корчулу, Хвар, Вис, Сплит, Имотски, Сењ, Книн, Врлику, Шибеник, Преко, Биоград, Јанкуловац, Бенковац, Обровац, Нови Град, Раб, Крк и Сушак. Из Сушака Краљ се враћа у Београд. На Сушак, ако не буде измене у програму, Краљевски пар би имао да стигне 6. октобра."

Међутим, дошло је до измјене програма. Краљ је због државничких обавеза скратио путовање па се преко Загреба вратио у Београд неколико дана раније. У Београд је стигао 2. октобра 1925. године.

Овај материјал, као што је већ напред речено, коришћен је за припрему фељтона под насловом *Краљ Александар у Црној Гори 1925. године*. Фељтон је објављен у 60 наставака у дневном листу „Глас Црногорца“ у времену јул-септембар 2002. године.

Један број читалаца тог фељтона међу којима је било историчара, академика, научних и јавних радника и политичара у непосредним разговорима захваљивали су приређивачу што је успио да припреми за штампу опис догађаја да би након 77 година био први пут „поново“ објављен. Тиме су се млађе генерације упознале са тим историјским догађајем који је „скинут“ са ступаца београдске штампе и извучен из заборава.

Предложено је приређивачу да се фељтон систематизује и објави као књига с тим да се ништа не мијења. Приређивач је то прихватио под условом не само да се ништа не мијења већ и да се ништа не допуњава нити скраћује.

Коректно је напоменути да је за вријеме објављивања фељтона или непосредно након тога, приређивачу од стране читалаца постављен већи број питања. Ево неких од њих:

- *Зашто ближе нијесу описане политичке, економске, дипломатске, националне и друге прилике на просторима Краљевине СХС, као и што нијесу споменути поједини догађаји везани за одређено мјесто или локалитет?*
- *Због чега је Краљ био сагласан да му дјед, баба, ујаци и тетке са породицама живе у егзилу и да у иностранству буду сахрањивани умјесто у својој земљи?*
- *Зашто нијесу споменуте и непријатности које је наводно на том путу кроз Црну Гору имао Краљ?*
- *Зашто нијесу наведена и друга бројна добročинства која је Краљ чинио приликом проласка кроз одређене просторе Црне Горе (давање средстава за подизање школа, цркава, домова, прављење путева…) Карактеристично је излагање доктора Мила Марковића: „Краљ је приликом посјете Братоножића у мјесту Пелев Бријег дао 1.400.000 динара за изградњу цистијерне коју мјештани уз мање оправке и дан-данас користе“.*
- *Зашто није унијет један „очи у очи“ разговор који је имао Краљ са једним „црногорским главаром“. Наиме, на питање упућено Краљу –„Зашто се бар један Црногорац не налази у Влади Краљевине СХС?“, Краљ је као из топа одговорио: „А ја?“*

Приређивач није из коришћених извора имао такве податке те их није могао ни пренијети.

Тако је објављени фељтон постао књига.

* * *

У случајевима када на новинским ступцима недостају или су нечитљиви неки пасуси, дијелови пасуса, реченице или ријечи, приређивач се трудио да то појасни, а у крајњем случају изостави. На срећу, ради се о врло малом броју таквих случајева.

Зависно од листа, новинара, лектора или уредника, а прије свега од праксе дневних новина за именичне називе или за иста значења различито су коришћена почетна слова. Некад су ријечи почињале великим а некад малим словима (на примјер: краљевски пар; Краљевски Пар) одлучено је да се све то преноси како је дато у новинарским извјештајима.

Датуми (што је и логично) објаве чланака у штампи не поклапају се са датумима слања извјештаја, односно са датумима догађаја, па се понекад може и превидјети датум радње.

У текстовима има језичких, именичних и техничких-словних грешака. Само тамо гдје је приређивач оцијенио да слово или ријеч мијења смисао реченице или име, односно презиме човјека, као и назив града или мјеста, а у то био сигуран, интервенисао је и грешку отклањао.

Фотографије објављене у овој публикацији коришћене су из монографија, књига, новина и часописа. Један дио фотографија коришћен је из монографије аутора Драшка Шћекића „Путујући Црном Гором“, Подгорица 1996.

Приређивач

Краљ Александар I Карађорђевић

АЛЕКСАНДАР I КАРАЂОРЂЕВИЋ
1888–1934

После убиства краља Александра Обреновића и краљице Драге Машин 11. маја (29. априла по старом календару) 1903. године упражњени краљевски престо чекао је *новоī краља*. Био је то кнез Петар I из династије Карађорђевић. Није било разлога за колебање. Истога дана после убиства краља Александра Обреновића војска је прогласила за краља Петра Карађорђевића, унука Вожда Првог српског устанка Ђорђа Петровића. Народно представништво у Београду потврдило је избор књаза Петра Карађорђевића за српског краља. Уследиле су одмах честитке из Цетиња и Петрограда.*

По уставу у Србији „краља наслеђује мушко потомство из законског брака“. По овој одредби наследник краља Петра требао је да буде старији син Ђорђе Карађорђевић. Било је много сплетки на Двору и око Двора око принца Ђорђа. Многи су хтели „да га уплету у своју мрежу“. Стари краљ у жељи да заштити престолонаследника издвојио га је из Двора у другу зграду. У Принчевој кући су избијале и експлозије. Постојале су и индиције о чему су „Краљу стизале анонимне пријаве да група атентатора припрема атентат на принца Ђорђа како би на престо довели Александра“. Догађаји су демантовани.

Почеле су да се шире вести како у земљи тако у иностранству да ће Ђорђе абдицирати. Француски амбасадор у Бечу је октобра месеца 1908. године изјавио „да у Србији постоји покрет који хоће да обори краља Петра и уклони Ђорђа као престолонаследника и да доведе на престо Александра“**.

Депримиран оним што је око њега колало Ђорђе Карађорђевић је 12. марта 1909. године донео дефинитивну одлуку којом се одриче „престолонаслеђа и свих права која му по том основу припадају“.

Када се краљевић Ђорђе по својој властитој иницијативи одрекао престола, по Уставу морао је ступити у право престонаслеђа његов брат који је одмах послије њега на реду. Тако се и десило.

---

* М. Поповски: *Ђорђе Краљевић СХС*, Београд 1980.

** М. Поповски: *Ђорђе Краљевић СХС*. Београд 1980.

Пошто је тема ове књиге *Краљ Александар у Црној Гори 1925. године* у жељи да подсјетимо читаоце на биографске податке овог државника, ратника и политичара одлучено је да се објави у крaћим цртама његова биографија. Из литературе, односно публикација које обрађују личност и дјело краља Александра оцијењено је да би за најкраћи а уједно и најпотпунији текст требало пренијети приказ проф. Драгољуба Живојиновића под насловом *Александар I Карађорђевић 1888-1934*, објављен у књизи *Сто најзнаменитијих Срба* у издању „Принцип – Јупублик" Београд – Нови Сад 1993. године.

*Биографија Александара I Карађорђевића**

„Краљ Александар I рођен је 17. децембра 1888. на Цетињу као други син кнеза Петра и Зорке Карађорђевић, који су тада живели у Црној Гори. Ту је провео прве године живота; школске дане започео је у Женеви, а наставио у Петрограду, где га је затекла вест о избору његовог оца за краља Србије.

Краљ Петар I Карађорђевић

Књегиња Зорка Карађорђевић

У Београд је дошао, заједно са старијим братом Ђорђем и сестром Јеленом, у лето 1903. године, и ту је наставио школовање.

Полагао је испите из образовних и војних предмета (историја, географија, физика, пешадијски егзерцир, тактика). У јесен 1904. краљ Петар је именовао др Луја Војновића, угледног националног радника из Дубровника, за његовог васпитача. Следећег лета Војновић је прекинуо свој боравак у Београду, жалећи се на попустљиво држање краља Петра према сину. На јесен исте године Александар је наставио своје школовање у Петрограду, али се већ идуће године вратио у Београд. На захтев српске владе, за краљевићевог васпитача царска влада је одредила пуковника Николаја Суљменова. Неспоразуми између васпитача и васпитаника претили су да доведу до њиховог разлаза. Ипак, они су брзо били изглађени и сарадња настављена. У јесен 1909. краљевић Александар, сада престолонаследник, након абдикације старијег брата Ђорђа, обављао је своје дужности и настављао своје школовање у Београду. Настојање да учврсти свој нови положај и наглашене политичке амбиције ометали су његово систематско образовање, које није никада стекао.

* Др Драгољуб Живојиновић: *Александар I Карађорђевић*. Принцип-Јупублик, Београд - Нови Сад, 1993.

Иако је његово формално образовање остало недовршено, престолонаследник Александар је много читао. Из сачуваних својеручних бележака види се природа његових интересовања и склоности. Политика, војска, животи угледних државника и војсковођа, филозофија, социологија и књижевност привлачили су његову пажњу.

Краљ Никола I Петровић

Краљица Милена Петровић

Престолонаследникова личност и карактер остали су умногоме нејасни, недовољно проучени и схваћени. Отуда су проистекли многи неспоразуми и противречна мишљења о њему као човеку, политичару и владару. Разумевање његове личности и политике било је такође отежано ореолом ратника и владара, с једне, и политичким и идеолошким предрасудама и оптужбама, с друге стране. Било је сувише претеривања која су онемогућила потпуније сагледавање његове личности.

Иако је првобитно давао утисак смиреног, пријатног и дружељубивог младића, с временом су се уобличавале и откривале неке његове слабости и мане. Краљ Петар је говорио за млађег сина да је био притворица и да га је у томе подсећао на краља Николу.

Други су тврдили да је био увредљив и злопамтило, да није умео да се понаша, да је био тврдоглав и непослушан. Савременици су такође уочили наглашену властољубивост и жељу да се што пре домогне власти. Окружио се групом официра и брзо стекао популарност у војсци. Неки официри (Драгутин Димитријевић Апис) чак су предлагали краљу Петру да абдицира у корист престолонаследника. Насупрот брату Ђорђу, Александар је био уздржанији и одмеренији, промишљенији и прорачунатији у односима с људима. Давао је утисак мудријег и интелигентнијег, а свакако вештијег у политици.

У потоњим унутрашњим и спољнополитичким збивањима, престолонаследник Александар је играо значајну улогу. У унутрашњим превирањима спретно је градио свој углед и учвршћивао положај, ослањајући се приметно на Аписа и његове присталице; захваљујући њему постао је генерални инспектор српске војске. Касније се њихова сарадња пореметила и прерасла у отворено непријатељство. Томе је добрим делом допринело стварање тајног удружења „Уједињење или смрт“ почетком 1911. Односи између престолонаследника и нове организације, која је била позната и као „Црна рука“, доживљавали су у наредним годинама успоне и падове. Они су били предмет многих написа у штампи, разговора и сукоба између Краља Петра и престолонаследника, као и деоба међу официрима.

У балканским ратовима 1912–1913. престолонаследник Александар је играо значајну улогу као командант Прве армије. Као најјачој, били су јој додељени најодговорнији задаци на главном правцу операција: Врање–Куманово–Овче поље. Наспрам себе имала је главне турске снаге. У дводневној бици код Куманова (23-24. октобра 1912), Прва армија је разбила турске снаге и заузела Скопље. Престолонаследник се залагао за политику сарадње с Бугарском и предлагао да граница између две земље иде дуж реке Брегалнице, као и да Бугарска добије Штип и Велес, а Србија Прилеп. Престолонаследников углед и престиж видно су порасли тих дана. У погледу рата с Бугарском, који се неминовно приближавао у пролеће 1913. године, приклонио се мишљењу оних генерала (Ж. Мишић) који су сматрали да Србија мора да ратује било сама, било у савезу са Грчком, као и да је рат требало почети и окончати што пре.

Питање Македоније и управе у њој довело је до новог распламсавања сукоба између црнорукаца и владе. Оно ће с временом довести до оштрих размирица између краља Петра и радикалске владе

Николе Пашића. Држање официра и породични неспоразуми претили су да изазову озбиљну уставну кризу у земљи. Нашавши се у процепу између црнорукаца, којима је нагињао, и радикалске владе која је уживала подршку Русије и Француске, краљ Петар је одлучио да се повуче из активног вршења краљевских дужности.

У данима кризе (мај-јуни 1914) престолонаследник се вратио у Београд из Врњачке Бање, где се налазио на лечењу. Учествовао је у разговорима с Јаковом Јашом Ненадовићем и Живојином Балугџићем, краљевим интимним пријатељима и саветницима, у преговорима око преузимања регентских дужности. Крајем јуна, све појединости су биле уређене, па је 24. јуна 1914. краљ Петар објавио указ којим је вршење краљевских дужности, за време свог лечења, пренео на престолонаследника Александра. То је био крај владавине краља Петра. Крхка демократија у Србији нашла се брзо на тешким искушењима. Сарајевски атентат и догађаји који су уследили ставили су престолонаследника и Србију пред нова и тешка искушења. Земља је била исцрпљена и нспремна за нови рат, који се приближавао. Престолонаследникови политички циљеви разликовали су се од оних његовог оца. У прокламацији војсци, упућеној крајем јула 1914. године, говорило се да се Србија бори за југословенски програм. То је било потврђено одлуком Народне скупштине у Нишу, децембра 1914. године, у којој се говорило да је ратни циљ Србије ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. То је створило многе невоље, сукобе и неспоразуме, како унутар земље, тако и са савезницима (Русија, Енглеска, Француска, Италија).

Успеси српске војске 1914. изазвали су дивљење у свету, а престолонаследнику донели несумњиви ореол победника, ојачали његов углед и моћ. Он се стално налазио с војском, обилазио ратишта, утицао на политичке одлуке. У јесен 1915. повлачио се заједно с војском преко Црне Горе и Албаније, где је био подвргнут тешкој операцији.

Са остацима српске војске повлачио се ка Валони, одакле се евакуисао с последњом српском јединицом на Крф. Почетком 1916. године путовао је у савезничке престонице (Париз, Лондон, Рим), тражећи подршку за Србију и њену војску. Те године отпочео је обрачун с најистакнутијим припадницима „Црне руке“, који су били оптужени због наводног атентата на престолонаследников живот у септембру 1916. код Остраве. Већина их је била пензионисана, осуђена на казне затвора, а неколико најистакнутијих (Апис, Малобабић) било је осуђено на смрт од стране војног суда за официре у Солуну. Престолонаследник је одбацио молбу да помилује Аписа.

На Солунском фронту, Александар се залагао за офанзивне акције, али његови предлози нису били прихваћени; српска влада је предлагала да буде постављен за команданта савезничких снага, али без успеха. Био је унапређен у чин генерала. У пробоју Солунског фронта активно је учествовао, пратећи изблиза напредовање савезничких армија. У политичким расправама о питању уједињења није одобравао држање и захтеве Југословенског одбора у погледу начина уједињења. Крајем новембра 1918. прихватио је одлуку Подгоричке скупштине о уједињењу Црне Горе и Србије, а 1. децембра предлог делегације Народног вијећа СХС из Загреба о стварању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Настанком Краљевине СХС престала је да постоји Краљевина Србија. Она се одрекла свог суверенитета, тешко стечене слободе, независности и имена. Створена је велика држава какву је Александар желео. Краљевина Србија оличавала је одређене традиције, менталитет, националну хомогеност и верско јединство. Краљевина СХС, пак, то није имала. Отуда је њен почетак, као и потоњи живот, био тежак и мучан: политички сукоби и неспоразуми, узајамно неповерење, верске разлике, различите традиције, вредности и схватања обележавали су њен почетак и трајање. Осим што се на њеном челу налазила династија Карађорђевића, у лику престолонаследника Александра, између Краљевине Србије и Краљевине СХС није било много заједничког.

После смрти краља Петра, августа 1921, Александар је био крунисан за краља нове државе у новембру исте године. Наредне године оженио се ћерком румунског краља Карола, Маријом, са којом је имао три сина – Петра, Томислава и Андреја.

У спољној политици краљ Александра је, суочен с наглашеним италијанским територијалним и политичким претензијама у Далмацији, Албанији и Подунављу, тражио ослонац у Француској. Уговор о савезништву, закључен 1927. године, уредио је правне односе између две земље. Француски банкари и привредници развили су живу активност у Југославији, а није изостала ни војна сарадња. Италијански шеф владе, Бенито Мусолини, уверен да је уговор био уперен против Италије, подржавао је непријатеље југословенског краља и државе – усташе – у настојању да ослаби његову власт и земљу. Краљ Александар је подржавао политику изолације СССР-а и отпора ширењу бољшевизма. Примио је велики број руских избеглица у Југославију. Балканска сарадња била је окосница његове политике са суседима. Стварање Балканског савеза (1933) представљало је корак у правцу очувања мира у том региону, што је одговарало потребама свих држава.

У унутрашњој политици краљ Александар је заузео ауторитарни став. Водио је политику чврсте руке према комунистима и хрватским националистима. Видовдански устав (1921) озаконио је централизам, што је изазвало отпор међу Хрватима. Последица тога била је политичка нестабилност у земљи; владе су се стално смењивале. Јануара 1929, краљ Александар је, искористивши убиство Стјепана Радића у Народној скупштини, извршио државни удар и укинуо грађанску демократију. Видовдански устав је био суспендован, а владар је преузео власт у своје руке. Политичке странке су биле укинуте, а Народна скупштина распуштена. Краљ Александар је именовао владу која је била њему одговорна. Нови систем се убрзо нашао у кризи; септембра 1931. краљ Александар је „октроисао“ нови устав, којим је био уведен дводомни парламент. Унитарна држава је била потврђена, а земља подељена у девет бановина.

Због незадовољства стањем у земљи, екстремни хрватски националистички елементи, предвођени др Антом Павелићем, напустили су земљу и из емиграције деловали на разбијању Југославије. Њихов циљ био је уклањање краља Александра. У сарадњи с организацијом ВМРО и уз подршку из Италије, Аустрије, Мађарске и Бугарске, франковци-усташе су припремали атентате. У октобру 1934, приликом посете Француској, краљ Александар је убијен у Марсељу. Након његове смрти створено је намесништво на челу с кнезом Павлом, које је управљало земљом до марта 1941. године.

Преузимање регентских дужности од стране престолонаследника Александра, у јуну 1914. године, означило је почетак нове ере у историји Србије. Програм ослобођења и уједињења српског народа, за који су се бориле генерације државника и политичара, био је напуштен и замењен борбом за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у заједничку државу. То је захтевало нову политику и начин рада, друкчију дипломатију и оружане снаге. Престолонаследник је узео видно учешће у њиховом стварању и уобличавању. С ореолом победника и подршком, иако уздржаном, савезника, његов програм био је остварен по завршетку светског рата. У унутрашњој политици се ослањао на централизам, а од 1929. заговарао је програм интегралног југословенства као начина за превазилажење унутрашњих (националних, верских, политичких) сукоба и несугласица. У спољној политици, поред ослањања на Француску, заговарао је политику смиривања балканских сукоба и размирица. И за унутрашњи и за спољнополитички програм било је потребно више времена него што га је он имао. Њихово спровођење у живот било је прекинуто убиством у Марсељу.“

Приређивач сматра да би било корисно илустровати биографске податке др Живојиновића са два извода из књиге *Неимари Југославије* Јована М. Поповића (издање Књижарнице Радомира Д. Ћуковића, Београд 1931), први поводом ступања Александра I у српску војску 17. (4.) децембра 1903. године, на дан свог 15. рођендана, што је Краљ Петар I обиљежио Наредбом, и други, у коме се наводи значајна честитка коју је Врховни командант пренио српској војсци за Божић у Скадру 24. децембра 1915. године (по старом календару).

Јунаци,

Данас Мој млади син, Његово Височанство Краљевић Александар навршује Своју петнаесту годину.

И као Србин и као Владалац српски и као Врховни Заповедник ваш, сматрам да ћу на данашњи дан најбоље учинити, ако и Мог млађег сина уврстим у Ваше редове и упутим га да с вама, Моји храбри јунаци, греди оној мети, коју сваки Србин тежи.

И ја га данас уврштујем у редове наше храбре пешадије, уврштујем га у редове 1 чете 3 батаљона 6 пешад. пука „Краљевића Александра“.

Војници,

Чином овим, Ја вам дајем нова доказа, колико Ја ценим вас, Узданицу српску, дајући вам и мог млађег сина за друга.

Упућујући га у ваше редове, Ја полажем наду у Бога и нашу храбру војску, да ће он с вама у заједници бити достојан потомак Врховнога Вожда.

Јунаци,

Примите Мог сина Александра у ваше редове с оном љубављу и преданошћу Отаџбини, с којом га љубављу и преданошћу Ја данас предајем Узданици Српства.

***

Јунаци,

Под навалом удружених војсака двеју царевина и једне краљевине, а за време непрекидних борби кроз пуна два месеца ви сте дали безброј доказа свог јунаштва, пожртвовања и осећања дужности према Отаџбини.

Тешка судбина наше миле Србије хтела је да данашњи светли празник Рођење Христа Спаситеља, дочекујемо тако далеко од наше лепе Домовине, од наших милих и драгих.

Ви, Моји драги јунаци, који се данас налазите по арбанским кршевима, на обалама Јадранског Мора, имадосте да издржите најстрашније искуство преко беспутних арбанских и црногорских планина, кроз студен и снег и да издржите све те беспримерне патње, пружите целом свету такав пример самопрегоревања, какав је ретко у историји која војска показала.

Али јунаци, прегажена Отаџбина и сада упире своје погледе само на вас.

И данас на дан Христова Рођења, уз наше молитве Свевишњем да наше напоре, патње и праведне жеље милостиво награди Ја позивам све вас, моје непобедне и дичне витезове, да схватите и разумете недаће које су снашле нашу Отаџбину и да, спремајући се за нове напоре, које Отаџбини дугујемо, стално рачунате на Мене.

А Ја ћу, јунаци и у будуће делити са вама исту судбину и имаћу само један циљ: да се ваша јуначка снага што пре окрепи и да наше победоносне заставе ускоро буду захвално поздрављене од ослобођене мајке Србије и од целог нашег напаћеног народа.

Христос се роди, Моји официри и чиновници!

Христос се роди, Моји подофицири и војници!

Христос се роди, сви Моји јунаци, који се тако храбро борите за Краља и Отаџбину!

Живела Моја јуначка и непобедна војска!

И Министар војни приликом ступања Александра I у српску војску 1903. године издао је „за сву војску“ следећу наредбу:

Краљ Петар I засведочавајући Своју неизмерну љубав према своме народу и својој војсци уводи у редове српске војске и свога млађога сина, Његово Височанство Краљевића Александра.

Краљ Петар I тим увођењем даје изразе колико љуби своју војску и колико цени њене врлине и преданости дому Карађорђевића и Отаџбини…

У наведеној књижици сликовито се наводи ревносна обука Краља Александра и његово напредовање и добијање унапређења држећи се строго Закона о устројству војске:

Подофицирске чинове добивао је Краљевић Александар тачно по закону о устројству војске. Он се враћа као подофицир у Русију да заврши школовање у „Пажевском Корпусу“.

Као пешадијски потпоручник проглашен је марта 1909. год. за престолонаследника, а постављен је 26 марта 1911. год., када

је успостављена „Главна Инспекција целокупне војске“ и Главног инспектора.

Краљ Александар I *као војник у миру* већ је показивао од првога дана ступања на војну службу нарочито за време официрске службе, особите војничке врлине: *дисциплинованост, ревност, карактер, и изврсно схватање ратне вештине.*

ПУТ КРАЉА АЛЕКСАНДРА

12. IX 1925 – 2. X 1925

КРАЉ АЛЕКСАНДАР У ЦРНОЈ ГОРИ

КРАЉЕВСКИ ПАР ОТПУТОВАО ЈЕ ЗА СКОПЉЕ*

Лист „Време" почео је са објављивањем текстова у вези овог пута у нједјељу 13. септембра под насловом *Краљевски пар отпутовао је синоћ за Јужну Србију*.

„Ни јуче у политичком животу није било значајнијих догађаја. Пре подне завршене су аудијенције министара у Двору. Од 11 пре подне до 1 час по подне заседавао је Министарски Савет. У главном, расправљало се опет о Краљевом путу у Црну Гору и Далмацију. Утврђено је, да Краља на овом путу прате: заступник председника владе, Министар Правде г. Ђуричић, Министар Унутрашњих Дела, г. Максимовић, Министар Аграрне Реформе г. Павле Радић, Министар Финансија г. Стојадиновић, Министар Просвете г. Вукићевић, Министар Вера г. Трифуновић, председник и подпредседник Народне

Краљ Александар I Карађорђевић

Краљица Марија Карађорђевић

* С. Краков, „Време" 13. септембра 1925.

Скупштине г.г. Трифковић и др. Суботић, и, од посланика, који су се пријавили г.г. Јојић, Томић, Трумбић и др. Анђелиновић. Једна група чланова владе сачекаће Краља у Пећи. Друга група, заједно са посланицима, отпутоваће у понедељак право на Цетиње.

Краљ и краљица напустили су синоћ престоницу. Краљевски пар отпутовао је у Скопље, одакле продужује за Пећ.“

У поднаслову текста *Краљ је синоћ отпутовао* пише:

„Дворским возом у 7 часова увече, отпутовао је из престонице Краљ са Краљицом и својом свитом. На станици су их испратили Кнез Павле, Кнегиња Олга, заменик председника владе г. Марко Ђуричић и Министар Унутрашњих Дела г. Божа Максимовић.

После свечаности на Цетињу и Ловћену Краљ ће посетити следећа места: Бар, Улцињ, Тиват, Котор, Херцег Нови, Рисан, Груж, Дубровник, Цавтат, Корчулу, Хвар, Вис, Сплит, Имотски, Сењ, Книн, Врлику, Шибеник, Преко, Биоград, Јанкуловац, Бенковац, Обровац, Нови Град, Раб, Крк и Сушак. Из Сушака Краљ се враћа у Београд. На Сушак, ако не буде измене у програму, краљевски пар би имао да стигне 6. октобра.“

ОДЛАЗАК КРАЉЕВСКОГ ПАРА ИЗ БЕОГРАДА

Лист „Политика“ већ 12. септембра најављује програм свечаних активности на Цетињу:

„Министарство вера дефинитивно је утврдило ток свечаности, које ће се одржати на Цетињу 21. и 22. о. м., приликом преноса Његошевих костију. Сви позвани гости путују железницом до Зеленике, независно од пута којим ће проћи Краљ. Од Зеленике до Котора превозе се лађом, а даље, до Цетиња, путници ће продужити аутомобилима, који су им у довољном броју стављени на расположење. При доласку сваки путник дужан је да се обрати одбору за станове, који ће их упутити на резервисана места.

Свечаност почиње зором 21. септембра. Објављује се звонима са цркава, топовским пуцњима и музиком, која ће дефиловати кроз варош. Затим се врши распоред. У манастиру ће се, затим, одржати архијерејска служба, којој ће присуствовати и Краљ, а која се завршава у 7½ часова.

После службе, Краљ, уз припомоћ архијереја и свештенства, износи из цркве ковчег са Његошевим костима до спољашњих врата, где га прихваћају Петровићи-Његоши, чланови владе, представници науке и војске и постављају пред манастир, где ће г. Николај Велимировић, владика охридски одржати говор.

Београд

Спровод се даље креће Манастирском улицом, Дворском и Његошевом. Под црквеним небом Краљ прати ковчег до изласка из вароши, одакле се спровод наставља аутомобилима до Ивановых Корита, а затим, колима до капеле. Ковчег са костима положиће се у нарочити украшени саркофаг и одржаће се заупокојни кратак помен, после кога ће министар вера г. Миша Трифуновић одржати говор. По силаску на Иванова корита приређен ће бити велики народни ручак, после кога сви гости силазе пред мрак на Цетиње.

После подне, у дворској башти или великој сали Дома Слободе, скупиће се све делегације и пред њима ће г. Павле Поповић, ректор београдског Универзитета одржати предавање о Његошу.

Исто вече, приредиће се интимна вечера у Митрополији, а после вечере играће се *Горски Вијенац*.

Сутрадан, 22. септембра пре подне свечаности се продужавају великим дефиловањем војске кроз окићену варош. После смотре, у Двору ће бити примане разне депутације из Црне Горе, а у дворској башти биће приређен ручак за хиљаду особа. На ручку одржаће говор г. Гаврило Дожић, митрополит црногорски.“

Док сутрадан овај лист објављује одлазак Краљев из Београда и напомиње да је синоћ из Београда отпутовао Краљ, а како се приближава дан свечаности на Цетињу, за Краљем ће отићи и готово сви чланови владе и сви истакнути политички људи. У чланку се даље наводи да се ради о званичној посјети Црној Гори и Далмацији, па је синоћни Краљев одлазак из Београда био званичан. На перону железничке станице била је постројена почасна чета из Краљеве

гарде с музиком. Краљ и краљица у пратњи дворске свите, отпутовали су дворским возом.

О њиховом боравку у Скопљу и околини извештавали су за „Политику" господин Д. Кузмић, а за „Време" господин С. Краков.

КРАЉ И КРАЉИЦА У СКОПЉУ*

„Јутрос 13. септембра у 10 часова допутовали су у Скопље дворским возом Краљ и Краљица. Искићено заставама и препуно радозналог народа по улицама Скопље је са највећим одушевљењем дочекало свог владара. Већ око 8 часова на станицу је стигла војна музика и одред пешадије са заставом. Народ је опколио целу станицу, а полиција је ревносно одржавала ред. У 9 часова стигли су командант Треће Армије генерал Терзић, командант места Павловић, велики жупан Вилдовић, митрополит Варнава, председник општине Сапунџић и остали представници војних и грађанских власти.

Дворски воз је стигао тачно у 10 часова. Док се Краљ поздрављао са официрима, председник општине предао је Краљици букет најлепшег цвећа. Краља на овом путу прате: први ађутант генерал Хаџић, маршал двора генерал Дамјановић, министар двора Јанковић, управник двора пуковник Димитријевић и шеф Јавне Безбедности Лазић. Са Краљицом је дворска дама гђа Хаџић. На изласку са стнице огромна маса грађана бурно је поздрављала краљевски пар, који се у аутомобилу лагано кретао главном улицом према новој згради Официрског Дома.

Пошто је прегледао радове на дому, Краљ је са пратњом кренуо за Ханријево, да посети тамошњу железничку колонију и нову основну школу, коју су железничари подигли искључиво за своју децу. При улазу у колонију Краља је дочекао инжењер г. Срета Симић и провео га кроз сва оделења. Његов синчић предао је Краљици букет цвећа. Док је г. Симић показивао планове за нову цркву, коју ће железничари подићи идуће године, наишла је путем једна турска свадба. У поворци било је неколико кола. У првим колима, украшеним ћилимовима, седела је млада, покривена веловима и искићена цвећем, а одмах за њима свирачи са зурлама и гочевима. Свирали су неку отегнуту оријенталску мелодију. Кад су сазнали да се у Ханријеву налази Краљ, окренули су одмах да свирају: *Оро кликће са висине*..., што је краљевски пар пријатно изненадило. И док су необично расположени сватови пролазили, присутни су објашњавали Краљу турске обичаје при женидби.

* Д. Кузмић, „Политика" 13. септембра 1925.

Пошто се обавестио о животу железничара у колонији, и изразио своје допадање према свему оном што је овде видео, Краљ је свратио да прегледа и нове официрске станове, који се сад подижу близу скопљанске касарне. Све су зграде троспратне, скоро истог су типа и представљају праве палате. Једна зграда одређена је за жењене више официре, друга за ниже жењене, а у осталим ће становати нежењени. Станови ће бити готови за месец дана.

Скопље

Чим је сишао из аутомобила Краљ се хитро попео на скеле и са последњег спрата је посматрао дивну панораму Скопља. За то време артиљериски пуковник г. Тоша Живковић обавештавао га је о радовима на подизању ове официрске колоније и стању сокола у Скопљу. По том је заблагодарио на даровима које су Краљ, Краљица и Престолонаследник дали за соколску лутрију, чије ће вучење бити 15. о. м. Приход од ове лутрије употребиће се на зидање соколског дома, за који је већ купљено земљиште од вакуфа.

Одатле се пошло натраг у Скопље. Краљевски пар посетио је прво цркву Св. Спаса, чувену са свог иконостаса, који представља ремек-дело старог резбарства, а затим је отишао да види како напредују радови на дозиђивању скопске гимназије. Директор г. Стеван Симић објаснио је да ће из кредита од 1.500.000 динара бити утрошено око 900.000 за подизање једног спрата на постојећој једноспратној згради.

– А шта ћете са оним остатком од 600.000 динара? – упитао је Краљ.

– Купићемо нов намештај за гимназију.

Кад је видео један још неискоришћен простор између две гимназијске зграде, а обавештен још раније да у гимназији има преко 1.600 ученика, Краљ је приметио тада да би боље било да се остатак кредита употреби за дозиђивање и на оном празном простору, пошто ће вероватно број ђака ускоро знатно порасти.

Краљ се интересовао и за радове на подизању нове цркве цара Константина и царице Јелене. Мислило се да ће се Краљ вратити после тога у свој вагон, јер је било скоро подне, али је он сасвим изненада наредио да се иде у село Нерези, које се налази крај Скопља.

До близу села ишло се аутомобилима иако је пут рђав, а после тога пешке. Сељаци у прво време нису знали ко долази, па кад су чули да је то Краљ, потрчали су у сусрет са свих страна. Како се у селу налази на једном платоу црква, која је, изгледа, најстарија у околини Скопља, Краљ се, као љубитељ старина, попео да је види. Са тог платоа, обраслог у кестенове, краљевски пар дуго је посматрао панораму Скопља и околине, и изразио је жељу да ту подигне један мали летњиковац. Сељаци, који су се за то време скупили у великом броју, саопштили су да мало више има једна врло добра вода, која се зове Султан-вода.

– А колико има до горе? – запитао је Краљ.

– Нема више од четврт сата – одговорили су сељаци.

– И ако знам шта значи то ваше четврт сата ипак ћу да идем – рекао је на то Краљ.

Краљица је са дворском дамом г-ђом Хаџић остала код цркве, јер је пут до Султан-воде врло тежак, скоро непроходан, а Краљ је, окружен сељацима Србима и Арнаутима, кренуо уз брдо тако лако да су му се сви дивили. Уз пут разговор се водио углавном о летини. Сељаци су се били већ толико ослободили, да су се према Краљу држали као према неком старом познанику. Старци су га чак звали „господином". На питање Краљево, где њихови младићи служе војску, сељаци су објаснили да сви иду у Далмацију.

– Ја сам служио у Врању – приметио је на то један младић, као да је хтео да исправи тај одговор.

– А где је онај наш коњаник? – интересовао се Краљ за једног младића који је пролетос, кад је он био у Нерези, служио у коњичком пуку Краљице Марије и налазио се тада код куће на одсуству. Том приликом тај војник је Краљу дао једну корпу трешања. Сељаци су одговорили Краљу да је он доле у селу, на раду.

После пола сата пешачења били су сви на оној другој тераси, код Султан-воде. Један сељак дао је Краљу чашу да пије те воде, коју они сматрају најбољом у оклини Скопља. Затим су исекли сељаци

једну лубеницу и понудили Краљу да једе. Видећи колико се њихов гост диви лепоти овог положаја, један старији човек испричао је да ту близу има још једно веће брдо, са кога је изглед још лепши. Тај старији сељакословио је Краља са „господине", а када га је поправио један младић који је одслужио војску, он је тада објаснио:

– Ваше Величанство, то се брдо зове Мечкина Дупка (пећина).

Али Краљ није пристао да иде на то брдо, већ је сишао доле у село. Изненадио се када је видео Краљицу окружену сељацима, који су је били засули воћем: орасима, крушкама и оскорушама, а исекли су јој били и једну лубеницу. Неколико минута доцније наишао је један младић са котарицом ораха. Краљ га је одмах познао, јер му је и он био прошли пут донео корпу трешања, и узвикнуо је:

– Панчо, а ти опет!

– Ако де! – насмеја се младић задовољно.

При поласку Краљ је наредио свом ађутанту да обдари сељаке, што је и Краљица учинила, па је затим краљевски пар кренуо у Скопље на ручак.

После подне око 3 сата Краља је чекала сва његова свита, јер се мислило да ће Краљ, као и пре подне, ићи негде у околину. Међутим, он је затражио секцију генералштабне карте и дуго је разгледао. И кад је сишао, узео је у свој аутомобил само генерала Хаџића, забранивши да га ико други прати. Аутомобил је тада одјурио у правцу Скопске Црне Горе. Доцније се дознало да је Краљ био преко Љуботена до села Љубанца. Ту је разгледао основну школу и стару разрушену цркву, за коју се држи да ју је цар Душан био подигао.

У 18 и по часова, кад је већ пао мрак, Краљ се вратио у Скопље и отишао Митрополиту г. Варнави у посету. Код Митрополита Краљ се задржао више од једног часа, интересујући се за све старе задужбине по скопском крају, а нарочито о поправкама које треба извршити да би се сачувале од пропасти. Краљица по подне није излазила, већ се одмарала у своме вагону. Као и увек, кад се налазе у Јужној Србији, Краљ и Краљица су веома добро расположени, а и народ који осећа њихову велику љубав за ове крајеве, дочекивао их је одушевљеним овацијама."

КРАЉЕВСКИ ПАР У ЈУЖНОЈ СРБИЈИ*

У уторак 15. септембра извјештач новинар листа „Време" објављује кратак текст из Скопља под насловом *Краљевски пар у Јужној*

* С. Краков, „Време" 15. септембра 1925.

Србији и поднасловом *Ноћас је Краљевски Пар кренуо за Митровицу, Пећ и Дечане* па наводи:

„Данас пре подне Краљ је намеравао да с Краљицом посети Куманово, Криву Паланку и Кратово, а одатле да на коњима оду до Лесновског манастира, задужбине Деспота Оливера. Јаке кише које су почеле у току ноћи и данас цео дан трајале, онемогућиле су овај пут, јер су раскаљени друмови били потпуно непролазни за аутомобиле. Зато је Краљевски Пар остао у дворском возу, који се није кретао из станице Војвода Путник.

Пре подне Краљ је примио у аудијенцију директора скопске гимназије г. Симића и управитеља Учитељске Школе господина Милутиновића.

Пред вече Краљ се у пратњи ордонанса официра мајора г. Масаловића извезао до више села Ајдовца, а потом провезао кроз Скопље, дуж Вардарског кеја, до Дирекције Шума и Вода, изјавивши да ће после подне свратити ради обавештења о радовима на пошумљавању и исушивању земљишта у Јужној Србији али га је пошта коју је Краљ примио из Београда у подне, задржала, те је у вече, када се извезао било касно да учини ову посету.

Вечерас су на вечери Краљеви гости командант армије ђенерал г. Терзић, митрополит скопски г. Варнава, велики жупан г. Вилдовић и председник општине г. Сапунџић. Краљ се у разговору са њима највише интересовао о потребама Јужне Србије.

Сутра изјутра, још у току ноћи, дворски воз ће кренути за Косовску Митровицу, одакле ће Краљ и Краљица наставити пут аутомобилима за Пећ и манастир Дечане, где ће и преноћити."

ПОХОД КРОЗ МЕТОХИЈУ*

Следећег дана 16. септембра објављен је у листу „Време" текст под насловом *Поход кроз Метохију* где је, како извештавају, Краљевски пар на том путу дочекиван тријумфално од народа. Новинар С. Краков тај извештај шаље из Косовске Митровице 15. септембра.

„Дворски воз је кренуо из Скопља у три сата ујутро а стигао у Косовску Митровицу око 9 сати пре подне.

На Митровачкој станици, која је била сва искићена, дочекали су Краља и Краљицу представници војних и цивилних власти и мноштво грађанства. Краљевски Пар поздравио је окружни начелник г. Куновчић. Краљ се распитивао у разговору са г. Куновчићем,

* С. Краков, „Време" 16. септембра 1925.

о приликама у његовом округу. На самом изласку из станице Краља су дочекали и поздравили представници неколико општина са Косова, већином Арнаути, са г. Шерифом Вотом на челу, председником општине у Шаљу. Сви су били у живописном арнаутском оделу, искићеном гајтанима. Већина њих носила је орден Св. Саве. Поред њих било је и неколико Црногораца, насељеника са Косова, у народном црногорском оделу, са много декорација. То су све били стари црногорски ветерани из ратова. И Арнаути и Црногорци одушевљено су клицали Краљу и Краљици. Краљ се готово са свима руковао и разговарао. Једна девојчица предала је Краљици букет цвећа. Усред одушевљеног клицања Краљ и Краљица сели су у аутомобил и прошли кроз Митровицу, на путу за Дечане. Цела Митровица била је у заставама, куће су биле искућене зеленилом. Целокупно становништво поздравило је Краља и Краљицу при пролазу одушевљеним клицањем.

Тријумфалан пут кроз Метохију

Данас, 15. септембра, је пролаз Краљевског Пара кроз Дреницу и Метохију, до скора најнесигурнијим крајевима у нашој земљи, где су качаци владали друмовима, лично на тријумфални поход. Пролазило се испод славолука, подигнутим у свима селима, са натписима добродошлице Краљу и Краљици. На каменим арнаутским кулама виле су се државне заставе, а пут којим је Краљ пролазио, изгледао је са посађеним борићима као алеја. Све је било у зеленилу и цвећу. На богатијим арнаутским кућама били су извешани ћилимови. Честе жандармеријске станице, сазидане као куле, усамљени гробови побијених путника, споменик крај пута, који је почињао речима: *Путниче, знај да су овде на мучки и зверски начин побијени...*, – после чега долазе имена петорице чланова једне српске породице из Призрена, које су качаци пре две године поклали, говорили су о тако скорашњој несигурности овог пута. Данас се ту пролази безбедно. Оживео је и аутомобилски саобраћај за Митровицу. Свуда, дуж пута, подигле су се колоније. Подижу се и нове. У даљини се беле низови кућа нове насељеничке варошице Србице, будућег центра овог до скора пустог краја. После Косовске Митровице Краљев се аутомобил зауставио у Глини где се испод триумфалне капије било искупило мноштво мештана из тог села и околине. То су били већином Арнаути из свих села Дренице, староседеоци и насељеници. Краљ је сишао с аутомобила. Поглавар среза Дреничког г. Вуковић поздравио је Краља. Краљ се разговарао са поглаваром о приликама у његовом срезу, о безбедности, о летини, насељеницима и

новим насеобинама. Нарочито се интересовао за Србицу. Усред одушевљеног клицања Краљ и Краљица наставили су пут.

У селу Ракошу била је наша триумфална капија од зеленила са Краљевом и Краљичином сликом и добродошлицом. Кроз цело село пут је био засађен зеленим борићима. Испод триумфалне капије били су искупљени мештани Арнаути и насељеници. Краљ је разговарао са председником општине, учитељем и сељацима. Једна девојчица предала је Краљици букет цвећа.

У селу Ђураковцу, родноме месту *Војводе Косте Пећанца*, пред славолуком око кога се искупила маса света, Краљевски Пар дочекао је велики жупан зетске области г. Милован Џаковић, поздравивши Њихова Величанства дугим одушевљеним говором, у коме је исказао сву радост и понос, који овај крај осећа због Краљевог похода: „Народ Вас са љубављу очекује, Господару. Благосиља сваку стопу на царском Вам путу у свете горе српских аманета. Нека је благословен по хиљаду пута овај епохални догађај за Узвишени Краљевски Дом, за ове класичне српске крајеве, колевку старе српске културе и славе, за велику Отаџбину нашу. Ваша Величанства! Срећан што ми је судбина и милост мог Узвишеног Господара доделила да могу у овом свечаном тренутку, на уласку у верну Пресвету и Отаџбини зетску област, поздравити Светлог Господара свога и Милостиву Краљицу нашу, верном поданичком оданошћу, кличем: Добро нам дошли!" Насељеници Црногорци и Арнаути клицањем су прекидали жупанов говор.

Док је Краљ разговарао са великим жупаном и свештеником из села Истока г. Андријом Поповићем, приметио је једног Црногорца насељеника, да жели да се њему приближи. Краљ му је дао знак да дође и овај насељеник, који се зове Мирко Лакушић, родом из Лијеве Ријеке, приступио је Краљу и поздравивши Га, рекао: „Господару, Царско Кољено, верно сам служио Краљу Николи и ратовао за заједничку Отаџбину, сада верно служим Ваше Величанство и зато Вас молим да ми дате једну војничку медаљу." Краљ је тада рекао генералу г. Јанку Вукотићу да забележи име овог Црногорца.

У Ђураковцу је дочекао и поздравио Краља и Краљицу и народни посланик г. Сефедин-бег. Дочеци и поздрави, у којима је учествовало на хиљаду насељеника и Арнаута, поновили су се у селима Добруши, црногорској насеобини Новом селу и Витомирици, где је Краљицу поздравила једна девојчица и један ђак јој је предао букет цвећа. Краљ је ту дуже разговарао с командиром г. Јовом Меденицом, резервним мајором, са којим се упознао прошле године приликом устоличења Пећског Патријарха.

Дочек у Пећи

Одушевљени дочек Краљевског Пара поновио се и у Пећи. Цела чаршија била је затворена, искићена заставама и зеленилом и све становништво чекало је Краља код општине у центру вароши. Кад је Краљевски Пар ушао у гомилу света, настале су дуге одушевљене манифестације. Краљ и Краљица сишли су с аутомобила, поздравили се са окружним начелником г. Ристићем, председником општине г. Кастратовићем, архимандритом Пећке Патријаршије г. Иринејом и народним посланицима г.г. Симоновићем и Ћемаил-бегом. Са свима њима Краљ је разговарао о приликама, о просвети и потребама њиховог краја. Пред касарном 24 пешадијског пука разговарао је са командантом пука и официрима. Поводом Краљевог доласка у Пећ, чаршија је цео дан затворена и има празнични изглед. Из Пећи Краљ је наставио пут за манастир Дечане, који се налази 18 км. удаљен од вароши, у клисури дечанске Бистрице.

У селу Дечанима

На путу за Дечане, у Вреоцима Краљевском Пару приређен је нов дочек. Пред Краља је изашла цела школа, сва три учитеља и сељаци Арнаути из околине. Краљ се разговарао са председником општине и учитељима. У селу Дечанима, пред тријумфалном капијом, украшеном ћилимима и пред искупљеним сељацима, Краља је поздравио поглавар Ђаковичког среза г. Спиро Протић, са којим је Краљ после дуго разговарао. Пред самим манастиром Дечанима Краљевски Пар дочекао је архимандрит г. Леонтије Симковић, прота г. Крста Поповић, члан Пећске Конзисторије, прота г. Спаса Поповић, парох прве пећске епархије и прота г. Мићовић, парох друге пећске епархије.

Архимандрит је дочекао Краља, држећи у руци крст Св. Краља Дечанског, у коме је дрворез од чесног древа, које је Св. Сава добио од Јерусалимског Патријарха Јеремија. Дечански је овај дрворез оковао у злато и драго камење и предао га својој задужбини. На постољу овог крста налази се текст:

5840 (1332) Ми Стефан Урош Трећи, Немања Пети милостију Божију Цар српских и поморских земљах сеј крест чесно древо на немже распет се Господ наш Исус Христос приложи Дому Пантократову зовон... Дечани неотето ве будушти век јакоже русовуљи завјештани јест.

Са овим крстом су благосиљани сви српски владари, када су ушли у Дечанску цркву. После поздрава на улазу у цркву Краљ и

Краљица су сели у мермерни сто цара Душана и Стефана Дечанског. По канонским правилима увек се на десној страни налазе столови за архијереја. У 50. пасусу повеље Дечанског пише, *да нико не сме сести за краљевски сто сем Краља*, јер је тај сто само Краљу одређен. У тој се повељи проклиње и заповеда, да нико не сме то наређење прекршити. У турско доба злоупотребљавала су се права оснивача краљевских ставропигија и архијереји су седели у краљевском столу, не поштујући повељу Дечанског. По пријему Дечана под покровитељство краља Александра, у Дечанима је жеља Стефана Дечанског поново оснажена и сто краљевски служи једино за Краља.

У Високим Дечанима

По доласку Краљевског Пара у цркву, одслужено је благодарење, приликом којега су Краљ и Краљица исцеливали ћивот у руку Краља Дечанског. Десно од ћивота Дечанског налази се други ћивот спремљен за Св. Јелену, сестру Краља Дечанског, а жену бугарског Краља Михајла, која још није пренета у манастир. Пошто су Краљ и Краљица целивали ћивот Дечанског, архимандрит манастира Леонтије Нинковић поздравио их је речима:

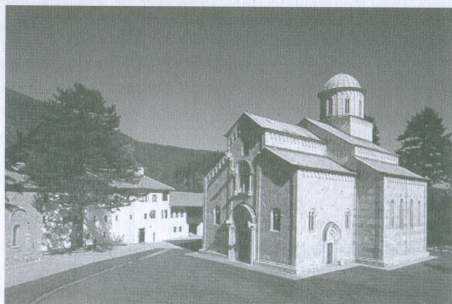

Манастир Високи Дечани

– Свети Краљ Дечански и његова задужбина и братство и народ околни са великом љубављу и радошћу дочекују Ваша Величанства и кличу Вам као ктитору: *Добро нам дошли! Живели на многаја лета!*

После тога отпевано је на многаја лета Краљу, Краљици и Престолонаследнику. Из цркве је Краљ са Краљицом отишао у манастирски конак, где су припремљене одаје за њих. Краљ је обишао манастирску башту и извор киселе воде који се налази испод манастира. Целог дана испред манастира Дечана, који чува стража Краљеве Гарде, искупљала се маса света из целе Метохије. Представници многобројних села, Арнаути, Срби и Црногорци долазе у масама да се поклоне Краљу и да га поздраве. Краљ ће цео сутрашњи дан провести у манастиру Дечанима. Вероватно ће учинити неколико излета у његову околину, а прекосутра ће краљевски пар наставити пут за Андријевицу. Проћи ће се први пут новопросеченим путем Пећ–Чакор–Андријевица, који ће Краљ свечано отворити."

Свечана посета Пећкој Патријаршији

И 16. септембра, као што је и речено, Краљевски пар провео је у Дечанима, гдје је обишао Пећку патријаршију и друга мјеста у околини. О тој свечаној посети Пећке патријаршије и боравку у Дечанима новинар С. Краков извјештава из Дечана, а лист „Време" на првој страници 17. септембра наводи:

„Јутрос су брда око Дечана осванула покривена снегом, докле се око манастира зелене ливаде и румене воћњаци. Архимандрит г. Леонтије објашњава да то природа учествује у дочеку Краљевом. Прошле године, приликом обнављања Пећке Патријаршије, кад је Краљ први пут дошао у Дечане, прво јутро Његовог бављења забелели су се на планинама око Дечана први снегови. И ове године, први снег је дошао са посетом Краљевом. По собама су се почеле ложити пећи, а синоћ до дубоко у ноћ, Краљ и Краљица су седели у манастирском дворишту, покрај велике ватре, која је наложена, разговарајући са својим пратиоцима, нарочито са генералом г. Јанком Вукотићем. Цео јучерашњи дан су Краљ и Краљица провели у манастиру. После подне Краљ је примио депутације општине дечанске и разних села Метохије, највећим делом Арнауте, за тим учитеље и многе виђеније грађане.

Јутрос је Краљ у пратњи дежурног ађутанта г. пуковника Драгутиновића обишао село Дечане, у коме је прегледао нову школу, која се ту гради о трошку самих мештана, а која ће коштати преко милион динара. По повратку из села Дечана, Краљ је поново обишао манастир и задржао се у цркви око два сата, разгледајући фреске, где се међу сценама из библије и страдања Христовог, налази лик цара Душана, царице Јелене, царевића Уроша, као и цела лоза Немањића. Краљ се пео и на камени звоник да види старо звоно из 1445. године, које је Никола Граматико, канцелар Ђурђа Бранковића, деспота српског, приложио Дечанима као завет против падања града. На звонику је раније било дванаест звона, од којих је свако

било друге величине, и давало друге тонове тако да је њихово звоњење било као музика. Аустријанци за време окупације однели су сва звона, осим два сасвим мала. Звоно Николе Граматика није ту ни било на звонику, јер су њега Турци пре двеста година однели у Ђаковицу и тамо га поставили на Сахат-кули. Тек пре 3-4 године после ослобођења, то је звоно пронађено у Ђаковици и пренето је у Дечане. Краљ је, после обиласка звонаре, изјавио да поклања цркви једно велико звоно и оно је одмах наручено да се изради.

Пећка Патријаршија

После разгледања цркве, Краљ је са Краљицом обишао поново манастирско имање и воћњак, са чувеним јабукама прозрачним као кристал. За тим је био до извора, где се по Краљевој жељи и Краљевом трошку подиже зидана чесма.

Интересантно је, докле је Краљ обилазио црквену скривницу, где се очувао читав мали музеј, Краљица није могла да је види, јер се у скривницу улази кроз олтар, а како је женама забрањен улаз у олтар, то Краљица није могла ту проћи. За то време, докле је Краљ разгледао у скривници старе иконе, пехаре, властелинске појасеве, еванђеља, писана на пергаменту и реликвије у сребру и злату, Краљица је седела пред улазом у цркву, под главним порталом, на коме у камену урезани Христос са дугом брадом и косом,

византијски строг, између два лава и два анђела, подсећа на дивне скулптуре каријатида.

Има нечега у дечанској цркви, да би она својим знаменитим дверима, својим порталима, где су у орнаменте уплетене неке фабулозне животиње грифони, сирене, кентаури, пре опомињала на готске катедрале, него на Византију, да није својом архитектуром и својим фрескама потпуно византијска. Са наизменичним редовима мрамора, руменог и белог, који је кроз векове пожутео као слоновача, дечанска црква, бљештећи на сунцу, подсећа на Дуомо, који се диже на врху Сијене, у црним и белим мраморним редовима.

Манастир Дечане миран, већ годинама у својој самоћи, на уласку у клисуру дечанске Бистрице, необично је оживео. Од Краљевог доласка постао је сада читав двор. У манастирским зидовима, у дворишту манастира вију се заставе Краљевске са двоглавим орлом и манастирске са ликом Стевана Дечанског. Покрај Краљевих гардиста на стражи шета манастирски војвода Арнаутин, чија породица још од Чарнојевића чува манастир. Брани га оружјем од Турака и других Арнаута, предајући са колена на колено звање манастирског војводе, чиме се необично поносе, а који су већ платили толико жртава и ретко је који манстирски војвода умро другом смрћу, но од арнаутског куршума. И данашњи манастирски војвода је већ био рањен од својих сународника.

У манастир непрестано долазе депутације, предају се молбе и жалбе Краљу, стижу курири, јуре аутомобили, преносе лакеји сребрно посуђе и траје једна необична живост која ће већ сутра престати.

Данас поподне стигли су у Дечане Министар Финансија г. др. Стојадиновић, Министар Војске и морнарице генерал г. Трифуновић и Министар Унутрашњих Дела г. Максимовић који ће сутра са Краљем наставити пут за Црну Гору.

Данас око 4 часа после подне Краљ је посетио Пећску Патријаршију. Народ је по пећским улицама цео сат очекивао и кад се Краљ појавио, поздравио га је одушевљеним клицањем. Испред Пећске Патријаршије била је подигнута триумфална капија са речима: *Благословен гради во имја Господње*. Кад се Краљев аутомобил појавио пред Патријаршијом ударала су звоњења и цело пећско свештенство коме је на челу био Архимандрит Патријаршије г. Иринеј, изишло је пред Краља носећи Еванђеље, крст окован у злату и свету икону Богородице коју је по предању радио еванђелиста Лука. Краљ је разгледао цркву, у којој се налазио грб Св. Арсенија и Св. Саве другог и трећег, за тим ћивот првог нашег Патријарха Јанићија који је крунисао цара Душана и Св. Никодима архиепископа. Како је црквени свод распукнут од грома који је у њега

ударио, то се Краљ веома интересовао, какве би оправке требало извршити да се црква сачува од евентуалног рушења, а да се њени зидови покривени дивним фрескама не оштете. Пошто је обишао цркву, Краљ је разгледао Библиотеку, па по том се вратио натраг у Дечане.

Сутра изјутра Краљ са министрима и целом својом свитом полази из Дечана новим путем од Пећи преко Чакора ка Андријевици. Том приликом Краљ ће свечано предати овај нови пут у саобраћај.

Краљ ће ручати сутра у Беранама, обићи ће вероватно манастир Ђурђеве Ступове и стићи на преноћиште у Колашин."

ДАНАС КРАЉ СТУПА НА ЦРНОГОРСКО ЗЕМЉИШТЕ*

На истој страници редакција листа „Време" саопштила је *Данас Краљ ступа на Црногорско земљиште у свој завичај, после толико година* и подсјећа да:

„Данас скоро после десет година и након толиких историјских преображаја, ступа Краљ међу своје брђане, на црногорском камену рођене. Путем ће свуд и увек наићи на славолуке, на сузе радоснице и усклике племена читавих, који га чекају године читаве.

Последњи дан кога је Краљ Александар онда још Регент, провео у своме завичају, на Цетињу и Црној Гори у опште, био је 24. јануар 1916. године.

Око 4 сата по подне, дојурио је дворским аутомобилом, преко Црнојевића Ријеке. Био је блед и уморан. После одлике да се напусти отаџбина, Регент је био физички клонуо и журно је ипак дошао на Цетиње, да још једном види родни крај, кућу где се родио, улицу где је у школу ходио, са децом цетињском.

Са њим је у аутомобилу био и г. Пашић. Још су били покојни Јуришић, његов тадашњи ађутант и др. Моачанин, лични лекар.

На Цетињу је Краљ тада само преноћио, па је у зору рано, 25. јануара по старом календару, напустио јуначко тле где је толике године најнежнијег детињства провео, до девете своје године, када је пошао са оцем својим да се стално настани у Женеви. Још свега једном био је Краљ у Црној Гори. Онда, кад је Краљ Никола прослављао свој јубилеј и када се произвео за краља. У гостима му је био, као скромни српски кнез, садашњи Краљ Александар."

* „Време" 17. септембра 1925.

Дубровник се сprема да свечано дочека Краља и Краљицу

У чланку *Дубровник се сprема да свечано дочека Краља и Краљицу* извештач из Дубровника унапријед упознаје, а лист „Време" 17. септембра објављује да:

„Дубровачка општина у велико чини припреме за Краљев дочек који ће бити вероватно 25. и 26. о. м. Образован је нарочити одбор који ће се старати о уређењу и декорисању вароши. Већ је приступљено радовима на поправци улица и паркова. Почели су такође радови на подизању два велика славолука, једног у Гружу, а другог пред градском капијом. У главном, предвиђа се да ће Краљ приспети у Груж лађом „Карађорђе". Ту ће га дочекати велики жупан г. Стјепо Кнежевић. Из Гружа Краљ ће аутомобилом доћи на Пиле, где ће га поздравити у име Дубровника председник општине г. Дробац. За тим ће походити Столну цркву, где ће га дочекати бискуп са клиром. Одатле ће Краљ походити православну цркву и вратиће се у Груж, на лађу. Ту ће Краљ примити разне депутације, и на лађи ће бити приређен свечан дине. После подне предвиђен је излет у Цавтат, а идућега дана одлазак пут Корчуле."

А затим додаје да се у Сушаку обављају припреме па се упознаје јавност:

„Дефинитивно утврђено, Краљ и Краљица учиниће овога месеца службену посету Хрватском Приморју. Град Сушак дао је иницијативу да се Краљевском Пару приреди на Сушаку што свечанији дочек. На Сушак ће Краљевски Пар допутовати паробродом „Карађорђе", који се сада налази у Краљевици и који ће за који дан отпутовати за Далмацију. Њихова Величанства пратиће на овом путу јединице наше ратне морнарице."

Извештач из Селца истог датума у истим новинама извјештава:

„Док краљ и краљица обављају званичну мисију дотле престолонаследник, како из Селца саопштавају, одмара гдје му добро прија морска клима."

Исте новине, истог датума, преносе извјештај новинара из Подгорице:

„Патријарх Димитрије стигао је преко Пећи у Подгорицу, а одавде ће продужити пут за Цетиње, где ће учествовати у свечаностима. Патријарх је у Подгорици одсео у истој кући где је 1915. године становао за време одступања."

КРАЉ И КРАЉИЦА У ЦРНОЈ ГОРИ*

Из Берана 17. септембра новинар Краков информише читалачку јавност о тријумфалном походу Краља и Краљице у Црној Гори, што на првој страни лист „Време" преноси 18. септембра.

ВАСОЈЕВИЋИ ОДУШЕВЉЕНО ДОЧЕКУЈУ КРАЉА

Краљ у пратњи министара и свите, свечано отвара нови пут Пећ–Андријевица

„Ноћас је над Чакором беснела снежна мећава а јутрос је освануо сунчев и ведар дан, који је много допринео необично свечаном уласку Краљевског Пара у Црну Гору.

У седам часова јутрос, Краљевски Пар је напустио Дечане. Пред одлазак, Краљ је богато обдарио манастир и кренуо се у свој завичај, који га нестрпљиво чека. Свечаности су отпочеле освећењем пута Пећ–Чакор–Андријевица, названим *Пут краља Александра*, и то на четвртом километру од Пећи, где је поред пута за спомен вековима постављена плоча од венчачког мрамора.

Ту је био подигнут славолук, а пред њим су Краља и Краљицу очекивали инжењери, радници и свештенство са архимандритом пећске патријаршије Иринејем, на челу. Архимандрит је осветио пут који ће бити пут спасења за сиромашну Црну Гору. Директор грађевинске секције г. Теодосијевић поздравио је Краља, при Његовом првом кораку, на новом друму, истичући, да без великог Краљевског заузимања, овај пут не би доиста био тако брзо изграђен. Краљ је тада скинуо платно са спомен плоче крај пута, на којој је урезано, да је пут Пећ–Андријевица израђен под владом Краља Александра и да је свечано отворен приликом посете Краљеве Црној Гори 17. септембра 1925. Потом је Краљ пресекао тробојну траку, која је пречила пут ка Црној Гори, и отворио тиме саобраћај.

Ишло се ка Ругову, дивљем и горском гњезду, кроз праву клисуру. Није се могло отети овај пут успоменама тужним из 1915. године, јер је пут ка Ругову био пут на Голготу. Сада је све то постало само старинска прича. Преобразио се кланац руговски. Данас смо на овом бившем путу смрти, усхићивали се нашим заставама на свим мостовима, гледали смо свукуд славолуке и лепршаве тробојнице. Пењали смо се све више. Поворка је ишла поред амбиса, преко усечених стена. Над њима су били покад-кад неприступачни, сури и голи врхови или густе четинарске шуме, чак под облацима, са водопадима, који шуме језиво кроз дивљу пустош. Идемо кроз тунеле. Клисура Бистрице је један од најдивљијих али и најдивнијих крајева наше земље, чији ће снимци бити ускоро на свима туристичким изложбама. А верујем да ће се после путовати овуда, као у Пиринеје или доломитске Алпе, ради чисте и дивље лепоте. У Јусуф-хану наиђосмо такође на славолук зелени, са натписом: *Добро дошли у Ругово*. Пред Краља ту изађоше председник и сељаци из Ругова, и предадоше му киту цвећа. На самом врху Чакора, 1.600 метара високо, на земљишту, где је пре била стара црногорска граница наиђосмо данас на триумфалну капију око које беше скупљен многобројни народ из Велике и Плава. Краља је ту дочекао и командант друге армије генерал г. Смиљанић и командант Зетске дивизијске област, генерал г. Крупежевић.

Застали смо ту. Краљ је дуго посматрао са врха Чакора дивну панораму пред собом, неслућено лепу у својој дивљини. Од првог корака у Црну Гору, дочеци приређени Краљевском Пару, надмашују све што се могло очекивати.

Иако то није било по програму, после дочека на Чакору, приређен је дочек Краљевског Пара на предратној територији Црне Горе у Полимљу, где је подигнут славолук и где су пут којим ће проћи Краљевски Пар засули цвећем.

Краља су поздравили председник општине и свештеник Светозар Боскић који је рекао: „Величанство, Вашим доласком и сунце нас је огријало".

За тим је поменуо и долазак Краљевог прадеда Карађорђа који је ту, пре 116 година долазио у дане првих борби за ослобођење.

„Васојевићи, рекао је он, прво црногорско племе, међу које Краљ долази, поносни су, што је у њима родно место Карађорђевога деде Јована Ђурашковића из Краља".

Док је у Полимљу свештеник поздрављао Краља, сељанке су опколиле Краљицу и љубиле јој руке, доносећи јој свеже цвеће из својих вртова."

ДОЧЕК У АНДРИЈЕВИЦИ И БЕРАНАМА

Специјални извештач, како наводи „Политика" 17. септембра, шаље из Колашина извјештај под насловима *У Андријевици* и *У Беранама*, што је 18. септембра „Политика" и објавила.

* С. Краков, „Време" 18. септембра 1925.

У Андријевици

„И ако је било предвиђено да први званичан дочек буде у Андријевици, ипак се Краљ морао задржавати у неколико места успут док је стигао до вароши.

Андријевица, прва црногорска варош, у коју је Краљ ушао, приредила му је ретко одушевљен дочек.

Када се аутомобил, на коме се вила Краљевска застава указао код Вођиног Крша, запуцали су топови од Радуновца. На самом уласку у Андријевицу била је подигнута велика триумфална капија, пред којом је била постројена чета 48. пука. За капијом био је шпалир чиновника, ђака, инвалида и старих усташа. Читаво племе Васојевића дочекало је Краља у Андријевици: главар на улазу у варош, а народ код Васојевићске Саборне Цркве.

Андријевица

Дивно су изгледале војводе и сердари у богатом црногорском оделу, зеленим и белим доламама и златним јелецима, црвеним душанкама и плавим чакширама са шареним свиленим појасима. Носили су револвере у срми оковане.

Ту, на улазу у Андријевицу, чекали су Краља између осталих и ђенерал у пензији Вешовић, државни саветник Јанко Спасојевић, председник суда Пламенац, војвода Милош Војводић, стари ратник Милош Грујић, учитељ Милоје Драговић који је председник одбора за дочек, срески поглавар Радета Ракус. Био је и велики број пензионисаних црногорских официра у униформама, готово сви са орденима.

Чим су топови објавили Краљев долазак трубачи су засвирали мирно а потом поздрав. Краљев аутомобил се зауставио пред

постројеном четом у ратној спреми, под шлемовима. Краљ и Краљица су сишли. Краљ је примио рапорт и поздравио војнике *Помоз Бог јунаци!*

После пријема рапорта Краљ је прошао кроз триумфалну капију где га је дочекао поглавар среза Радета Ракуш са чиновницима. Председник општине г. Арсо Арсеновић предао је хлеб и со, а госпођица Косара Војводић, унука војводе Лекића, букет цвећа. Краљ је разговарао са чиновницима, усташима, добровољцима и инвалидима па се затим пошло у цркву где је Краља дочекао митрополит Дожић и поздравио га је једним топлим говором и увео у цркву. После молебствија приређена је Краљу од народа закуска. На платоу код цркве био се скупио силан народ. Краљ је дуго са своје трибине посматрао коло и слушао гусле. Гудио је један резервни официр. /То је био народни гуслар-пјесник Вуко Ацић који је сједио поред Краља./ Певао је своју песму о слави Краља Александра и радости Црне Горе што је Краљ походи.

Један инвалид са којим је Краљ разговарао умео је само да каже „добро дошли сретни господару" па је почео да љуби Краљу руке и да плаче од радости.

Краљ је поклонио цркви 10.000 динара, и дао 5.000 за сиротињу.

Када је ваљало поћи Краљ је једва успео да пође даље, јер народ је био закрчио пут и опколио га и његову пратњу кличући: *Живео Краљ! Живео ослободилац!*

Краљ у Беранама

Око подне Краљ је са свитом стигао у Беране. Далеко изван вароши, Краља су дочекали мештани, Срби и муслимани, у свечаним националним оделима и на дивно окићеним коњима. Још ту, на пустом пољу, изасланици вароши направили су своме владару одушевљене овације. Са барјацима на челу, окружен коњаницима, Краљев ауто ушао је у варош кроз триумфалну капију, око које се била искупила непрегледна маса света. Долазак Краљев објављен је пуцањем топова. Цело Беране било је још од раног јутра на ногама. Варош је сва у цвећу, а прозори кућа застрти су ћилимима и националним тробојкама. Пуцњи из топова мешали су се са громогласним усклицима одушевљених мештана и све је пливало у заносу радости. Беранци су све учинили да долазак Краљев у њихову средину буде што свечанији. Сав бршљан и боровина из околине посечени су и довучени у варош да се окитe куће и славолуци. Три дана и три ноћи мештани су без престанка чистили улице своје вароши, тако да Беране данас изгледа најчистија варош у нашој држави.

Још пред првом триумфалном капијом свет је, жељан да га иди, препречио Краљу пут, те се аутомобилом није могло даље ћи. Општински стражари и чланови одбора за свечаност, који су државали ред, нису имали моћи да спрече ову навалу мештана на раљев аутомобил.

Расположен као увек, Краљ је срдачно одговорио на одушевљене оздраве, и изашавши из аутомобила примио рапорт од команданта. арод је прилазио Краљу и Краљици и љубио им руке. Многи су лакали од радости.

Одатле су Краљ и Краљица наставили пут до нове основне школе, де је био припремљен ручак, праћени непрегледном масом света која е јурила за аутомобилом и цвећем засипала Краљевски Пар.

Беране

Ту је Краља и Краљицу дочекао председник општине г. Милан есовић, обучен у национално одело, предао им со и хлеб и поздравио х са неколико усхићених речи.

Затим је Краљу представљена група угледних грађана из Берана околине, међу којима је био и порезник г. Рецеп Црновршанин оме је Краљ ове године крстио деветог сина. Г. Црновршанин је редао Краљу лепо црногорско одело, његов дар малом престолонаследнику Петру.

Нарочито је био дирљив Краљев сусрет са старим добровољцима з 1875. године. Стари борци дрхтали су од узбуђења и радости, љубећи раљеву руку. У очима су им блистале сузе.

– Жив био и срећан био – грцао је у сузама један добровољац. ад сам тебе видео сад могу мирно да умрем!...

– Живео Осветник Косова! Живело Сунце нашег народа! – клицали су седи борци, отимајући се о Краљеву руку.

Сваки је имао по нешто да му каже и са сваким је Краљ проговорио по неколико љубазних речи.

– Колико ви имате година? – упитао је Краљ једног добровољца, свег белог од старости.

– Деведесет година!... Добро нам дошао, царско колено наше! – муцао је старац у узбуђењу.

Краљ је још дуго разговарао са инвалидима и националном омладином, међу којом има и много муслимана. Уопште, у Краљевом дочеку муслимани су узели врло видног учешћа.

Док су се Краљ и Краљица одмарали у згради среског начелства, кроз варош су дефиловале поворке варошана и сељана, певајући националне песме. На свима раскршћима свирала је музика и вило се народно коло. На свима славолуцима биле су исписане ове поздравне речи: *Родна земља славне лозе Вождове чека да ода почаст Краљу Славе и Победе*.

По ручку у Беранима Краљ је кренуо за манастир Ђурђеве Ступове. Пошао је до начелства пешке поздрављен урнебесним клицањем и певањем. Сва она народна кола која су играла пред школом где је био ручак, поворка народа који је певао правили су кордон и у једној непрегледној руљи кренули за Краљем. Било је дирљивих момената. Старци су ишли уз помоћ штапова излажући се опасностима да буду прегажени. Док је млађи свет прескакао јаркове да брже стигне до Краља који се већ није могао видети јер су га одасвуда били опколили то је он сео у аутомобил и кренуо за манастир. У манастиру се стигло четврт сата на служби, и онда је разгледао архитектуру и скоро упропашћене фреске.

За ручком је подарио сиротињи 10.000 динара, за довршење судске зграде 5.000 динара, а 5.000 трезвеној младежи награду за најбоља ђака у овој школској години. Гимназију Беранци зидају за свакога ђака и грађана. Краљ је рекао да ће настојати да се изради пут Беране–Бијело Поље. На путу за Колашин чекали су Краљев пролазак масе сељака са заставама а све деонице пута биле су живе као кошнице, окићене зеленилом и цвећем.

И најзад, Краљ је у Беранама примио депутацију грађана која му је изложила недаће са којима се њихова варош суочава. Наиме, још пре више година у Берану је отпочето зидање судске зграде, али пошто није општина имала довољно кредита зидање је обустављено. Исто тако почело се и са зидањем гимназијске зграде. Радови су омогућени прикупљеним добровољним прилозима. Али, тих прилога

је било мало, и зидање је одложено, док се не нађе потребни кредит. Депутација је подвукла потребу ових двеју зграда и замолила је Краља да се заузме за њихову ствар.

Краљ је на крају свог разговора позвао министра г. Стојадиновића који је обећао за довршење судске зграде кредит од пола милиона динара. За гимназију је такође обећао само претходно треба да му се поднесе план зграде. Депутација је још истакла велику националну важност и потребу пута Беране–Рожај–Косовска Митровица, који је већ почео да се изграђује од Митровице, уз Ибар.

Краљ им је и овога пута обећао да ће учинити све како би се њихове жеље и потребе задовољиле.

Доцније, пред свој одлазак Краљ је подарио десет хиљада беранској сиротињи, три хиљаде колу трезвености, хиљаду женској радничкој школи и хиљаду динара ђаку који ове године са најбољим успехом сврши учитељску школу.

Исто тако Краљ је подарио колашинској општини десет хиљада динара, за сиротињу, за тим пет хиљда инвалидима, три хиљаде радничком занатлијском удружењу, три хиљаде гимназијском друштву трезвености и три хиљаде гимназијском подмлатку Црвеног Крста."

У СЛАВУ ЊЕГОША

„Политика" је 18. септембра на цијелој насловној страни објавила текст под насловом *У славу Његоша*. Ради се о књижевно филозофском приказу Његоша и његовог дјела аутора Р. Божовића, који је као уводни мото приказу узео стих Владике Рада.

Владика Раде

„Младо жито, навијај класове,
Прије рока дошла ти је жетва!"

Сретно покољење. Пређе рока дошла му је жетва. Младо жито навило је своје бујне класове. Родна је година. Велики ратар имао је добру руку, а још боље семе. Никло је оно и примило се не само на суром кршу васколикога Динарског Краса, но још јаче на питоминама Шумадије и Мораве. Избило је по крвљу отрованом Косову, па до јуче отиманом Повардарју, по житној Војводини и Славонији, око Врбаса и Драве. Навија класове и буја. Сретно покољење и поносно. Јер његов грмен није био мали, нити је његову највећему лафу тешко било из њега изнићи. Тужни сирак без игђе икога некада сад је миран и спокојан: петнаест милиона на његову огњу скованих људи данас скида пред његовом успоменом капу и враћа га на Ловћен. Ту да води бодре разговоре са одабранима, са онима што су за песму створени. Још боље. Са те вршине што је главицама небо подупрла да пази како се наше племе не би сном мртвијем опет успавало. Сретно покољење...

Владика Раде

Имали су право по злу спомену клети Аустријанци. Имали су разлог. Да му кости са Ловћена свуку. Никад не умиру они који довека живе. Разложно су и оправдано они такве клели. Да бисмо их ми благосиљали. Јер и кад су били најјачи, кад су на Ловћену имали највеће топове, Цетињски Пустињак био је за њих громовни бојовник, већи страшит од Кевеша и Хецендорфа, Саркотића и Шпиц Милера. Дужни су били то учинити. Јер су Мандушићи и Мићуновићи, Игумани Стефани и Томановићи из сна будили заклано и покопано племе. Да бисмо и ми своје учинили. Да бисмо још једном овако на миру задрхтали. Видећи остварени сан највећега пророка својега. Уз Комове, Сутурман, Дурмитор и Иванова Корита свакога лета уздижу на планину Црногорци. Врси свих високих тимора наши су народни Синаји. Настаје наше народно лето. Право је да пођемо на планину. На вршне катуне. Уздижемо тамо и својега великога Чобанина. На Ловћен под небо. Над плаву пучину нашега Јадрана. Па да

отле гледа уз растоке покрај мора сиња. Уздижемо га. У историјски пркос теби, Аустријо, а у побожности и благодарности нама, свете...

Јер, Владика Раде није само наш највећи песник. Није само добар државни поглавар. Није само највећи за Косовом Јеремија. Није само бунтовник нације, покопане на пољу између Звечана и Качаника. Није само патријарх и светитељ, хајдук и ускок, мудри дипломат и заступник голе сиротиње. Владика Раде је онај дух што се само једном у векове рађа. Он је у најлепши мрамор уклесани скуп свих наших народних одлика, свих прегнућа, свега огња, свих надања и наше Голготе, наших Косова и васкрснућа. Наша прошлост претворила се у чудну уметницу. Пришла је у једном тешком часу литици од мраморја и златним чекићем исклесала једно наше најдивније обличје. Дала Пророка Мојсија дивнијега од свих: и од онога у Риму и од онога у Русији, за нас већега и од онога што би на Синају с Богом лицем у лице. Једном је Српка родила таквога сокола...

Докле се српски зборило буде „Горскому Вијенцу“ неће бити парбеника. Не може више тако нико проговорити. Књижевност је слика у речи. Но Владика Раде није ни говорио ни писао. Резао је он, клесао је по мрамору. Гром му је био чекић, муња мера а дебело море дубина. Пророковао је он. Из његове речи испадало је савршено Слово, Реч. Најдивније оваплоћена. Највећи је он као народни подвижник, као његов пророк. Од његова духа се живело да би се сретно изишло из светскога огња скорашњега. Урезао је он у најлепше слике једно орловско гнездо и његове орле и орлиће. До врхунца је подигао и осмислио наш народни парадокс, те смо могли свету показати да је наша лудост народна била разумности у највећем степену. Без Мандушића и Мићуновића црногорска брда и главице не би се димиле као што су, јатагани би рђали; без Владике Данила и Игумана Стефана крајеви би се на Лиму и Зети турчили, а без „Горскога Вијенца“ наши наредници из палилула паланачких или никад дотле не чувених села, не би добијали читаве битке на Куманову, Сувобору и Добру Пољу. Не, не. Без Владике Рада не бисмо ми у недрима могли носити ону снагу и крепост, да заиста постанемо покољење за песму створено и племе које ће бити бријег морски и море за све уворне потоке. Био је он највећи маестро једне недовршене епике, али истовремено пророчки промерио њене нове размахе и славно помогао да се она сретно по његову основу заврши. Он је позвао да вере у крв заливају, јер је осетио да наша потонути неће. У том је његова величина, те је заслужио боравиште на Ловћену да је још толико висок. Јер сад више није сламка међу вихорове, иако ће усамљено боравити.

Велик је Владика Раде. Велика је његова песма. Огроман је његов подвиг. Само је наш народ већи од њега. Само је народна песма већа од његове. Само народни подвиг закриљује подвиг Владике Рада.

„Без муке се пјесна не испоја...“

Јесте. Без „Горскога Вијенца“, без његове крепости и песничкога поклича не би се исковало ни железно покољење, које дочекује да се Владици Раду поново на Ловћену поклони. Сретно покољење.

ПОЧЕТАК ВЛАДАВИНЕ ВЛАДИКЕ РАДА

Дијелом на првој, а већином на другим страницама листа 18. септембра дат је приказ Вука Стефановића Караџића под насловом: *О почетку владавине Владике Рада.*

Свети Петар Цетињски

Вук Караџић је нарочити акценат дао предосјећају Владике Петра I о својој смрти, јер је дуже вријеме боловао. Тада је о том он објавио да је његов последњи час дошао и препоручио им:*

* Дјелимично пренијет текст, јер је доста обиман, а у појединим његовим сегментима и нечитак.

... слогу и добру вољу за увођење законског поретка. За тијем им препоручи свога насљедника, сина једнога од своје браће, коме је тада било једва 18 година и који је још носио световне хаљине. Закле све Црногорце како усмено тако и писмено у своме тестаменту да на његову ковчегу ухвате вјеру да ће држати мир међу нахијама, племенима, селима, породицама и између појединијех људи за шест мјесеци, да би за то вријеме могли провести унутрашње уређење, и навикли се на промјену управитеља. Пошто је све уредио и по закону се приправио за смрт, 18-ог октобра послије подне огрије се у кујни (јер на другом мјесту није било ватре), и уђе с главарима у своју ћелију, гдје је као прави пустињак живио, легне на постељу и разговарајући се издахне мирно, без болова и боловања. Било му је преко 80 година.

Одмах сјутра дан главари обуку његова насљедника у свештеничко одијело и са покојниковим штапом у руци прикажу га народу као новог управитеља.

Карацић посебно истиче велику улогу Његошевог претходника Светог Петра (како га је народ и за живота звао)* на његовом мудром аманету и тестамену, посебно на помирењу нахија, племена, села, породица и појединаца. То му је у старту олакшало управљање државом.

ОДУШЕВЉЕНИ ДОЧЕЦИ У ПОДГОРИЦИ, ДАНИЛОВГРАДУ И ОСТРОГУ

Дневни листови које користи приређивач овог фељтона у суботу 19. септембра објавили су извјештаје дописника из Колашина, Подгорице, Даниловграда и Острога од 17. и 18. септембра о путовању, боравку, конаку и другим активностима Краља и његове свите са тих простора.

* Петар Први – Свети Петар – сахрањен је био у манастирској цркви, а како је његов гроб у и онако тијесној цркви заузимао много мјеста, то га приликом оправке цркве отворе 18. октобра 1834. године у намјери да кости владичине пренесу на друго мјесто. Али мјесто костију нађу га цјелокупна и народ га прогласи за свеца. Њега је народ као свеца још за живота поштовао због његова чиста и беспријекорна живота који је проводио строго по манстирском правилу. Од тада његово тијело лежи у отвореном ковчегу пред олтаром у цркви, и долазе му на поклоњење не само Црногорци већ и приморци и људи из турскијех области.

КОНАК КРАЉА И КРАЉИЦЕ У КОЛАШИНУ*

Небројене хиљаде Црногораца клицањем дочекују свуда Краља и Краљицу

С. Краков је у листу „Време" дана 19. септембра описао боравак Краљевског пара у Колашину под насловом *Први Краљев конак у Црној Гори*.

„Путем преко високог Трешњевика, кроз најлепше планинске крајеве Црне Горе, пуне грдних рупа са пропланцима и пашњацима, на којима трава има сјај, између дрвених планинских кућица искићених цвећем и жандармериским станицама озиданим по ћувицима од камена, са округлим кулама као замкови, Краљевски Пар је стигао у Колашин, место одређено за први конак у Црној Гори.

Од Берана до Колашина Краљ се задржао само на два места, и то врло мало. Његов долазак у Колашин објавили су топови са околних брда а улазак у варош био је управо величанствен.

Колашин

Главне улице Колашина, и ако доста широке и дугачке, биле су и сувише мале да приме толики свет који се слегао са свих страна. Људи су се гушили али су ипак и то мучење радо подносили. Само на тротоаре жандарми су сабили толико народа, колико би их иначе стало у целу варош. Од уласка у варош па све до куће Браће Марића, где је било спремљено преноћиште за Краља и Краљицу, постављени су стубови од дрвета окићени и обавијени огромним венцима од зеленила са малим шареним лампионима. Куће су биле

* С. Краков, „Време" 19. септембра 1925.

дивно украшене. А на пијаци је била велика трибина са грбом и Краљевим иницијалима.

Одмах на уласку у варош код гимназије топовска паљба објавила је свима долазак Краљевског Пара. Музика интонира химну, а почасни батаљон под ратном спремом одаје поздрав. Пошто је примио рапорт од команданта, Краљ поздравља војнике и здрави се са двадесет Црногораца официра, који су ван строја.

Пошто је председник колашинске општине Радосав Ивезић поднео Краљу хлеб и со, ученица Наталија Влаховићева предала је Краљици букет цвећа. Затим се Краљ поздравио са представницима власти и проговорио неколико речи са угледним грађанима па се онда кренуо кроз варош праћен непрекидним клицањем све до дома Марића. Такво одушевљење и у речима и у очима света никада се није видело. Очи свих старијих људи и жена биле су замагљене од суза радосница. Млади су задивљено посматрали Краља и његову свиту. И тек што би Краљ прошао, кордон жандарма и полиције је пуцао и свако је раздраган, машући капом, нагао за Краљем пратећи га.

Краљ се поздравио и са свештенством и са старим ратницима, који узбуђени до суза одушевљено машу капицама и непрестано кличу и љубе Краљу руку. Један стари ратник сав погурен, са неколико медаља, кроз сузе виче:

– Ја сам стари ратник, још од 1858. године. Добро нам дошао, наш мио Господару, наследниче Цара Душана!...

Од узбуђења старац није могао више говорити.

Цела околина Колашина слегла се у варош да поздрави Краља и Краљицу. Улице су биле препуне света, који је клицањем поздрављао Краљевски Пар, машући изнад глава црним и црвеним црногорским капицама. Краљ са Краљицом пешке пролази кроз густ шпалир света. Видећи више инвалида од којих су неки били без руку и ногу задржао се и пришао им, клицање постаје још одушевљеније. Краљ се поздравља са инвалидима и распитује се, где су изгубили ноге и руке. Када их је упитао: како су и да ли добијају редовно инвалиду, један од њих наредник инвалид, који је на 13 места рањен 1914. год. код Вишеграда, где је био са српском војском, узвикнуо је:

– Воде лепо рачуна и добијамо све у Ваше здравље. Мучно јесте. Имало би се што и замолити, али ми се уздамо у Вас, Величанство, Високи Заштитниче наш, и задовољни смо. Живео нам! – кликнуо је инвалид и замахао капом око главе. Сви инвалиди почели су опет одушевљено да кличу и машу капама.

Кроз клицање, коме није било краја, Краљевски Пар је стигао до куће Симе Марића, где је за њих спремљено преноћиште.

Пијаца и улице од гимназије до стана Краљевог биле су испуњене непрегледном масом света, који је чекао да поново види и поздрави Краља и Краљицу.

У први мрак запаљени су лампиони по колашинским улицама, осветљени су сви прозори свећама и цела варош сија у светлости. На брдима око Колашина запаљене су ватре и иницијали Краљевог, Краљичиног и Престолонаследниковог имена сијају се високо на небу...

На пијаци још траје народно весеље. Песме отегнуте али снажне. Улице су осветљене хиљадама свећа. На неколико места игра коло. У колу момци скачу што год више могу, крше снагу. Девојке једре и румене. Мушки подвикују из свега гласа кад се у колу окрећу по неколико пута. Снага је то необуздана, груди набрекле, па они тесни, златни, велики јелеци хоће да попрскају.

Кафане су препуне. Свуда се једе и пије, а сељаци се спремају да проведу ноћ на пољу. Донели су понеку шареницу. Од радости не осећа се ни зима.

После свршене бакљаде Краљ је примио неколико депутација из вароши и из околине. Једни траже подизање школе, други да им се граде путеви, а једна депутација је дошла да тражи помиловање за неке раније осуђенике кривце. Због тога се пред Краљевим станом направио читав логор, јер су дошли не само депутације него и други који само тек онако хоће код Краља. Туже се што их не пуштају унутра.

– Па нисте у депутацији одређени, па се не морете пустити тамо! – одбијају жандари.

– Тако ви Бога, узели су ме у депутацију, али ми неко подвали те оде! – тврде неки.

– Ама пустите ви нас само!

Објашњавања су жива и отежу се у бесконачност. Не попуштају ни жандарми:

– Не Бога ми ни депутацију.

Жандарми су муку имали да сузбију сав тај свет.

Када се Краљ појавио на прозору, Радован Пулетић, сељак из Липова чији је брат погинуо на Кајмакчалану, поздравио је Краљевски Пар у име народа овога округа, истичући велике краљеве заслуге за ослобођење, уједињење и остварење заветне мисли. После говора настало је одушевљено клицање Краљу и Краљици. Краљ је заблагодарио у име своје и Краљичино на изјавама оданости и на одушевљеноме дочеку.

После бакљаде, у присуству министара Унутрашњих Дела и Финансија, Краљ је примио неколико депутација, од којих је једна

молила да гимназија у Колашину носи Престолонаследниково име; друга је молила, да се у Колашину подигне болница; трећа, да се веже Колашин са Бијелим Пољем и да се изједначи са босанском железницом; четврта, да се направи колски пут до манастира Мораче, обраћајући пажњу на историску важност ове задужбине Немањића; а пета је молила за амнестију неких криваца. Краљ је обећао, да ће учинити све што буде било могуће.

У 9 часова приређена је у гимназији вечера, на коју су позвани многи виђени грађани и представници општина. За време вечере пред гиманзијом је свирала музика и приређен велики ватромет. За време вечере адвокат г. Дрљевић је поздравио Краља и Краљицу лепим говором.

Доцкан у ноћ у Колашину је била необична живост. Један стари Црногорац каже:

– Од како се Колашин закопао, није веће славе угледао.

Краљ је поклонио 25.000 динара манастиру Чечаници као његов ктитор и заштитник. Сиротињи вароши Андријевице поклонио је пет хиљада а цркви 10.000 динара. Наградио је такође и све инжењере, предузимаче и раднике који су јуче учествовали на освећењу новога пута преко Чакора."

ВАСОЈЕВИЋИ ПОД ЧАКОРОМ*

Велики југословенски писац Густав Крклец написао је чланак непосредно пред *Свечаностима на Ловћену*, а одмах након пута кроз Андријевицу и Беране под насловом *Васојевићи под Чакором*. Ево како је тај познати и признати књижевник, есејиста и путописац видио овај регион најбројнијег братства и племена.

Васојевићи под Чакором

Кад сам силазио, на самару, низ Чакор, Арбанас из Ругова послао је са мном дете, да му доведе коња:

– Не смем ја у Васојевиће ни за живу главу!

– А што? – питао сам га зачуђено.

– Не смем, господине, боље ми је коња изгубити. Они су ти засебна држава: Србина дочекују песмом, Турчина злим погледима а нас – ножевима.

* С. Краков, „Време" 16. септембра. 1925.

Погледао сам му у очи. Заиста, биле су преплешене, као да гледају у неки бездани понор и видео сам у њима блесак оштрога ножа.

– Сигурно сте им много скривили – рекох, и потерах коња стрмом серпентином низ обронак дивље планине.

Викнух: хој! – а стострука јека одговори ми са свих страна: хој, хој, хооој....

Све око мене зелене, високе планине, гиздави четинари, а доле, дубоко, брза зелена река, боје чистог смарагда и вијугава долина. Мрки Чакор, црни Чакор, дивљи Чакор бацио је огромну плаву сену долинама. Тамо где сена престаје све се таласа, прелива и блешти у бојама пуним сунца.

Врхови Комова, окружени снегом, као неки глечери у даљини, а долина зеленога Лима као неки тихи, сјајни, далеки фјорд.

То је класична будимско-гусињска жупа, насељена племеном Васојевића или богата Васова нахија.

Сретнем првог човека, на гиздавом коњу, у народном оделу, са три кубуре за појасом, назовем му Божју вјеру и запитам:

– Је су ли ово Васојевићи?

– Све ово, докле оком сегнеш. Ово су ти Васојевићи, храбро племе, прави Шумадинци, а ова земља, то ти је колевка највећег Васојевића, црног Васојевића, Карађорђа. И ја сам Васојевић, Божја ти вјера... и док ја тренух, човек извади кубуру иза појаса и паф, паф, паф, три пута у ваздух. Одјекнула је планина,као да читава чета пуца из кубура; као да су сватови или крсна слава.

Мој коњић закасао, преплашен. Мисли: терају га Васојевићи Угледах кровове кућа у бујном зеленилу, међу крошњама. То је Велика, старо село, које је повељом од 1330. године даровано задужбини Дечанима. На лево је котлина са Плавом и Гусињем и плавско блато из којега отиче Лим.

Брзи, зелени, планински Лим, са великом долином Полимљем, познатом у историји, јер су се овде одигрaле чувене битке између Васојевића и Турака.

Један од Васојевића, Томаш Кнез Катанић, дао ми је много података о овој земљи и овим племенима.

Непрестано су се клали са Турцима, и сва њихова историја то је борба, то су јунаштва, подвизи. Још данас су горди и поносни и живе од старих капитала: причају о јунацима, барјактарима, пашама и о том, колико је чији предак турских глава посекао.

Полимље завршује теснацем Сућеском, куда протиче Лим, између планине бања и брда Јериһине Главе, назване тако по

проклетој Јерини Ђурђевој, која је овде саградила мост од сламе, да потопи народ.

Недалеко, у околини, још данас се познају трагови шанчева Хаџи Продановић, из године 1809., када је са 700 војника дошао да покори Васојевиће.

Чим се изађе из Сућеске, села познатог по бојевима са Турцима, отвара се диван видик и на дну малена варошица, као из неке ратничке приче: Андријевица.

Сва је подигнута на једном повишеном платоу, под шумом, на утоку Злоречице у Лим.

Овдје сам сјашио са самара и прешао у Форд. Друм је диван, бео, пун мостова и серпентина.

Пре доласка Васојевића, Андријевица је била зборно место хришћана, са лепом црквом, гробљем и вековним дубовима.

Таква је остала и после доласка Васојевића (око 1700.) који су у њој подигли судницу, око које су никли ханови, и тако се, постепено, почела развијати варошица. Још и данас има више кафана него кућа.

Стара, дрвена црква спаљена је (1877.), а доцније су Васојевићи подигли камену цркву на Књажевцу, пред којом су, прошле године, сахранили свога старога војводу Лакића Војводића, генерала у пензији.

Око Андријевице налазе се малена села, низ обалу Злоречице, све до испод Комова. Ту је Божиће, где су били кнезови и попови Катанићи, затим Бојовићи, одакле – како су ми причали – води порекло војвода Петар Бојовић, непосредни потомак протопопа Луке Бојовића, савременика Карађорђева.

Затим се ређају Ђулићи, где је живео Вуксан Лека и Шујо Шћепанов, Деговићи, Цецуни, па даље, под самим Комовима, Коњухи, велико село, некада својина Краља Дечанског, који је он поклонио задужбини Дечанима.

У Андријевици сам упознао једно друштво из Берана: директора гимназије, лекара и инжењера, и кренуо с њима, у ноћи пуној месечине, у Беране. Наш Форд је летео. Села поред Лима нестајала су, сабласно; слушао сам шум дивље реке и треску мостова. Прошли смо поред села Присоје, где је, у прошлом веку, био чувени прота Гавро Новичић и његов син поп Зарија Протић; поред Слатине, где се прича о Вуку Рачи; поред Забрђа, где је био Зарија Бакић, отац Димитра Бакића, дугогодишњег посланика Црне Горе у Цариграду. Даље Трешњево и Трепча и десно Марсенићи, више којих се налази Шекулар војводе Петра Шекуларца, и Виницка, одакле почињу

Доњи Васојевићи или Равни Хас. Ту се налази лепа, малена варошица Беране и манастир Ђурђеви Ступови.

Рано, у зору, обишао сам Беране.

То је мала, пријатна и симпатична варошица, са 4.000 становника, са неколико школа, подигнутих о народном трошку, са великом болницом која се гради својевољним народним кулуком. Гради се и нова зграда за гимназију, са двадесет оделења и др. Народ је задовољан. Земља је плодна. Једино што им треба то је пут за Бијело Поље и Увац.

Беране се налазе у језерској котлини, која је сва неиспитана. Причали су ми да има остатака римске културе, тајанствених пећина и много руда: угља, креде, бакра и гвожђа.

На ливадама, у виноградима, друмовима, свуда сам наилазио на Црногорце у народној ношњи. Сваки трећи висок је два метра. Сами Васојевићи као приче знају да причају историју свога јуначког племена. И све то причају са отменим миром и лежерношћу – времена су прошла, старе ране заборављене – само кад погледају према Чакору, очи им се смркну, саме, хватају се оружја:

– Много су нам јада задали ови Арнаути. Сад смо решили да их покрстимо или да их сатремо.

Разуме се да су то само претње.

Кад сам, доцније, истом човеку причао, како Арнаутин није смео са мном низ Чакор, него је послао дете да му доведе коња, насмејао се грохотом:

– Тај је много крив и ми смо људи, Божја ти вјера – нисмо баш таки крвници!

И нису, заиста. Добри су људи и воле да причају. О свему и о свачему. А највише о себи, о Васојевићима...

У ПОДГОРИЦИ*

„Путује се кроз Братоножиће, кршевите и сиве, дуж реке Мораче, где је и најмањи засеок приређивао Краљевском Пару одушевљене дочеке.

Од Колашина за Подгорицу до Лијеве Ријеке густе и тамне горе и изванредна свежина. А одмах преко Вјетреника, Братоножића, сури камен и крај потпуно без воде. Куће ретке прилепљене уз степе као ластина гнезда. Једва понегде понека мала њива са закржљалим кукурузом. Иначе све камен и крш. Ту једноликост која замара и

* С. Краков: *Свечани дочек у Подгорици*, „Време“ 19. септембра 1925.

светло огледало Скадарског Језера које блешти на сунцу.

Спуштало се ка Биоци на Морачу чије су воде чудне, и зелене и плаве. Река се пробија кроз стење и хучи као да неко запева. Тамо иза големих брда која су узјахала једна на друга и личе на тврђаве неких џинова из бајке, указује се најзад и подгоричко поље. Пусто, бесплодно било је некада преорано артиљеријском муницијом која се могла превући преко Чакора и Рожаја. Сада је, међутим, све чисто. На сунцу Подгорица чека спремна. Свечана је и шарена у заставама, у цвећу и венцима. Балшићева, Немањина Обала, улица Слободе и Његошева улица личе на неки чардак обрастао у зеленило. А иза тога свет постројен чека још од 9 сати ма да Краљ долази тек у 12.

Скупило се пола Црне Горе: Зећани, Бјелопавлићи, Пипери и друга племена. Главари у сјајном оделу са златним пуцетима на токама, свилени силави, пиштољи сребрењаци, бритки јатагани.

На уласку у варош подигнута је огромна триумфална капија окићена и ишарана. Одмах из ове капије трибина застрта ћилимовима, а с једне и с друге стране море људи. До трибине су главар и представници разних корпорација, чиновници, одборници и председници општина, певачка друштва, занатлије, радници и тако даље. А тамо доле, преко једне пољане, скупиле се турске жене и са својим ферацама беле се у гомили.

Међу главарима налазе се главари племена Хоти са својим белим чакширама и сјајним оружјем."

У листу „Време" чланак *Боравак краља у Подгорици*, истог датума, ближе описује какво је славље било у том граду:

„Испод славолука председник општине г. Шеповић поздравља суверене топлим говором и подноси со и хлеб на сребрном послужавнику, на коме су урезане речи:

Одани Подгоричани подносе хлеб и со своме омиљеном владару Њ.В. Краљу Александру првом. – У Подгорици, 18. септембра 1925.

Г-ца Олга Поповић, чији је отац погинуо на Грахову, подноси Краљици букет цвећа са речима:

– Ваше Величанство, милостива Краљице, деца питоме Зете и Подгорице, са чистом љубављу и срцем, као што је ово цвеће, поздрављају своју Краљицу. Живели!

Свет, који је начинио шпалир са обе стране улице, од капије па све до дома браће Пејановића, у коме су припремљене одаје за Краљевски Пар, непрекидно је клицао да се проламала Подгорица од поклича.

вићем, Председником Окружног Суда г. Вукашиновићем, среским поглаварем г. Мрчарићем, Савом Вулетићем, народним послаником, са чиновницима, пензионерима.

За тим Краљ прилази сердарима, старим ратницима и усташима. Сијају на сунцу златни јелеци, доламе и токе, сребром позлаћене. Од једног до другог иде Краљ, поздравља се, пита их. Напред бригадир Велиша Лазовић, старац од 77 година, али крепак и прав као младић, најхрабрији од најхрабријих. Њему је кнез Никола даривао 1876. године сабљу за храброст. Пита Краља:

– Познајете ли ме Господару. Заједно смо некад били на Цетињу.

Подгорица

Представљају Краљу старог попа Дмитра Величковића, коме је 92 године. Обневидео је и једва чује. Њега је владика Раде 1850. године запопио. После је био племенски капетан. Не може да стоји од старости, већ га синови држе. Неће да се подупире штапом, већ старом сабљом. Дошао је, вели само да види свога Краља Господара, па да умре.

Краљ му прилази, али га он не види. Синови му кажу: *То је Краљ*. Старац се сав тресе и благосиља:

– *Срећа га пратила на путу. Да Бог да добије све што је Душаново било!*

Краљ се за тим рукује са старим јунаком попом Николом, коме је 85 година. Пред Краљем Николом био је народни посланик и гоњен је, што је радио за уједињење. Његова сина јединца Јакшу, учитеља и народног посланика, под окупацијом стрељали су Аустријанци, заједно

са капетаном Ђуром Петровићем, зато, што су спремали устанак у Црној Гори.

Када су Аустријанци повели Јакшу на стрељање, отац га је пратио до губилишта, соколећи га:

– Држи се, Јоле, соколе, није то тешко!

Пред напредним аустријским пушкама Јакша је бацио везу са очију, узвикујући:

– Од моје крви ће вам цела царевина пропасти. Ни Беч ваш неће бити. Удри проклетниче!

За тим је раздрљио груди и плотун га је покосио. Отац је гледао језовити призор и није ни сузе пустио.

Када се сад Краљ са њиме руковао, задрхтао је стари поп Никола од узбуђења и сузе, које нису пошле када су му сина стрељали, појавиле су се сада у очима. Узвикнуо је поп Никола:

– Све што смо имали, изгубили смо. Али смо велику срећу јутрос дочекали!

Пошто се поздравио са старим ратницима, Краљ је пришао инвалидима. Има их неколико стотина. Тресу штакама и машу капама узбуђени и радосни. Призор дирљив до суза.*

Један Рус хоће да их слика. Кажу то деда Дмитру, а он се смеши и каже:

– Деде, Бога ти, само добро!

– Ej, куку мене што сада не видим оно зашто сам се ја толико борио. А, Бога ми, драг ми је овај Краљ. То је најљепши Краљ кога је Црна Гора имала – вели деда Велиша.

– Није него од Душана, па до данас! – поправља га деда Дмитар.

Док се чека Краљ, Велиша прича како је некада било и прича како се неки Вујошевић био зарекао да ће се напити турске крви. Мајка га је још у колевци тако васпитала: „Расти ми сине да убијеш Турчина!" И заиста – прича стари даље – ја сам својим очима гледао кад је Вујошевић одсекао главу једном Турчину, узео је у руке и сркнуо крви неколко гутљаја.

Поп Никола уздише:

– Изгубио сам толике синове, али ме није жао, кад смо ово данас дочекали. А жао ме је што сада нисам млад да уживам као што

* Поједини цитати узимани су понекад ради континуитета час из једних, час из других новина, што и није у супротности са методологијом фељтонистике. То је коришћено ради попуњавања празнина и лакшег праћења догађаја, без било каквог дотјеривања.

ви уживате. Лако је вама сада, децо, – каже обраћајући се свима. Ви сад уживате, имате, брате, свега. Ево имате сада и доста топова и аероплана (пет аероплана дошло је у Подгорицу) и лађа. Ево шта значи слобода и ново време.

Краљ се за тим поздравља са православним свештеницима, од којих је сваки ратник, па са фратрима и муфтијом.

Краљ и Краљица продужују улицом Балшићевом, кроз шпалир одушевљених Подгоричана. Певачко друштво „Бранко" дочекује Краљевски Пар песмом. Краљ застаје и слуша песму. Поздравља се са председником друштва. До њих позоришно друштво „Напредак", необично одушевљено поздравља Краљевски Пар. Краљ се рукује са председником „Напретка".

Кажу да су чланови „Напретка" раније били комунисти. Данас су заузели међу првима место у дочеку и молили су да певају химну. У лудом и неописаном одушевљењу, које је захватило ових дана Црну Гору нема више ни комуниста, ни федералиста, ни републиканаца, већ само најодушевљенијих монархиста, црногорских патриота који са необичном радошћу и срећом дочекују своје суверене. Нико није умео лепше ни топлије да покаже своје одушевљење него Црна Гора.

Краљевски Пар је прошао пешке кроз улице Балшићеву, Немањину, Слободе, Карађорђеву и Његушеву, где је Дом Пејановића, у коме су одаје за Краљевски Пар и где је био ручак. Од триумфалне капије па до куће Пејановића улице су се проламале од бурних узвика и клицања: *Живели*. Око десетине хиљада људи из Подгорице и околине стекло се ту да поздрави Краљевски Пар.

Пред самом кућом Пејановића грађанска музика Подгорице дочекала је свечано Краљевски Пар, свирајући химне. Пред улазом, Краљ и Краљица поздравили су се са представницима подгоричког Кола Сестара које су уредиле одаје за Краљевски Пар.

У један и по час био је свечани ручак на коме је било 90 учесника, званица из Подгорице и околине. За време ручка Краљ је устао и напио здравицу речима:

– Дижем ову чашу у част Подгорице и околних племена!

Краља и Краљицу поздравио је за ручком директор гимназије г. Скеровић. На ручку су били представници Зећана, Бјелопавлића, Куча и других племена. За све време ручка, огромна маса света стајала је пред кућом Пејановића, непрекидно кличући Краљу и Краљици.

После ручка у Подгорици Краљ је кренуо за Плавницу да разгледа припремне радове на прузи Плавница–Подгорица. Та пруга је врло важна, јер кад она буде завршена, тада ће бити решено и питање снабдевања овога дела Црне Горе, јер ће лађе од Бара моћи да имају

везе преко Вир-Пазара са Плавницом, а одатле са Подгорицом и Даниловградом. Краљ се задржао прво у селу Српском, где му је код цркве приређен свечани дочек.

Ову цркву осветио је још владика Данило I. Тада су Турци били ухватили владику на превару и хтели да га погубе. Зато су Црногорци морали да плате огроман откуп и да владику откупе.

Краљ се задржао код барака које војници подижу за смештај железничког материјала. Инжињерски официри који су ту на раду, објаснили су Краљу како је траса повучена. Она иде покрај самога пута Плавница–Подгорица. Затим су му дали детаље о вези пристаништа на Плавницу са Подгорицом и осталим местима.

Одатле су кроз облак прашине кренуло ка Плавници. И тамо су Краља дочекали инжењерски официри и објаснили му како би по плану требало да изгледа пристаниште, кад би се исушио терен на коме су сазидана два магацина и где затим има један део скадарског блата. Краљ је наредио да се ту донесе један багер и да се ишчисти корито реке која везује блато са магацинима. По повратку из Плавница Краљ је прошао кроз Подгорицу и задржао се у старој цркви Св. Аранђела. И у Подгорици сачекала га је маса света и акламирала."

*Долазак Краља у Даниловград**

Оба листа, „Време" и „Политика", која је користио приређивач, објавили су 19. септембра краће извјештаје под насловом *Дочек у Даниловграду*. Користећи слободу истинитог преношења догађаја без икаквих интервенција, измена и допуна, а и због жеље да се текстови не понављају, урађен је сажет текст.

„Из Подгорице после кратког молепствија кренуло се ка Даниловграду. Иако дочек на Даниловграду није био званично заказан, ипак су грађани дочекали Краља врло свечано. При самом уласку у варош налазила се триумфална капија, искићена заставама, грбовима и сликама Краља и Краљице. У свечаном руху, у тробојкама, зеленилу и мору одушевљења дочекао је Данилов Град своје високе госте. Цело племе Бјелопавлићи изашло је пред Краља.

Краља је поздравио председник општине г. Бошко Велашевић кратким говором. Затим му је представио старе племенске капетане, њих неколико на броју, и све старије од 65 година. Председник општине Бошко Валешевић одржао је поздравни говор и поднео Краљу и Краљици хлеб и со. Краљ се руковао и разговарао са старим командирима којима је на челу био седи прота Милутин Боковић.

* „Време" и „Политика" 19. септембра 1925.

Старац Токо Шарановић, барјактар петрушинског батаљона, предао је Краљу сребрни јатаган говорећи: „Ево Вам Господару сада јатаган, да Бог да Ти скоро дали и кључеве Цариграда!"

На јатагану је било изрезано:

Своме витешком Краљу Александру Првом одани Бјелопавлићи, Даниловград 18. септембра 1925. год.

Даниловград

Краљ је дуго разговарао са Илијом Николићем који зна Краља још док је био мали. Илија каже: „Био је онда мали па се на Цетињу поваздан играо са кнезом Петром".

Ту се Краљ поздравио и са Зеком Бошковићем негдашњим перјаником официром који је Краља носио у наручју. Кроз свет који је непрестано клицао, пролазио је Краљевски Пар, задржавајући се пред појединцима и разговарајући. Певачко друштво „Напредак" отпевало је химну и неколико народних песама.

Поп Петар Вуковић, који се налазио на челу Кошана и Загарчана поздравио је снажним гласом Краља, речима:

– Срећни смо што смо данашњи дан дочекали. Нека нам Бог штити, нашег милог Краља Александра Првог, Краља српског, хрватског и словеначког. Нека Вас Бог поживи! Живели са Вашом великом фамилијом!

Краљ се дуго задржао у Даниловграду. Он је прошао пешице кроз главну улицу у којој се био искупио силан свет из околине. Краљ је разговарао са представницима власти, са официрима, инвалидима. Његово бављење овде значило је читав један догађај за Даниловград, један од догађаја какав ова варош није имала.

Из Даниловграда Краљ је пошао за Острог, где има да преноћи две ноћи.

У овоме величанственом дочеку учествовале су све општине око Даниловграда.

На изласку из вароши Краљевски Пар је дочекало певачко друштво „Јединство" са поздравом: *Ми смо с тобом Ацо Карађорђевићу!*

Праћен урнебесним клицањем Краљевски Пар напустио је Даниловград."

У Лијевој Ријеци

Са закашњењем, 19. септембра „Време" објављује из Острога текст новинара С. Кракова у коме се извештава да је:

„...На путу из Колашина до Подгорице, Краљевски Пар се задржао у Лијевој Ријеци и Пелевом Бријегу. Становници овог најсиромашнијег места, целог у камену, где се лети вода доноси са даљине од шест сати, изашли су пред Краља са речима: „Господару, молимо Те напиши указ да се сви преселимо одавде па ма где било."

А затим упознаје јавност о висини Краљевских прилога Подгорици:

„У Подгорици Краљ је дао прилоге, 15.000 динара за сиротињу; десет хиљада за инвалиде; по пет хиљада: женском друштву, сколском друштву, позоришном друштву „Напредак" и певачком друштву „Бранко"; по три хиљаде гимназијском трезвеном друштву, подмлатку Црвеног Крста и гимназијском литетарном друштву „Његош"."

Припрема Краљевог дочека у Острогу

И најзад, новинар Краков информише како се припрема дочек Краљев у Острогу и компарира:

„Исто као што су синоћ безбројне ватре по највишим каменитим врховима Комова објавиле и поздравиле долазак Краља и Краљице у Црну Гору, тако су вечерас суктале ватре на планини Острогу објављујући долазак суверена у манастир Св. Василија Острошког. Са највиших врхова дизали су се пламенови и сијали на небу а други опет у шуми, међу дрвећем потсећали су на осветљене куле чаробних шумских замкова. Огромна стена пред пећином у којој је стари мали манастир са моштима највећег свеца црногорског, трептала је у горостасним светлосним иницијалима. Пре седамдесет година, та пећина је имала својих чувених крвавих десет дана, кад су у њој Турци опколили великог војводу Мирка Петровића и војводе Новицу

Церовића и Крца Петровића са неколико другова. Девет дана су седели затворени у цркви, и бранили се из пушака. Деветог дана Турци довукоше топ и једно топовско ђуле развали врата и паде у цркву.

Војвода Крцо Петровић зграби рукама ђуле које је шиштало и баци га натраг међу Турке. Одмах за тим, ђуле је експлодирало и направило ужасну панику, а војводе јурнуше тада и пробише се кроз турске редове.

Турци су са страхом говорили, да их је спасао Св. Василије пустивши пламен из пећине."

Затим упознаје да Краљ и Краљица долазе сутра колима до манастира да га посете, а потом одлазе у Никшић на ручак.

СЈАЈАН ДОЧЕК КРАЉЕВСКОГ ПАРА У НИКШИЋУ И ШАВНИКУ

С. Краков из Острога 18. септембра извјештава, а лист „Време" 19. септембра објављује чланак под насловом: *Сјајан дочек краљевског пара у Никшићу и Шавнику*, али претходно извештава о његовом боравку и активностима у манастиру Острог.

Из књиге *Путујући Црном Гором* аутора Драшка Шћекића, Подгорица, 1966, пренет је текст о манастиру Острог.

Манастир Острог

Чудан је и чувен то Божји храм. Чудан је по својој архитектури и скоро незамисливом амбијенту у коме је смјештен.

Горњи Острог је најимпресивнији дио манастира. Са звоником који досеже висину петоспратнице, утиснут је у пећински отвор и шимор величанственог Острога, по којем је и добио име. Основао га је почетком друге половине XVII вијека митрополит захумско-херцеговачки Василије Јовановић, касније назван Свети Василије Острошки.

Чине га двије пећинске црквице: Доња и Горња.

Доњу је, по казивању, саградио митрополит Василије, али се не зна тачно које године, а Горњу је подигао 1665. јеромонах Исаије из села Попа код Никшића.

Манастир Острог, иначе, спада међу најпосјећеније манастире на Балкану. Посјећују га у групама и појединачно из свих крајева свијета: вјерници разних вјера и људи свих професија – они који се крсте и они што клањају, поштоваоци и невјерници, мудраци и

лакоумни, људи чисте савјести и грешници бистре и помућене свијести, млади и стари, здрави и болесни, понајвише несрећници који с надом и стрепњом очекују да ће им Св. Василије Острошки подарити исцељење или, пак, ублажити животне невоље које су се на њих безмилосно навалиле.

Мошти Св. Василије Острошког – и православни и муслимани и католици сматрају чудотворним, јер, како се казује, многима од њих, након што им се помоле, доносе оздрављење. Због тога Св. Василија Острошког називају и Чудотворац.

Свети Василије Острошки по склоностима подвижништву и испосништву и служењу вјери православној по светосављу, убраја се међу прве српске светитеље – уз Св. Саву Немањића и Савиног оца Симеона (Немању). Свој испоснички и светачки живот проживео је у XVII вијеку.

Из његовог житија и народног предања сазнајемо да је поријеклом из Херцеговине. Св. Василије Острошки прије замонашења звао се Стојан Јовановић.

Преставио се, како је записано, 29. априла (стари календар) 1671. године у Горњем Острогу поред воде Каменице.

Сахрањен је у Горњем Острогу, у његовој скромној задужбини – Доњој црквици где се његов ћивот и данас налази.

О митрополиту Василију Острошком, још за његова живота, говорило се као о свецу и чудотворцу. Он је, како се казује, и чинио чуда.

Касно увече Краљевски Пар стиже на конак у манастир

„Већ се било смрачило, када је Краљевски Пар на путу од Даниловог Града за Острог стигао у Богетић, где је племе Пјешивачко чекало Краља. Краљ и Краљица отишли су у цркву, испред које су их дочекали ученици основне школе са учитељима и свештеником Јагошем Николићем. Поп Јагош је поздравио суверене, а онда су се затим задржали краће време у разгледању цркве и разговарању са људима.

Одлазак из цркве поздрављен је дугим клицањем, а мало доцније, када је Краљевски Пар, уз звоњење звона, напустио Богетић, на једном су се на врховима планина засветлиле огромне ватре. То је био поздрав Краљу и Краљици, леп и величанствен, на који они први пут наилазе. На стени, поред горњег манастира у коме се налазе мошти Св. Василија сијали су у пламену огромни иницијали Краљеви, Краљичини и Престолонаследникови. Цела је планина сијала у ватри.

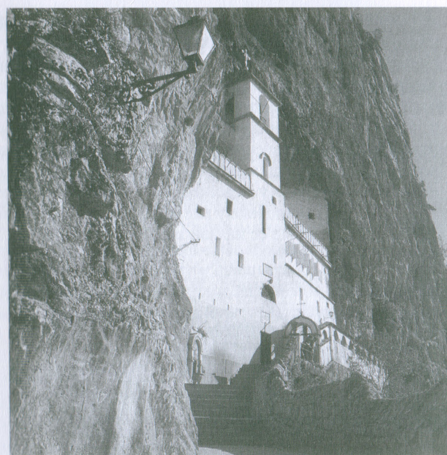

Манастир Острог

Пред манастиром Острогом, и ако је већ пала ноћ, маса света из околине дочекала је и поздравила Краљевски Пар. Епископ боко-которски Кирило који је и администратор епархије захумско-рашке, сачекао је високе госте пред црквом и поздравио их топлим говором. Затим је епископ одржао молепствије, после чега се Краљевски Пар повукао у конак, у коме је већ било све спремљено за њихов боравак. Дуго још после тога пред манастиром је играло коло и трајало народно весеље.“

А новинар Д. Кузмић из Никшића шаље текстове о даљем току путовања и активности Краљевског пара, гдје се у појединостима одступа од утврђеног плана. За то увијек постоји разлог када је у питању црногорска непосредност, ораторство и гостопримство.

КРАЉ У МАНАСТИРУ СВЕТОГ ВАСИЛИЈА ОСТРОШКОГ*

„Јутрос у 9 сати пошли смо за Горњи Острог, где се у једној малој црквици у стени налази ћивот Св. Василија. Иако су били набављени коњи ипак је Краљ све до горе ишао пешке са једном групом

* Ж. Кузмић, „Политика“ 18. септембра 1925.

Црногораца, маршалом Двора, мајором Дамјановићем, генералом Хаџићем и ађутантима. Краљица је остала у својој соби.

Да се дође до ћивота од новог манастира, који се налази на 1600 метара надморске висине, иде се до старог манастира све уз брдо серпентинама, кроз стене, за још две стотине метара у вис, тако да су сви стигли задихани. Ми новинари испели смо се нешто мало раније до манастира, са чије се терасе пружа чаробна панорама на долину Зете, зелену и обрађену. Свуд около је међу тим голи крш са сурим стенама, које се простиру до у недоглед. Сам манастир је припијен уз стену, која се вертикално диже у вис још за 400 метара. Скоро је невероватан положај на коме се налази манастир."

Код ћивота Светог Василија

Свети Василије Острошки Чудотворац

После пола сата стиже Краљ са пратњом, сав задихан. Видећи нас новинаре на тераси Краљ је рекао: „А ви увек неуморни. Увек сте тамо где вас не очекују."

На уласку у манастир Краља су дочекали архимандрит Леонтије Митровић, протосинђел Макарије Милановић-Лечанин и јеромонах Сава Салепић, чувар свечевих моштију. Краљ се са свима поздравио и разговарао, као и са архитектом Русом, Сукуренком, по чијем је нацрту израђен манастир, и са Петром Копривицом, самоуком из Бањана, који је сам радио све дрводељске и гвожђарске радове на манастиру и са братом приложио манастиру велика гвоздена врата, своју рукотворину, у знак захвалности, јер је у манастир дошао сав искривљен и ту је оздравио.

Манастир је иначе сазидан добровољним прилозима. Краљ је такође дао десет хиљада динара.

Народ необично поштује светитеља и прича чуда његова. Једно дете у колевци пало је са крова манастира низ стену 30 метара високу; на колевци је притом само пукао обруч, а дете остало неповређено. Калуђери показују у стени грану јабуке, која је из једне пукотине израсла и причају да је то чудо Св. Василија, јер је место неприступачно и мисли се, да је семе од јабуке у кљуну донела нека птица. Прошле године је родило на грани седам јабука. Раније су јабуке са те гране слали Краљици Милени. У стени је још и једна смоква и винова лоза.

Краљ је обишао капелу у пећини. Мала црквица се састоји из два дела и то напред је једно мало предсобље у коме је закачено неколико икона на стени, а унутра је црквица, тек толико велика да може у њу да стане пет-шест људи. У дну је ћивот Св. Василија, мало уздигнут од пода, завијен у свилени и златом извезен покривач. Чувар ћивота отвара саркофаг и Краљ љуби свеца. Затим пита: „Имате ли слику Св. Василија?" Показују му је. Она се налази одмах више главе свечеве, на иконостасу. Краљ је дуго загледа, и пита старешину:

– Служите ли ви овде редовно?

– Само четири пута годишње, Ваше Величанство.

Пошто се прекрстио Краљ излази. У предсобљу црквице архимандрит показује Краљу прозор кроз који је за време једне опсаде манастира прошла турска граната и ударила у стену. Војвода Крсто Петровић који се ту налазио, дохватио је гранату и избацио је кроз прозор у турске редове, где је граната експлодирала и побила много Турака.

– Баш кроз овај прозор прошло? чуди се Краљ и смеје се.

– Баш туда, тврди старешина.

О чудотворној моћи Светог Василија причају се читава чуда. Кажу да је недавно са највишег врха стене једна жена са дететом у колевци пала у понор и да су обоје остали живи. О Светој Тројици и Петров-дану скупљају се масе света, по десет хиљада душа, и сви траже воду са извора близу оне горње црквице.

У 11 сати кренуло се за Никшић, кроз крш и стење, где се не види ни једна травка, само у котлини може се видети нанесена земља засађена кукурузом, малим и закржљалим. Све је тако монотоно док се, серпентинама које често праве три четврти круга, не сиђе у никшићску долину, плодну и зелену.

Иначе, црква Св. Василија Чудотворца Острошког у коју је Краљевски Пар пошао, задужбина је Краља Николе. Руски цар Никола дао је за њу прилог од 98.000 рубаља, талијанска Краљица Јелена приложила је четири велика полелеја од кристала и злата. Краљ Петар за спомен кнегиње Зорке приложио је пет великих звона. Аустријанци су за време окупације покушали да скину звона али нису успели, јер су звона прво постављена, па онда око њих звоник зидан. Иконостас у цркви саграђен од мрамора са грчких острва приложио је Грк Андрија Спигрос са острва Ниоса. Црква која је највећа у Југославији, подигнута је у спомен изгинулих бораца за ослобођење Никшића. У њој су требала да буду исписана на стубовима златним словима имена Црногораца и Херцеговаца изгинулих у ратовима од 1875. до 1878. године, али да не би било погрешке, имена су привремено исписана на пергаменету изложеном у цркви, да га свако може прочитати и контролисати.

Пошто је обишао манастир, Краљ се вратио из Острога и са Краљицом је пошао за Никшић."

У НИКШИЋУ

Дана 19. септембра новинар Краков из Никшића шаље извјештај под насловом *Величанствени дочек у Никшићу*, што лист „Време" објављује 20. септембра.

*Величанствени дочек у Никшићу**

„У Никшићу је већ све спремно. Сви су на ногама и чекају на улазу у варош где је подигнута триумфална капија. Ту су министри Максимовић и Стојадиновић, генерал Трифуновић затим почасна чета, виђенији грађани, корпорације и грађанство. Краљев долазак објављују топови, звоњење звона.

Још када се код Царевог Моста, задужбине руског цара Александра Трећег, на реци Зети дигла прашина од аутомобила на којима је долазио Краљевски Пар са свитом, зазвонила су звона са велике никшићске цркве Св. Василија, Чудотворца Острошког, и запуцали

* С. Краков, „Време" 20. септембра 1925.

су топови. Краљев ауто зауставио се пред славолуком, где је била постројена једна чета пешадије и музика, која је, у тај мах, засвирала химну. Пред славолуком, Њихова Величанства поздравио је председник општине г. Милан Контић кратким али пригодним говором, а одмах за тим поднео им и со и хлеб. За тим је г. Контић представио Краљу општинске одборнике.

Краљ, веома расположен, обратио се тада Новици Јововићу, који је, одавна још, служио под Краљем Петром.

– Ја сам служио код Вашег Оца, Краља Петра када је био у Црној Гори – рекао је потрешеним гласом стари Јововић – а Ви сте онда, Величанство, били дечак. Сећате ли се?...

Краљу су, затим, представљени г.г.: председник месног одбора за дочек, бивши министар Гаврило Церовић, председник суда г. Ник. Драговић, поглавар среза Новица Секулић, и, најзад, пензионери, стари бригадири, сердари и командири црногорске војске. Када је Краљ са Краљицом наишао међу њих, стари борци, са сузама радосницама у очима, гурали су се напред и пружали руке да пипну, макар крајичак од њихових хаљина. Одушевљење је достигло врхунац, када је један старац, погрбљен, прогуравши се напред узвикнуо:

– Благо нама када смо видели нашег Господара. Јутрос нас је огријало сунце.

И док Краљ разговара са старим борцима, међу којима нарочито упадају у очи стари командир Марко Пеков-Мијушковић, чувени јунак црногорски, стриц Лазара Мијушковића, бив. председника Мин. савета, за тим Мато Катурић, бивши судија и племенски капетан, поп Степо Мартиновић, бивши председник Великог Суда и други. У дочеку живо учествују и инвалиди, који су погубили очи, руке или ноге на Брегалници и Дрини, у редовима српске војске, и – док Краљ срдачно разговара и са њима, аероплани круже над Никшићем.

– Где сте изгубили ногу? пита Краљ једнога инвалида.

– На Брегалници, Величанство, 1913. године. Одсекли су ми је у Скопљу, продужава он весело. Ваљда је још тамо?...

Потом се Краљ са Краљицом упућују групи жена изгинулих ратника, које их дочекују дубоким клањањем, а одмах за тим, ослобођене неусиљеним држањем Краља и Краљице прилазе нагло и љубе руке, нарочито Краљици, којом су одушевљене.

За тим, док Краљ и Краљица, пошто су примили поздраве и представнике осталих друштава која учествују у дочеку, прилазе кроз редове соколаца, који кличу „Здраво!", мали соколац, Божидар

Булајић, предаје Краљици букет за Престолонаследника Петра, са речима:

– Сину нашег дичног Краља, унуку Петра Великог Ослободиоца и Уједините
ља, Престолонаследнику Петру, црногорска деца шаљу преко Вас, узвишена Мајко, ову киту цвећа, као знак братске љубави и наших младићских осећања, уз једнодушне узвике: *Живео дуго и срећно наш драги Престолонаследник!*

Када је малишан предао Краљици букет, пољубивши јој руку, узео га је у наручје Краљ и пољубио га у образ.

Пролазећи поред никшићске гимназије, која је за ову прилику била најсвечаније украшена, Њихова Величанства су се, пред силном навалом, морала мало задржати. Ту их је дочекао хор ђака певањем химне.

Од гимназије, Краљевски пар је кренуо цркви.

Пред самом црквом Краљевски Пар је дочекао Епископ Кирило са свештенством и певачко друштво „Захумље". У цркви је одслужено кратко молепствије. Путем од цркве до позоришне сале Занатлијског Радничког Удружења, где је био ручак, биле су постројене општине требјеска, луковска, пјешивачка, качанска, жупска, рудинско-трепачка, бањска, опутно-рудинска, голијска и граховска. Људи су били са једне стране, а жене са друге. Изнад зеленилом украшених улица, висили су поздравни натписи: *Бог Вас чувао, Сваша Вас жељно очекујемо, Одавно нас жеља на Те, свешла Круно, мили браше* и слични.

Пролазећи кроз свет Краљ је приметио једног сељака са албанском медаљом и пришао му. Сељак је био у српској војсци и добровољац.

Пред Занатлијским Домом Краља и Краљицу дочекали су чланови и председник Занатлијско-Радничког Удружења. При улазу у позориште Краља је дочекао г. Лука Драшковић, поздрављајући Краљевски Пар у име друштва и вароши Никшића. У њиховој врло лепој и пространој позоришној сали био је спремљен ручак, на који је позвано 40 делегата општина среза никшићског и представника државних надлештава. За ручком Краљ устаје и држи здравицу:

– *У овом древном и поносном крају подижем чашу за здравље његових јуначких племена, којима желим свако добро и напредак.*

Краља и Краљицу поздравио је топлим и сјајним говором председник општине г. Милан Контић који је истакао љубав коју је Краљ Петар гајио за Никшић у коме је радо лети становао и намеравао да купи комплекс земљишта крај Црног Језера испод Дурмитора код Никшића. Догађаји због којих је Краљ Петар отишао из Црне Горе учинили су, да је та његова жеља истала неиспуњена и верује се, да ће

Његов витешки Син испунити ту жељу свога Оца. После овог говора, док су се у сали разлегали узвици *Живели* за Краља, Краљицу и Престолонаследника, певачко друштво „Захумље" отпевало је химну.

После се Краљ рукује са поглаварима, општинским одборницима, чиновницима и пензионисаним капетанима, сердарима и бригадирима. Стари официри Краља Николе, који су превалили преко 75 година, вичу: *Сунце наше, дико наша, сјајна круно наша, сад нас је сунце огрејало!* и старци од узбуђења плачу. Један каже: *Од како Црна Гора нема Краља Николе, сад нас је први пуш сунце огрејало.* Један старац тражи милост. Остали падају ничице. Један инвалид поздравља се с Краљем. Каже да је рањен на Великом Говедарнику и да му је нога одсечена у Београду, где се и сада ваљда налази. Каже он а Краљ се смеје и пита:

– Зар се још налази у Београду?

Пред друштвом „Косовке Девојке" Краљ стаје и поздравља се с председницом друштва.

Никшић

У Никшићу је настало велико народно весеље које је трајало дубоко у ноћ. На пијаци се играло народно коло. Сви Црногорци од радости само говоре:

– Шест година не видесмо Господара, али нас јутрос сунце огрејало и срећа походила!

За време бављења у Никшићу на молбе грађана Краљ је обећао брзу изградњу болнице на оном истом месту, где је раније била болница Кнегиње Зорке, коју је Краљ Петар подигао и која је порушена.

Исто тако Краљ је обећао брзу изградњу касарне у Никшићу, у којој би се сместила војска која сада станује у околним сеоским кућама.

Полазећи из Никшића Краљ је приложио општини 20.000 дин. за сиротињу, 10.000 динара инвалидима, по 5.000 фонду сиромашних ђака основних школа, фонду сиромашних ученика гимназије и певачком друштву „Захумље", по 3.000 гимназијском певачком друштву, гимназијском подмлатку Црвеног Крста и гимназијском литерарном друштву „Будућност".

У Никшићу је Краљу предала г-ца Јововићева слику Кнегиње Зорке коју је један немачки сликар радио 1875, а која се налазила код оне Јововићеве, која је однеговала Краља Александра кад је био мали. После њене смрти слика је била код сестре све до сада. Портрет Кнегиње Зорке је из њених млађих година, у црногорском народном оделу и цртама веома подсећа на Краља."

ШАВНИК ОЧЕКУЈЕ КРАЉА

Истог дана новинар Краков описује пут и боравак Краљев у Шавнику.

„У два и по часа по подне Краљевски Пар са министрима и свитом кренуо је за Шавник, удаљен 46 км. Из Никшићског поља жутог од зрелих кукуруза, серпентинама кроз камените масиве, пело се на заравни које се дизале једна над другом.

Застало се у Гозду, где је председник општине, на челу искупљених сељака поздравио суверене.

На десетак километара од Шавника, на крају велике заравни 250 народних коњаника на брдским коњићима, са заставама у рукама постројени са обе стране пута поздрављали су Краља и Краљицу. Серпентинама се спуштало кроз шуме и стењаре и на дну дубодолине, окружене са свих страна планинама, указала се мала група кућа, око двадесетак, са 120 становника. То је било среско место Шавник. У малој варошици Шавнику сељачки народ испод Дурмитора, племена Пивљани, Дробњаци и Ускоци дочекали су Краља са толико одушевљења, да је Краљ узбуђен рекао:

– Ви сте прави Срби са нашег старог и историјског Косова!

Цела варошица, препуна сељака из околине, орила се од поклича, када се појавио аутомобил са Краљем и Краљицом.

Краљевски Пар силази у средини варошице. Дочекује их топлим говором председник општине г. Урош Вуковић и подноси со и хлеб. Краљ и Краљица рукују се са старим официрима, чиновницима, ратницима и инвалидима. Ту је и народни посланик Милутин Томић.

Краљ се нарочито интересовао приликама и потребама дурмиторских крајева. Разговарао је са великим бројем сељака. Сви су му изјавили да је њихова главна потреба путеви и болнице, јер цео срез нема колског пута.

– Дајем вам реч – рекао је Краљ – да ћу се постарати да ваши крајеви буду одмах везани колским путевима. Краљ је наредио да се одмах изда сто хиљада динара за оправку школе. У разговору са барјактарем Шибаљијом Краљ је обећао да ће подићи летњиковац на Црном Језеру под Дурмитором.

Доајен ратника мајор Шћепан Пљоска, старац од 91 године, јунак из свих ратова, љуби Краља у руку и благосиља. Са свих страна се чују узвици:

– Сунце наше, светла Круно, Господару мили! Сунце нас данас огријало!!!

Жене грабе скут и руке Краљици и љубе их. Краљ иде од групе до групе и пита их, да ли имају каквих жеља.

– Пут, Господару, пут за Пљевље, завикао је један сељак.

Краљ се тада окренуо њима и рекао:

– Настојаћу и имаћете га!

Овим би се путем преко Жабљака и Плевља везао Шавник, а са њим и Никшић, са Санџаком и босанским железницама.

Краљ и Краљица, министри и свита ушли су у кућу, где су послужени слатким и кавом. Народни гуслар Танасије Вучић из Бијеле, који је прошле године на гусларској утакмици у Сарајеву добио прву награду, гудио је ту, пред Краљем и Краљицом песму о боју Срба са Турцима у балканском рату. За то време пред кућом је играло коло и певало јуначке песме. Играло је оро са поскакивањем, кликтањем и махањем рукама као крилима.

При поласку из Шавника за Никшић поновиле се манифестације. На повратку Краљевски пар су дочекали крај пута они исти коњаници. Краљ је сишао са аутомобила, а коњаници су одмах сјахали. Краљ их је обишао, разговарао с њима и нашао ратнике са Солунског фронта.

Након тога вратио се за Никшић, а потом на други конак у манастиру Острог.

У Никшићу маса света поново је дочекала Краљевски Пар који се два пута заустављао. Пред гимназијом Краљ и Краљица сишли су. Дочекали су их професори и ђаци. Поновљена је алегорија око Краљевских монограма. Ученички хор певао је химну. На изласку из вароши у Никшићском пољу Краљевски пар дочекали су ђаци

соколи клицањем. Девојчице су се јадале: „Не видесмо лице у Краљице“. У том се краљица окрене и девојчице појуре к њој кличући: *Живела!*

Још даље, у Никшићском Пољу Краљевски Пар су дочекали председник општине никшићске и више грађана који су ту изашли да их испрате. Краљ и Краљица су се опростили са њима и продужили за Острог.

Сутра ујутру Краљевски Пар са министрима и свитом полази за Чево, где је народни ручак, по том ће се зауставити у Његушима, и у 16 часова долази на Цетиње.

На другом конаку у манастиру Острогу

При пролазу кроз Острог, подарио је Краљ манастиру острошком помоћ у суми од 25.000 динара, а сиротињи у Даниловом Граду 10.000 динара, и Сиротињском Дому у истом месту 5.000 динара. Поред овога дао је и суму од 50.000 динара да се раздели сиротињи у Шавнику.

Вечерас, после вечере, Краљ је сишао међу народ, који је био окупљен пред манастиром око ватре.

Краљ је седео дуго поред ватре, гледајући како народ игра. Дубоко у ноћ пошто је саслушао свирање уз гусле писара Перуновића, брата гуслара Перуновића, Краљ се повукао у своје одаје бурно поздрављен од свег народа.“

ИЗВЈЕШТАЈИ ИЗ ЦЕТИЊА*

Пар дана прије главне свечаности из Цетиња стижу извјештаји од стране врсних новинара, нарочито Кракова, Кузмића и Милићевића.

Преносимо два чланка Ж. Милићевића под насловима *Цетиње у очекивању Краља* и *Живост на Цетињу*. Оба су припремљена 18. септембра, а објављена у „Политици“ 19. септембра.

Цетиње у очекивању Краља

„Романтични пут од Котора до Цетиња оживео је као никада до сада. Слабо похођен и у најлепше летње месеце када је небо Боке од најчистије плаве свиле, непроходан, снеговима затрпан и шибан најжешћом буром по читаве дане у зимским месецима, тај пут је сада

* Ж. Милићевић, „Политика“ 19. септембра 1925.

постао један од путева којим се највише саобраћа у држави. На тај пут који је и леп и опасан у исто време, низови аутомобила крећу свакодневно из Котора и дуго још путем виде се како промичу високим завојима ловћенског крша. Преко Новога и Зеленике гости су већ почели да стижу од јуче: делегати разних друштава, корпорација и установа, даме и господа. Они узимају брод у Новоме и праве једну од најлепших шетња до Котора или долазе возом до Зеленике и ту узимају аутомобил за Цетиње директно. Са добрим аутом, добрим и трезним шофером тај пут изгледа пријатан и јединствено леп, али можда као очигледан доказ да су импресије врло личне и субјективне. Видео сам и један ауто који је силазећи са Цетиња ударио у камени браник поред пута, срушио га, полетео низ крш и на двадесет метара испод пута ударио у стену која га је зауставила. Кажу да нико од путника није погинуо, а већ за њихову импресију пута никоме није ни могло пасти на памет да их пита. Али чак и када је шофер аутомобила добар, човеку је ипак доста пријатно кад човек тамо горе око Крсца чује од шофера: „Последња кривина“. Лепо је, али ја не волим те лепоте које тако скупо стају. „Манте, пола ме је нестало док се нисмо попели до врха!“, тако ми је рекао један од великодостојника. Није се имало разлога не веровати му.

Од Крсца до Његуша пут се спушта. Ауто лети и човек има једва времена да на Његушима види свечане припреме: зеленило и заставе, тријумфалну капију испред саме куће у којој се владика Раде родио. Та кућа је мала и до недавно је била полупорушена. Сад је оправљена и на њу је постављена комеморативна плоча на којој је записано, да се у тој малој данас можда најнеугледнијој кући на Његушима родио највећи српски и југословенски песник.

Цетиње се тако исто преображава и оживљује. Још јуче је стигао патријарх Димитрије. Дочекан је свечано на уласку у варош и са литијом, окружен грађанством, он је отишао прво у цетињски манастир, затим у Митрополију, где му је припремљен стан. До данас је стигло половину позваних делегата. Сви су размештени по приватним домовима на Цетињу. Традиционално гостољубиви Цетињани и овог су пута остали верни традицијама.

Живост на Цетињу

Цетиње је необично оживело. Тако кажу сами Цетињани. Одвојено од већих путева, мала и сиромашна а симпатична оаза у очајном каменом кршу одмах после крвавих и великих револуционарних дана 1918, оно је запало у мртвило и апатију малих чиновничких и пензионерских мука. У не малом локалном антагонизму и прилично огорченој борби око обласног места, Цетиње је однело победу над

Подгорицом и Никшићем и то је врло добро и због Цетиња, а и због историје. И Подгорица и Никшић имају доста лепих трговачких и привредних перспектива за развој и напредак. Цетиње их нема. Оно је живело раније од тога што је било престоница. Данас од тога што је оно обласно место. Нема неких привредних и трговачких интереса који би упућивали на њега. А било би неправедно и за сваку осуду пустити да се сасвим угаси ова престоница црногорских владика и кнежева, која је по цену највећег одрицања и напора, а ипак са толико достојанства чувала славу српског имена и луч слободе.

Цетиње – поглед са Орловог Крша

Разговарао сам са Цетињанима, који се одиста радују свечаности. Између многих других разлога, који су учинили да они свечаност очекују са толиком симпатијом, видео сам да је један, не кажем главни, већ један од многих и у томе што од овога јачег струјања живота преко Цетиња они очекују и некаквих користи за себе. Ко би им на то могао замерити! Ко би могао замерити трговцу који се нада да ће некоме од ових многобројних гостију успети да прода понешто од своје робе, која иначе тако дуго чека. Ко би могао замерити кафеџији и хотелијеру што се радује да сада имају по толико гостију, колико их раније нису ни у сну видели. Природно је онда да се може чути, како међу собом разговарају:

– Камо среће, кад би се бар двапут годишње приређивале овакве свечаности на Цетињу.

И ако до свечаности има још два дана, Цетиње је преплављено гостима са стране, официрима, војницима; стигао је и један ескадрон Краљеве гарде. Јутрос се Његушевом улицом видела једна „Викторија

а ла Домон“ са шест сјајних белаца, која је привукла свет на врата од куће и на прозоре. Вечерас је опет музика Краљеве гарде између 6 и 7 концертирала испред Двора. Свет је заузео све столове пред кафаном и код корза, а они најрадозналији грађани и читав батаљон деце држали су музику опкољену, док концерт није завршен.

Па ипак налазио сам и Цетињана који се боје да гостију неће бити довољно. Цетиње је у опште тако слабо посећено преко целе године да они не могу да верују да ће се довољно одазвати свет, да ће се одлучити да дође у ове кршеве чак и поводом једне овакве нарочите и велике свечаности као што је ова.

Могуће да се ови Цетињани у томе неће преварити. Али, ако се то одиста деси, биће прилично криве и наше власти, које се сувише боје. Видео сам људе, које су заустављали у Котору, тражећи им неку легитимацију коју нису имали. Једна дама из Београда, по рођењу Загрепчанка, остала је у Котору. Дотле је дошла, јер јој нико није нигде затражио никакву легитимацију, али је ту остала и то јој је казна што није знала да код нас још увек има сумњивих лица и да се по слободној земљи југословенскпој још не може путовати без легитимација овереним по свим бирократским правилима у општини, полицији и можда у Министарству Унутрашњих Дела.

Али за мање или више гостију цела варош је већ данас окићена. На све стране виде се тробојнице југословенске, српске и хрватске. Кроз главне улице стубови у зеленилу са монограмом Краља и Краљице. Двор и кућа у којој се Краљ Александар родио декорисани су нарочито лепо. Варош је иначе чиста, можда најчишћа у опште. Цетиње је сада као нека стара српска кућа у очи Ускрса. Све је то можда доста скромно, али је лепо, чисто и срдачно.“

ТЕСТАМЕНТ ПЕТРА II ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША И ПЕЦЕТ КОД ЊЕГОША

Новине „Политика“ су 20. септембра као допринос ближег упознавања Владике Рада непосредно пред историјским чином преноса Његошевих костију у присуству Краља Александра објавиле два прилога и то: *Тестамент П.П. Његоша* који је 20. маја 1850. године написао у Прчњу владика црногорски Петар Петровић Његош и прилог новинара Вој. М. Јовановића под насловом *Пецет код Његоша*. Тестамент преносимо у цјелини, док из текста *Пецет код Његоша* преносимо један његов дио из ког се упознају читаоци како је Његош виђен у својству домаћина, од стране људи који су били у краћој посјети код њега. Наиме, ради се о краћој посјети

енглеског капетана Пецета 1843. године црногорском владики Петру Петровићу Његошу.

Тестамент Петра II Петровића Његоша

Слава Тебје, показавшему нам свет! Хвала ти Господи, јер си ме на бријегу једнога твојега свијета удостојио извести и зраках једнога твојега свијета дивнога сунца благовољно напојити. Хвала ти Господи, јер си ме на земљи над милионима и душом и тијелом украсио, колико ме је од мога детињства твоје непостиживо величанство топило у химне; – у химне божанствене радости, удивљенија и велељепоте твоје, толико сам бијену судбину људску са ужасом расматрао и оплакивао. Твоје је Слово све из ништа створило, твоме је закону све покорно. Човјек је смртан и мора умријети. Ја са надеждом ступам твојему светилишту божанственом, којега сам свијатлу сенку назрио јоште с бријега, којега су моји смртни кораци мјерили. Ја на твој позив смирено идем, или под твојим ликом да вјечни сан боравим, или у хорове бесмртне да те вјечно славим. – Ако ми се догоди сада да умрем, овај начин послије себе остављам:

I-во. Насљедника мојега остављам Данила, Станкова сина, а мојега синовца, којему остављам владичество, како је од старине узакоњено у Црну Гору. Истоме Данилу свеколико моје движимо имуће, што имам у Црну Гору, остављам и препоручујем мојему брату Перу, да Данила у свачему, како својега сина, наставља, доклена се Данило учини способан народом управљати.

II-го. Новци, који су ми у економ. банки у Петербургу, од којијех су облигације у Министра Иностранијех Дјела, њих остављам народу црногорскоме, то јест да су народни, и добит од њих да прима владика, који био и за исту добит да им купује праха да бране слободу, а у гладне године да купује за исте новце жито, и без паре и динара да га дијели сиротињи црногорској и брдској, али никада да не може речене новце из банке извадити, но вјечно у њу да остану, само добитком да сеползују.

III-ће. За новце, који су ми у Бечу, 50 хиљада фиорина – у барона Сине, а 50 хиљада у госп. Тирке, добит с ове стотину хиљада фиоринах остављам родитељима и двјема сестрама, да иоту добит уживају, док су они четворо живи, а пошто ми се преставе и родитељи и сестре, онда паре остају за народ црногорски на исти начин, како и они, што су у Петербургу. За исто молим министарство мојега покровитеља, како бих се ја преставио да

прими облигације од овијех новаца у Бечу и да пренесе исте код онијех новаца у Петербургу, да не би погинули јадноме народу црногорскому.

IV-то. 50 хиљада фиориних од рачуна од жита, који су ми у мојега брата Пера, нека их мој брат Перо раздава народу (по зајму и у помоћ) и нека ји купи од народа на онај лаки начин, како сам ја уредио, а по смрти мојега брата Пера, нека се спреме у Петербург, у банку, ђе су и прочи моји новци, па нека се добитком истијех по начину горереченом за проче новце; али у главу (главно) ни од еднијех новаца овијех да нико не смије таћи, но да вјечно у банки стоје, да би колико толико прискочило у нужди кукавноме, но у исто доба и витешкоме народу црногорскому.

V-то. 40 хиљада фиаринах, те су у гвозденој каси на Цетињу, оно нека за нужде народне троше, како виде мој насљедник Данило и мој брат Перо. Ко ишта из овога овди уписатога преиначи, био му црн образ пред људима и јаростни се суд Божији над тиме извршио за ту грдну неправду, коју би пред лицем неба и земље учинио. Овај тестамент у оригиналу оставља се у конзулат руски у Дубровнику за велику сигурност и точност.

На Прчању 20. маја 1850. год.

Владика Црногорски П. П. Његош

*Ручак и разговори између енглеског капетана и других страних и домаћих гостију са Његошем**

Ручак је био служен „по немачком начину“, вели један путник, – „по турском“, тврди други. Није тешко погодити истину: ручак је био свакако мешавина западњачке и оријенталне кујне. Почело се супом. Јела су се низала једно за другим, тако да су гости почели очајавати хоће ли бити краја. Шампањ је текао изобилно. „Наши аустријски пријатељи и Владичин ађутант добро су се постарали да не пропусте ову прилику. Као последицу тога, они су правили велику грају на њиховом крају стола, где су били скривени иза цвећа и пирамида с воћем.

Момци који су их служили носили су тешке токе на прсима, и имали су марцијалан, господски изглед. Човек не би никада веровао да ће такви џентлмени пристати да носе тањире и посуђе с јелом.

* Вој. М. Јовановић: *Ручак и разговори између енглеског капетана и других страних и домаћих гостију са Његошем*

Једна црта само опомињала је путнике да се налазе на двору црквеног поглавице: један свештеник, који је заједно с њима дошао из Котора, добио је био почасно место, одмах после капетана Пецета. „Ручак је текао као већина ручкова. Наш домаћин чинио је части са ванредном грацијом. Говорио је о најнепријатнијем предмету на најпријатнији начин. Рат је био његова омиљена тема и о њој је говорио са расуђивањем; они који су седели близу њега старали су се да скрену разговор. Али је Владика показао да уме говорити и о другим питањима. Он је читао много, поред свега тога што му је у овим планинама врло тешко да дође до нових књига. Он чита, разуме се, свуда-налазећег се Галињаниа, и на тај начин прати редовно ток ствари у свету. Били смо изненађени пространошћу и детаљношћу његовог знања. То је била прилика да дођемо до коначног закључка о његовој особи: његова конверсација и његова cuisine видни знаци су његовог друштвеног положаја.

Било је видљиво да је Владика у дубоком непријатељству с Турцима. Он их је цртао као рђаве, покварене људе у које не треба имати вере и с којима је сваки споразум немогућ. Његова мржња нарочито се односила на Арбанасе. – То је, у осталом, био згодан моменат да Његошева јужњачка природа избије испод његовог васпитања и његове урођене питомости. Свештеник-странац који беше дошао са гостима, произвео је, како прича анонимни путописац Блаквудовог Магазина, „праву експлозију“ једном у невреме начињеном примедбом. Како је он отворених уста слушао где Владика проповеда рат, то му се нехотице отело мишљење о говору преосвећеног беседника. Можда оправдано, Владичина се обрва замрачи за један тренутак, а његова доња усна презриво се накупи.

– И ви се не бисте борили противу разбојника кад би вас они напали? цикну он.

Требало је стишати Владичин гнев, и, да поправи погрешку, један од Енглеза промени предмет и запита каква је црногорска застава.

– Крст, одговори Владика; крст, као што и приличи. Шта би друго могли Хришћани да носе против неверника? Пошто су били видели једну слику која представља Петра II у владичанском оделу, гости га запиташе да ли он носи то одело, и којом приликом као и то да ли служи службу.

– Врло ретко, рече Владика, и то само по потреби.

На питање капетана Пецета да ли има у Црној Гори и других свештеника осим њега, он одговори кратко:

– Има их три стотине, и то су моји најбољи јунаци!

Инграм доноси даље да је Владика „сковао медаље којима награђује херојска дела“. Он нам показа једнога човека из своје блиске околине, кога је био послао са триста другова да растера две хиљаде турских коњаника који су пљачкали и палили скадарску равницу. Са задовољним осмехом Владика додаде:

– Тај ми је човек донео осамдесет глава.

Правдао је обичај да се одсечене главе излажу на округлој кули. То је потребно јер одржава јуначки дух у народа.

Кад се ручак заврши, гости бише послужени дуваном и кавом. Песник се поносио својим чибуцима, од којих је, изгледа, имао лепу збирку, искићених ћилибаром и скупоценим камењем.

Вече беше хладно, али Владика ипак изађе са својим гостима међу искупљене Црногорце, који су се бацали камена и надскакивали. Један од аустријских официра покушао је да се такмичи са Црногорцима. „На жалост, како вели Блаквудов путописац, Бахус му је дао само инспирацију потребну за то, али му није дао снагу“. Беше те вечери грдног смеја међу Цетињанима на рачун Ћесаровог јуначког сина.

Оставише у народ и вратише се у двор. Ту нађоше Владичиног оца, „старца просто обученог, који говори само српски“, брата „високог скоро као Владика“, главаре и друге званице овог „црногорског соареа“. Призор им је изгледао романтичан: зидови украшени оружјем, гости у живописним костимима.

Владика је седео, пушио и разговарао са енглеским капетаном; остали официри седели су уза зид и посматрали Црногорце како се забављају. Картало се доста; често беше препирке у игри, али је Владичин брат свагда „сипао уље на узрујалу воду“ и све се свршавало на миру. За Владику један од официра вели: „Наш домаћин, кроз цело ово вече, одржао је онај свестан карактер, гостољубив и достојанствен, који изгледа да је потребан куртоазији свих владалаца. Обично се обраћа овоме или ономе од нас, и увек је изгледало да са задовољством одговара на питања која смо му постављали. Доиста, преко срца се опростисмо те вечери од њега.

Ноћ путници проведоше удобно у одређеним локандама. Нико од њих није имао да се жали на оне несвесне стенице које куже све јужњачке земље. Само, један од њихових аустријских пријатеља сносио је последице сувише испијеног Владичиног шампањца.

Сутра дан у јутру, кад се дигоше, киша је сипала, но на срећу убрзо престала, и сунце грануло. После доброг доручка, путници се спремише за повратак у Котор. Угоститељке где су провеле ноћ, не хтедоше да поднесу рачуне, наводећи да им је Владика забранио.

С тешком муком пристадоше да приме поклон од њихове стране. Међутим, било је време поласку. Странци се искупише пред двором да кажу збогом Владици. Он их не хтеде пустити саме, већ их испрати са целом својом свитом до оног истог места где их је пре тога дочекао. Народ их је симпатично поздрављао и пуцао из пушака. Са „куле турских глава“ грмну плотун. Кад застадоше и сјашише, Владика узе од једног од својих пратилаца лепу пушку искићену сребрним резбаријама и са пуно грације поклони је енглеском капетану као успомену на ову посету.

Сви појахаше коње. Странци наставише пут за Котор; Владика се враћао на Цетиње, и, последњи пут, одмахну им опроштајни поздрав.

– Збогом, господо – рече он. – Сјећајте се Црне Горе!

РОДНО МЕСТО ЦЕТИЊЕ ОЧЕКУЈЕ СВОГ КРАЉА...*

Истога дана, односно 20. септембра, новине су објавиле Проглас предсједника Цетињске општине од 18. септембра 1925. године, програм боравка Краља у Цетињу и како се Цетиње припрема уочи свечаности.

Текст под насловом *Родно место Цетиње очекује свог Краља...* је припремио П. Церовић, а објављен је у листу „Време“ 19. септембра. Ево тог текста:

„Краљ је пред вратима... Још мало па ће се појавити путем од Његуша. Проћиће оним уским друмом кроз го камен преко Чева, погледаће у прозоре куће, где се родила његова баба, Краљица Милена. Кућа још ту стоји, ниже од цркве, на самом друму, а у соби где се родила она, сада је обична канцеларија жандармеријских чиновника. А одатле, где су се Црној Гори рађале лепотице, саћиће Краљ брзо, за неколико часака, у Његуше.

И Његуше га чека. Отвориће му кућу владичину, ону где се он родио. Она се види са врха Ловћена, где је владика себи гроб изабрао. Није још музеј, али се чува сада као светиња. Проћиће Краљ туда, кроз свет милих успомена, кроз гњездо једно црногорско, њему особито драго. Постојбина је то владара, песника, владика...

А када Краљ то обиђе, кад погледа својим оком све ове миле кутове, ево га одмах са Његуша к нама, у родно своје место Цетиње.

Оно га чека. Последњих дана, нарочито од како је Краљ ступио ногом на црногорску земљу, или на камен, боље рећи, ништа се друго

* „Време“ и „Политика“ 18. септембра 1925.

на Цетињу не говори, до о посети Краљевој. Свака је кућа спремна драгим гостима, који долазе у његовој свити. Веће радости није било. Ко позна Цетиње, изненадио би се данас кад би га погледао, онако забељеног у својој отменој, горштачкој простоти, онако окићеног у заставама и припремног за свечаност, јер у томе Цетињу су умукнуле оне заћевице ситне, сва трвења лична. Народ чека Краља и Краљицу. Желе да га виде, да с њим пробеседе, јер Црногорцу је на срцу да ма једну реч пробеседи са својим Краљем, успомене ради. Од владика и Краља Николе то је још остало. Слеже се већ сада силан свет. Одбор који припрема дочек, зноји се унапред мислећи на силне госте, који ће са аутомобила сићи и на оне још многобројније, који ће иза аутомобила, неколико сати после, почети да пристижу здравим, мушким кораком, са свих околних брда, без умора и само са једном жељом, да виде чедо својих брда.

Све што знају, што умеју, што имају показаће Му. Момчад спрема Његоша, да га у сценама прикаже. Уче га одавно. Други се вежбају играма. Чули су да Краљ свуда жели да види витешке народне игре, и да награди победнике. За ту најмилију награду, младеж ће показати чуда од снаге и дирљиво ће бити њихово надметање.

Цетиње ври. Пиште камиони, јуре луксузни аутомобили, долазе корпорације, и – намирнице. Јер треба исхранити цео овај свет, који ће пробавити нека три дана, а рачуна се да ће бити присутно преко 20.000 гостију, званих и незваних.

За Краља је готов двор. Оправљен је сасвим. Декорисан. Телефон ради. Није то више нема кућа, претворена у један болни музеј, већ кућа легендарног владара. Већ је пред вратима гардист. Витак и леп.

Краљ ће становати у соби Краља Николе; Краљица у соби Краљице Милене. Намештај је већ донесен из београдског двора. С прозора, Краљ ће моћи, кад се све утиша и хук живота новог Цетиња замре, да погледа у прозоре преко пута, на кућу где се родио. Она је ту. У истој је улици, стоји постојано упркос свима метаморфозама и каприцима историје. Сада је дом официра, а била је дом кнежевски. У соби крајњој, на горњем спрату, у једној децембарској ноћи, родио се мали принц, вољен од свих. А од малог принца постао је, вољом Провиђења, Краљ Србије, Краљ Хрватске, Краљ Словеначке, и Краљ своје родне груде, Црне Горе и Брда... Осећају Црногорци, да ће у цетињским ноћима бити један интимни, дирљиви дијалог Краљев са сенкама около, да ће бити један узбудљиви час сећања, нигде дубљи, него баш ту, на Цетињу, па их то узбуђује и усхићује.

Сада је већ све готово. Још мало па ће гракнути стари ливори, зазвонити звона, засузити старе жене, које памте Краља-Оца и

Кнегињу-Мајку, сву децу из дворске улице... Још само који тренутак, па ће он проћи, као Месија, кроз славолуке и усклике.

Последње припреме за Његошеву прославу грозничаво се довршавају. Неуморно и са пуно воље ради се од раног јутра до касно у ноћ. Сва је варош у зеленилу и заставама. Улицама, куда ће проћи Краљ и Краљица, подигнути су високи и лепи славолуци, на чијим су луковима око иницијала суверена повезане укрштене заставе народних боја. На улазу у саму варош код Бајица подигнута је величанствена триумфална капија, где ће Краљу бити поднета со и хлеб на скупоценом послужавнику који је општина купила нарочито за свечаност. Нарочито је лепо украшен трг пред старим дворцем који ће за време свечаности блештати у мору разнобојне светлости и где ће концертирати музика Краљеве Гарде.

Родна кућа Краља Александра

Искићено Цетиње примило је нови свечани изглед. Пусте улице са накићеним кућама, на којима се јасно показивала сва напуштеност каменог града који је живео од свечаности и парада, а изумирао без њих, данас су сјајне и свечане као никада. Долазак гостију и учесника променио је потпуно послератну слику Цетиња. Изгледа као да се његов сјај поново враћа, а са њим и живот овог чудног града стешњеног Ловћеном, Каблом и Ђиновим брдом у узаној котлини, куда је некада текла река Цетиње и понирала у језеро, где се данас налази варош.

Пред кафанама где су само с времена на време залазили ретки посетиоци, данас је препуно најразновснијег света из целе земље. Весео смех и разговор заменио је досадне политичке препирке, а звуци војне музике Краљеве Гарде прекинули су мртвило града и отворили суморне душе горштака. Његошева улица ври народом. Нарочито упадају у очи сјајне униформе гардијских официра и раскошна народна одела цетињских дама. И док је улицама града необично живо да се једва пролази кроз густе редове шетача, на периферији града код војних станова и у парковима новог дворца ври као у мравињаку. Између белих и жутих шатора логорује 10. и 15. пук и један део Краљеве Гарде. Води се уз свирку дуго коло младих и чилих војника, који се за тренут прекида на глас трубе или одсечну команду, да се одмах мало доцније настави. Војници Краљеве Гарде који први пут долазе у Црну Гору, предмет су живог интересовања. А када се касно у ноћ цео овај логор утиша и занеми, те се само кад и кад чује глас будног стражара, рефлектори са орловог крша и кабла пресецају ноћ снопом зракова као да бдију над сном занемелог логора.

Свечаност ће у сваком погледу бити сјајна. Народне масе, које су схватиле значај прославе и посете Краљевског Пара, узеле су и саме видног учешћа. По свим селима и општинама организовани су нарочити одбори за прославу. Поред званичних гостију и цетињског грађанства позвати су од сваке општине из Црне Горе по пет особа. Тако ће народ Црне Горе узети многобројнијег учешћа у прослави при Краљевом дочеку.

На Цетиње стижу стално гости и учесници. До сада је приспело неколико стотина. Све су собе у хотелима заузете, а одбор за дочек располаже са врло мало соба по приватним становима. Већи део учесника биће смештен по школским зградама и у зградама нарочито за то удешеним. Питање станова је могло бити ипак решено много боље.

Грађанство Цетиња необично је расположено што се примећује на сваком кораку.

Проглас Цетињанима

Данас по подне председник цетињске општине издао је овај проглас грађанству:

Цетињани!

Старо и поносно Цетиње које је вековима разгонило густе облаке над поробљеним Српством и било братско уточиште прогањаним од огња и мача, доживљује сада две велике народне свечаности.

Чине нам Високе посете Крунисане Главе наше велике и моћне Југословенске државе Његово Величанство Краљ Александар и Краљица Марија. Ловћенска вила и вила са Авале после славне победе над нашим вековним непријатељем који их задуго раздвајаше и

бездушно мучише, данас се хватају у једно коло и певају заносно песму победе и слободе.

Најславнији потомак Карађорђев чини прву Краљевску посету свом родном месту Цетињу и подноси свом славном претку владици Његошу венац народне славе и величине, крунисан победом на Куманову, Церу и Кајмакчалану, а окићен витешком Црном Гором, подвизима на Скадру, Власеници и Јавору.

Грађани!

Праунук хероја тополског подигао је на Ловћену величанствен споменик своме претку и песнику Горскога Вијенца и он ће први подићи својим рукама и отпремити на своје старо боравиште остатке великог Његоша који варварима и у праху сметаше, те га спустише са Ловћенских висина у једну од ћелија цетињског манастира. Творац је ове велике свечаности наш узвишени Краљ. Њу је потпримила Краљевска Влада, а узимају видног учешћа представници народа, државних власти, науке и војске, изасланства културно-просветних друштава и народ из разних крајева наше велике домовине.

Цетињани ће ван сваке сумње овом приликом више него икада доказати своје старо гостопримство које је било и остаје њихова ваздашња одлика.

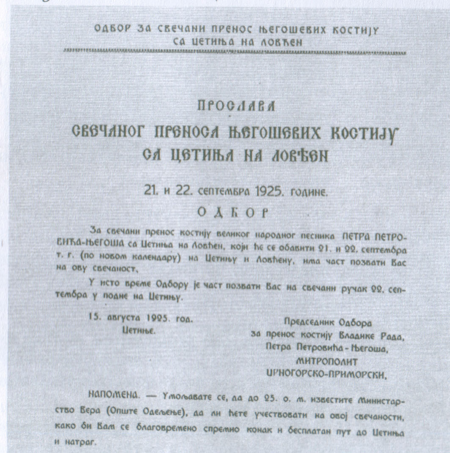

ОДБОР ЗА СВЕЧАНИ ПРЕНОС ЊЕГОШЕВИХ КОСТИЈУ
СА ЦЕТИЊА НА ЛОВЋЕН

ПРОСЛАВА
СВЕЧАНОГ ПРЕНОСА ЊЕГОШЕВИХ КОСТИЈУ
СА ЦЕТИЊА НА ЛОВЋЕН

21. и 22. септембра 1925. године.

ОДБОР

За свечани пренос костију великог народног песника ПЕТРА ПЕТРОВИЋА-ЊЕГОША са Цетиња на Ловћен, који ће се обавити 21. и 22. септембра т. г. (по новом календару) на Цетињу и Ловћену, има част позвати Вас на ову свечаност.

У исто време Одбору је част позвати Вас на свечани ручак 22. септембра у подне на Цетињу.

15. августа 1925. год.
Цетиње.

Председник Одбора
за пренос костију Владике Рада,
Петра Петровића-Његоша,
МИТРОПОЛИТ
ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКИ.

НАПОМЕНА. — Умољавате се, да до 25. о. м. известите Министарство Вера (Опште Одељење), да ли ћете учествовати на овој свечаности, како би Вам се благовремено спремио конак и бесплатан пут до Цетиња и натраг.

Позивница за прославу

То захтева и част и углед једне старе српске престонице која је за идеју братске слоге и јединства живела и дала све што је дати могла.

Створимо им пријатан боравак у нашој средини и весео повратак са српског Цетиња!

Живела нам дуго Њихова Величанства, Краљ Александар, Краљица Марија и Престолонаследник Петар!

Живела наша мила домовина и наш уједињени народ!

Председник Цетињске Општине
Томо Милошевић

Новинар даље констатује:

„Проглас је примљен са великим задовољством. Грађани и сељаци из најближе околине, којих је пуна варош, сакупљали су се у гомилама око прогласа, који су излепљени по окићеним бандерама.

Сви радови на капели и путу сасвим су довршени. Једино постоји бојазан да се време, које је сада врло лепо, не измени, што би омело ову дивну свечаност, којом Црна Гора манифестује вековне осећаје народног јединства, заливена крвљу, у далекој и у најближој прошлости, о чему сведочи историја и видни знак последњих борби – споменик од белог камена подигнут пред манастиром палим жртвама за народно уједињење.“

КАКО СУ АУСТРИЈАНЦИ СКИНУЛИ ЊЕГОШЕВЕ КОСТИ СА ЛОВЋЕНА*

„Политика“ је 20. септембра објавила текст Ж. Милићевића, који је послат из Цетиња 19. септембра, под насловом *Како су Аустријанци скинули Његошеве кости са Ловћена:*

Ако се не варам у Београду и Србији није довољно познато зашто су и како су пренесене кости владике Рада и није довољно јасно шта су победничкој Аустрији из оних времена могле сметати кости једног српског песника на врху Ловћена, ни шта је она намеравала када је наредила да те кости буду потресене и скинуте са висина, на којима су дотле почивале и на којима владају ветри и облаци, муње и громови. Али, ако се само мало боље размисли, схватиће се да је победничка Аустрија имала разлога да се боји и гробова, а не само целог једног народа, који је био потпуно главу у трпљењу и ћутању. Гроб песника на Ловћену представљао је истинску опасност. Тај гроб је био један од оних светлих гробова о којима је

* Ж. Милићевић, „Политика“ 19. септембра 1925.

певао Јован Јова Јовановић-Змај, и који и кроз најцрње тмине сијају својим светлим примером, вапију за племенитошћу правде и освете, и код младих генерација ужижу искре великих буна и револуција, које мењају вештачке изгледе земаља и отварају нове периоде у њиховој историји. Поред те оправдане бојазни Аустријанци су веровали, можда да ће Ловћен у сваком случају остати њихов, а и у том случају сметао би им гроб песников, који је и у својим песмама и у целом свом животу сањао непрекидно и прорицао уједињење свих раскомаданих југословенских племена, и у својој визији будућности гледао слободну, велику и моћну Југославију.

Срушена капела на Ловћену

Зато је једнога дана године 1917. аустријски гувернер Црне Горе, фелдмаршал Вебер, наредио да се кости владике Рада пренесу са Ловћена. Црногорско-приморски митрополит Митрофан Бан сазвао је одмах после те наредбе црногорски Црвени Крст и остале великодостојнике и угледније грађане, који су били заостали у Црној Гори. Између осталих тој седници су присуствовали бивши краљев ађутант Мишо Поповић, бивши министар Филип Јерговић, бивши председник владе др. Лаза Томановић, Живко Драговић и тако даље. После дугог већања буде одлучено да се упути молба директно влади у Беч и да се тражи да влада нареди гувернеру да одустане од извршења ове своје одлуке. Бечка влада, међутим, одбије ову молбу, а уз то им достави да, ако Црногорци не буду хтели сами да изврше ову одлуку, она ће се већ сама постарати за њено извршење. По овом одговору из Беча на Цетињу се поново већало, без сваке наде, у осталом. Наредба се морала извршити.

Пренос Његошевих костију на Цетиње требало је да изврши покојни Митрополит Митрофан Бан. Али се он разболи и зато

одреди као делегате, који ће тај пренос извршити: проту Ива Калуђеровића и пароха бајичког попа Симу Мартиновића. Ноћу између 16. и 17. августа 1917. ова два црногорска делегата у присуству два представника аустријских окупаторских власти, откопају Његошев гроб. Кад су нашли кости, они их по православном обичају опоје, окаде и прелију, затим их покупе у један дрвени сандук и затворе. Одмах после тога саставе о свему записник, који потпишу и црногорски и аустријски делегати. Још у току исте ноћи црногорски делегати крену са костима пут Цетиња и донесу их у цетињски манастир, где су остале све до данас, чуване са највећим пијететом у ризници цетињског манастира.

Исти извештач упознаје читалачку јавност да су 19. септембра послије подне:

На Цетиње стигли, преко Котора, министри: Марко Ђуричић, Марко Трифковић, Миша Трифуновић, Веља Вукићевић и Павле Радић, а заједно са њима допутовали су и г. Љуба Јовановић, бивши председник Народне Скупштине и бивши министар г. Нинко Перић.

Затим образлаже зашто су Цетињани као гостољубиви грађани направили пропуст:

Пошто се није знало тачно време када ће министри стићи, то им Цетиње није могло приредити нарочити свечан дочек.

НА ЦЕТИЊУ*

Ж. Милићевић припремио је из Цетиња 19. септембра текст под насловом *На Цетињу* и поднасловима *Припрема вијенаца пјеснику Његошу и дарови Његовом праунуку Краљу* и *Цетиње уочи свечаности*, а „Политика" објавила 20. септембра.

Припрема вијенаца пјеснику Његошу и дарови Његовом праунуку Краљу

„Од јутрос се у радњи г. Кнежевића налазе изложени венци који ће бити стављени на обновљени ловћенски гроб владике Рада и прилози за капелу на Ловћену. Међу њима нарочито се истичу скупоцени и лепи венци општине цетињске и ријечке нахије. Они су од сребра и уметнички израђени.

На венцу општине цетињске написано је сасвим просто: *Његошу, цетињски грађани 21 септембра 1925*. А на вијенцу ријечке нахије исписани су стихови које је сам Његош у своме *Цетињском*

* Ж. Милићевић, „Политика" 20. септембра 1925.

пустињаку спевао ријечкој нахији. Интересантан је један дар из Црмнице: сребрни крст са позлатом и стиховима из *Горскога Вијенца*, који је намењен капели на Ловћену. Затим кандило Бајица-Мартиновића, тако исто од сребра са позлатом. Изложен је тако исто и сребрни тањир на коме ће председник цетињске општине поднети Краљу со и хлеб. Тај тањир је доста прост али леп рад са записом који гласи: *Одано Цетиње подноси со и хлеб своме узвишеном владару Краљу Александру Карађорђевићу 20 септембра 1925.*

Нешто што није изложено али што је несумњиво достојно помена то је дар који ће председништво цетињске општине предати Краљу прекосутра. Тај дар није скупоцен али је необично леп. Он се састоји из једног старог ножа и једне старе леденице који су занимљиви и својом старином и лепом, солидном израдом у сребру."

Истим разговјетним и лако читљивим стилом извјештач Милићевић упознаје јавност какво Цетиње изгледа уочи свечаности.

Цетиње уочи свечаности

„Краљ ће стићи на Цетиње тек сутра по подне, али још данас варош изгледа потпуно свечана, весела и светла. Пророчанство бокељских морнара, које сам чуо у Котору, изгледа да ће се испунити. „Сада настаје еквиноције, рекли су ми они, и какво је време данас такво ће бити за 21 дан." Тада када су они говорили био је сјајан јесењи дан са једва нешто прохладног северног ветра, који они зову „бурин" и од тада, ево, већ два дана време је стално лепо. Око подне на Цетињу је чак необично топло, али су јутра и вечери доста свежи. Без капута могу изгледати и хладни.

Највећи догађај дана на Цетињу био је, поред доласка министара и господе Давидовића, Спахе, Трумбића и Храснице, пробни распоред трупа. И пре и по подне на велико увесељавање Цетињана, трупе су са музикама и заставама на челу марширале, заустављале се и распоређивале и с једне и с друге стране по улицама кроз које Краљ и Краљица треба да прођу. Разуме се, није било само пешадије него и гарде са фанфарама и артиљерије и митраљеза, чак и једно рефлекторско одељење, које је направило сензацију.

– Шта је ово, питала је једна Црногорка другу на улици.

– То је оно што улази ноћу само по кућама, одговарала јој је друга, која је, видело се, била информисана.

„Викторија а ла Домон" узела је данас приликом проба велико учешће. Она је привукла општу пажњу, у толико пре, што пок. Краљ Никола, који је необично волео свечаности и приређивао их, оваквих превасходно церемонијалних кола није имао. Сензацију су учинили потпуно лакеји у својим сјајним ливрејама и белим перикама. Гледајући их на коњима, једна Црногорка која је дошла данас на пазар, питала је добродушно:

– Које су ове бабе што јашу на коњима?

Била је изненађена кад је сазнала да нису „бабе" и остала је да се објашњава откуда им толика и тако бела коса.

У историјату тих разних свечаних припрема на Цетињу, а и по осталим крајевима Црне Горе, интересантно је забележити извесне занимљиве појединости.

Сасвим случајно програм Краљевог пута обухватио је све старе нахије црногорске изузев Љешанске. Иако им је објашњено да је то пуки случај Љешњани су као отровани. Изгледа им да није могуће да то буде само случај. Има их који верују да их је неко код Краља облагао и да он можда зато не може да их посети. И то што је за њих направљен одиста случајан изузетак, то што су, како они мисле, сада мимо сву осталу браћу Црногорце, изгледа им као најстрашнија казна.

Али Чевљани, код којих ће Краљ сутра бити на ручку, осећајући бол Љешњања, позвали су из свих љешњанских општина по два делегата као своје госте и тако ће сутра ипак моћи Љешњани да виде Краља и да разговарају с њиме.*

Интересантан је случај био и на Ријеци Црнојевића. Ријечани су хтели да спреме трпезу и кад се Краљ код њих заустави, они да га понуде са оним што је Бог дао а они спремили. Али им је велики жупан са Цетиња, увиђајући сву обилност већ утврђеног званичног програма и у жељи да Краљ уштеди нова непрекидна задржавања, наредио да то нипошто не чине, иначе ће им он доћи у посету са жандармима.

– Божја ти вјера, на нас су ударале скадарске паше са по двадесет хиљада Турака, па сад можеш и ти с твојим џандармима. Нећемо се бојати.

После овога одговора великом жупану Ријечани пошаљу хитну депешу Краљу, у којој га моле за дозволу да приреде ручак. Краљ им је одговорио да ће ручати код њих.

* Овај непотребан и немио догађај помиње се у фељтону још један пут, односно, како је то и пренето из новина. Међутим, приређивач овогфељтона и сваки читалац и зналац прилика још један пут ће се увјерити да се ради о случајном пропусту организатора. Иначе, нема потребе напомињати да је Љешанска нахија једнако цијењена, поносна и јуначка као и било која друга нахија у Црној Гори.

Доњокрајци неће на Цетиње

На четврт сата од Цетиња налази се општина доњокрајска. Доњокрајци нису хтели да учествују у дочеку на Цетињу. Они хоће да Краља дочекају код својих кућа и подигли су триумфалну капију, какву Цетиње није могло подићи. Речено им је:

– Краљ се код вас неће зауставити. То није садржано у програму.

– Ми ћемо тога чекати покрај пута, одговорили су они, па ако хоће да прође, нека прође."

СВЕЧАНИ ДАНИ ЦРНЕ ГОРЕ – ЊЕГОШЕВА ПРОСЛАВА

На насловној страници у листу „Време" у недјељу 20. септембра објављен је текст Божидара Ковачевића под насловом *Свечани дани Црне Горе – Његошева прослава*:

*Владика Раде – најузвишенија и најплеменитија личност наше расе – Његош као самртник, песник, владар и владика**

Кад сутра Његошев прах буду поново уздизали на Ловћен, према коме су пирамиде египатских фараона „само малене гомиле камења", цео наш народ одаће тим чином праведну пошту најплеменитијој личности наше расе. Глупи и ситничарски аустријски гњетачи који су за време страшних година Српства пре десет лета узнемирили у вечном почивању Његошеве мошти, скинувши их с ловћенских висина, били су нам својом пакошћу од користи. Дали су нам прилике да поново узвисимо Његоша, свечаније, торжественије и потресније него пре седамдесет година, кад га је сиромашна, мала, усамљена и душманима притешњена Црна Гора скромно и скоро крадом сарањивала. Јер, место тадањих стопедесет хиљада, данас долази дванаест милиона да га узвисе тамо где виле игре изводе пред очима вечности, тамо, у више регионе у којима је Његош за време свога живота толико певао и за којима је толико жудео.

Како је тај човек био узвишен и као интимна личност и као песник, владар, владика! Нација наша има још великих људи, али ниједан од њих не беше тако хармонична индивидуалност као овај отмени и суморни геније, кнез и првосвештеник; херој, како би га назвао Карлајл.

* Божидар Ковачевић: *Владика Раде – најузвишенија и најплеменитија личност наше расе - Његош као самртник, песник, владар и владика*

Када се слави успомена каквог великог човека, онда се обично превазилази са хвалама и улепшава. Поводом Његоша то није потребно. Он је за све време живота био велик, чист и светао као звезда и нема ни једног догађаја или поступка његовог који би требало прикривати и улепшавати, бојећи се да у нашим душама не омрча спомен на Његоша или да се не укаља.

Љуба Ненадовић, тај Екерман Његошев, у својим класичним и врло познатим „Писмима из Италије" дао је племениту и дивну слику Његошеву, описујући га онаквог каквог га је видео пред смрт. А други савременици га опет оцрташе у разним епохама његовог живота и ми данас знамо какав је Његош био као ратник, као кавалер, козер, путник, песник, владар, владика, па се неизмерно дивимо његовој личности. Бајрон са својим манфредским болом, својим романтизмом и пустоловском природом која се буни зато што је бескрајно саможива и мизантропска, Бајрон је према Његошу као личност само пигмеј и модел за снобове. И да је наш бесмртни владика понос енглеске нације он би својом сени прекрилио Бајронову.

Његошева смрт

Поред тога што је велики као песник, Његош је тако исто узвишен као самртник. Један стари мудрац је рекао: „Обавести ме како је један човек умро, па ћу ти рећи какав је". А Његош је на самрти титан; он главом дотиче небо. И никад није згодније сетити се тога, него данас када га сахрањујемо.

„Хвала ти Господи, јер си ме на земљи над милионима и душом и тијелом украсио. Колко ме је од мога ђетињства твоје непостижимо величество топило у химне, толико сам бједну судбину људску са ужасом расматрао и оплакивао... Човјек је смртан и мора умријети. Ја са надеждом ступам к твојему светишту божественом којега сам свијетлу сенку назрио јоште с бријега којега су моји смртни кораци мјерили", – вели Његош у своме тестаменту, а у писму пред смрт своме лекару развија даље своју дивовску мисао из „Луче Микрокозма": „Ја сам и о смрти помишљао, него ова мисао нимало мени шкодила није, но шта више, зраке су ми душевне лакше кроз тијело проницале... Моја је идеја међу небесима и гробницом смјело лећела, и ја сам смрт овако разумјео: или је тихи, вјечни сан који сам боравио и прије рођења или лако сељење из свијета у свијет или причисление бесмртном лику и вјечито блаженство... Ја сам душу човјечију представљао за неки тајанствени фокус који како се раздвоји од тијела, сине хитром зрачицом и запали бесмртни плам нашега вјечнога живота и блаженства на небесима. А наше јадно тијело што је?

Угоштеније и попираније земаљскога гада, прашина с којом се вихорови ругају и играју“.

Тако је величанствено и херојски примио смрт велики Његош!

Италијански књижевник Карара га је видео у дане кад је писао и мислио горње мисли. Био је, вели, врло измењен; дуга коса и брада покриваше му бледо, измождено лице; очи му мутне и мртве, глас промукао, дисање тешко, беше сам себи тежак.

Давно је већ, још од маја 1850, почео бацати крв. Једно јутро играјући у своме двору на билијару, зарумене зелену чоју њоме. Тражаху му лека, али га не беше за тога дива, који је још од младости носио у своме горштачком телу наклоност ка сувој болести. Лекари му забранише сваки напор и узбуђење и он се једном тужи како не сме да мисли, да чита, да лежи ни на леђима, ни на левој, ни на десној страни, јер му разни лекари различито наређују, дижући већ руке од њега.

И он, тако рећи сам, „сирак тужни без игђе икога“, болује по Италији да се најзад врати на владичански лог на Цетиње и да тамо умре међу својим варварима, неразумеван и суморан. У октобру 1851, вели један савременик, беше га савладала болест, па бунцаше у своме болу. Главари се поплаше да није сврнуо памећу: За Бога Господару, шта ти је, рекоше му. Владика подигне главу и суморно се насмеја: „Ваистину, таман ви треба оваки господар, у каквој сам ја сад памети...“

Хоће да умре. Сви то већ опажају. Долази му свештеник. „Нијеси ти достојан да мене причашћујеш“, говори поносито овај првосвештеник коме није требало посредовања између Бога и њега, па узима путир и сам се причешћује.

Свестан је био Његош своје величине.

И кад хоће да издахне, на Лучин дан, у исти дан у који је пре двадесет и једне године примио владичанство од народа, он мирно вели: „Ево ме на ждрелу вечнога дома!... Копајте ме на Ловћен код нове цркве.“

Вели му братучед Ђорђе, руски официр: „Ко ће да те носи на Ловћен? Него да те сахранимо ође у цркву и близу нас. А на Ловћену, ти знаш каквизи су Турци: могу послат' кога да ти главу посијече, па куд онда наша брука и грдило!“

А тако се и сви остали око самртника противљаху његовој жељи, јер га не разумеваху, али их он закле најтежим заклетвама и они примише аманет.

И Његош лежећи на смртном логу свога стрица, Светога Петра издахну.

Обукли су га у владичанске одежде које му руски цар поклонио кад га је у незапамћеном сјају владичио у Петрограду. Тако је хтео његов брат од стрица, Ђорђе, говорећи да га бар по смрти треба обући у владичанско рухо, кад га већ за живота тако слабо носио, „и тако, у дивном архијерејском одјелу накићен, с отвореним очима и засукатим брцима изгледао је, кажу, као жив, и мирисао као ружа или као цвет“.

Као у древна, херојска времена цела Црна Гора изгреба лице од жалости, раздра хаљине и искида косу. Са свих страна слетоше се на Цетињско поље тужбалице:

Куку нама круно наша,
Леле нама за вијека,
Наш је свијет погинуо,
Сунце нам је потамнело,
Крила су нам саломјена!

Кад је умро, киша је страховито пљуснула; велика природна непогода као да је учествовала у општој потиштености и мрачном очајању Црне Горе. И, нешто због рђавог времена, нешто због незгодног односа са суседима, не изнеше га одмах на Ловћен, него га привремено укопаше на Цетиње, у гроб, поред Светог Петра. „Што га нијесу сахранили на Ловћен, пише један савременик, свијесно су промислили да не би почем тамо у пустињи, по наговору крвника, главу му когођ посјекао и понио или ко од чобана наших или њихових с њега оно одијело свукао, али су уговорили да после треће године кости му пренесу тамо... Дакле, сва је прилика да ћемо на Ловћену имати до неколико година и манастир и свеца“.

Пренос на Ловћен не би треће, већ четврте, 1855-те године. Извршише га врло скромно и готово незапажено. У Србству се о томе готово ништа не чу. „Шумадинка“ Љубе Ненадовића не доноси ни речи о преносу, и ако јој је уредник толико волео Његоша. „Седмица“, лист још знатнији од Ненадовићевог, такође не јавља ништа, и ако јој је један од главнијих и плоднијих сарадника Ђорђе Срдић, некадањи секретар владичин. „Српске Новине“ једине (у 104. броју од 13. септембра 1855.) преносе из „Естерајхише Цајтунга“ ситну и незапажљиву вест:

„27-га августа пренесене су кости покојног владике Петра Другог у цркву Св. Петра коју је он саградио. Та се црква налази на врху брда Ловћена који је 9.000 стопа висок.“

А тај скромни пренос текао је овако:

Кад се указа прилика да се изврши жеља покојникова и да му се тело пренесе на Ловћен, Књаз Данило нареди да га изваде из гроба

Светога Петра. То се рашчу по земљи; рођаци и знатнији главари сиђоше на Цетиње. Спусти се и стари отац владике Рада. Била му је жеља да види сина и он то затражи. Одговорише му да се по канонима не сме отварати мртвачки сандук док не протекне седам година од смрти. Али исто жељаше и кнез Данило, надајући се да ће у ковчегу наћи владичино тело у целости, што би био разлог да се и Петар Други прогласи за свеца, као његов стриц. Сем тога, желели су га ставити у метални сандук, пошто је дрвени почео трулити. И отворише, али од Његошева тела беше остала само једна рука и њу стари отац Његошев, Томо, с великим ридањем пољуби.

Ова сцена учини тежак утисак на присутне и Кнез-Данило се кајаше што је откопао покојника. Данило је доиста могао знати да се смртни остаци владике Рада (који је умро као млад човек и пун животне сржи и јаке крви у себи) сигурно нису могли одржати као што се одржало оно мало костију и коже аскета и испосника Петра Првог, који се још за живота постом и строгим живљењем тако рећи претворио у мумију.

Али што није учињено онда, може сада. Наша славна и благочестива народна црква само би продужила освештану традицију кад би канонизирала владику Рада, стављајући га уз Немањића и „друге српске витезове" тамо на небесима. Не треба се освртати на тврђења противника цркве да

Његош као владика

није одговарао своме позиву. Истина је да Његош не беше ни у чему друг тадашњих грчких владика по српским земљама који су били народне крвопије и наопаке слуге олтара, већ бистри и трезвени ученик Светога Саве који је тако дивно одговорио Вуку Караџићу кад га је овај молио да му благослови његов превод Светога Писма: „Није то, Вуче, за мене, нити су то моји послови... Да иштеш од мене благослов за ослобођење браће испод несноснијех јармова, за набавку оружја или иђење у рат, у томе сам ти ја прави владика, па бих ти и да' благослова колико хоћеш..." Истина је такође да је Његош слабо служио у цркви. Један савременик прича једном да је за читаве четири године само једанпут служио литургију и то без праве воље, несигурно и ниским гласом, чему је вероватно узрок што није био довољно вешт при обредима, будући врло млад закалуђерен без праве свештеничке спреме. Да ће то бити значајан узрок, види се из разних поступака владичиних. Наведимо један: кад је у Бечу умрла нека руска велика књагиња, на погреб дође и владика у најсвечанијем црногорском оделу. Многи му дискретно напоменуше како би владика учинио по вољи руском цару кад би при опелу чинодејствовао; најзад

му то предложи и ађутант али се владика намршти и одговори љутито: „Зар ја? Није то за мене!"

Једном је, опет, изјавио: „Да' бих све што имам, само да ми је обривати ову браду!"

Петар II Петровић Његош

Али све то не значи ништа и губи се пред владичином побожношћу. О Његошу је раширено мишљење да је био слободни мислилац; то је, међутим, сасвим нетачно: Његош је био најкоректнији православни хришћанин, онакав какви су били и други значајни припадници српске цркве. Зна се, на пример, да је, бавећи се у Трсту, строго постио за време великога поста: баш за време ручка изненадно га је посетио тршћански гувернер, гроф Стадион, и затекао га при врло скромном, посном обеду. А што је најглавније, треба имати на уму да

Његош као песник

никада не пориче Његоша као владику. У својој поезији која је пуна узвишених мисли и осећања, у „Лучи Микрокозма", најдубљој и најомиљенијој творевини Његошевој, у песми „Црногорац к Свемогућем

Такав човек се морао много допадати женама. Ненадовић прича да је око њега у Италији на гозбама обично читаво јато најотменијих госпођа.

Али сем њега има и других савременика који су забележили његове успехе.

Један од њих, на пример, прича једну Његошеву згоду из 1846, кад је владика још у здрављу и својој најсјајнијој љепоти сишао у Пераст, у Боку, да се купа.

У кући до његове, прича тај савременик, била је девојка „која погледаше на њега или из љубопитства или што се загледала у владику, па често бацаше поглед на владику, а овај још у младијема и најснажнијема годинама не презираше ове умиљате погледе. У таквијем приликама напише владика пјесму љубави. Ову пјесму носаше једнако за коланом, па кад се поврати на Цетиње једног дана извади је иза колана па је прочита ађутанту. Та се пјесма одликоваше од свију његовије пјесама; она представљаше живу силу љубави; у њој су се окупиле све милине и дражести и та би се пјесма могла назвати круном његовијех пјесама. Искаше му је ађутант, а он се насмија умиљато, па ће рећи:

– А како да ти дам? Зар да печаташ у новинама?

– Заслужује да се свуда печата, одговори му овај.

– А како би изгледало: владика, па пише пјесму о љубави! Не дам... рече и смијући се савије пјесму, те је опет задене за колан“.

У Његоша доиста има једна врло лепа љубавна песма, „Ноћ скупља вијека“. Пронашао ју је г. Павле Поповић. Наведимо поједине стихове:

Плава Луна ведрим зраком
у прелести дивно тече
испод поља звезданијех
у пролећну красну вече;
сипље зраке магически,
чувства тајна нека буди,
те смртника жедни поглед
у дражести слаткој блуди
Док ево ти дивне виле
лаким кроком ђе ми лети
– завид'те ми, сви бесмртни,
на тренутак овај свети! –

Ход је вилин много дичниј'
Но Аврорин када шеће...
Прелесницу како видим,
Загрлим је ка Бог вели
уведем је под шатором
к испуњењу светој жељи
Малена јој уста слатка
а анђелски обрашчићи...
снежана јој прса кругла,
а стрецају светим пламом,
двје слонове јабучице
на њих дубе слатком мамом
црна коса на валове
низ рајске се игра груди –
О диното! чудо, смртни
јере сада не полуди!...
Не мичу се уста с устах
– цјелив један ноћи цјеле
Још се ситан не наљубих
владалице виле бјеле...“

А као завршетак, наведимо владичине речи пред смрт из писма једном свом лекару, Маринковићу:

„Неки су ме совјетовали да очи на женски пол не окрећем, а човјек не може и са смртнога одра да очи не баци на красно створеније...“

ЊЕГОШ И ЊЕГОШЕВ ГРОБ*

Књижевна величина Милош Црњански је такође за генија и бесмртног Његоша припремио пјесму и чланак, за исти дневни лист. Назив пјесме је *Његош* а чланка *Његошев гроб – свирепа успомена из доба окупације.*

Његош
Насмешио се последњи пут.
У вечеру сијаше, као сребрн лук,

* Милош Црњански, „Време“ 20. септембра 1925.

Као Месец у води, млад и жут, Риалто.
Мирисаше болан своје беле руже
И гледаше како галебови круже,
Тужни ик бели, као мисли на Ловћен и смрт.
Док ноћ пљушташе, читаше Омира,
Црн и тежак, као Ахилов
Што само крај мора нађе мира, гроб.
Богови, на плећима са облацима тамним,
Болови и мора, са валима помамним,
Пређоше по његовом бледом лицу, без трага.
Али кад читаше о невести, што се буди
И отвара очи, пуне таме, у зори,
Бол' неизмеран паде му на груди.
Јер свему на свету беше утехе.
Свим мислима, за све јунаке и грехе,
Али држећи главу рукма обема
Сузно, умирући, мишљаше болно:
да за те очи утехе нема.

Милош Црњански

*Његошев гроб – свирепа успомена из доба окупације**

Данас када се кости песника Горског Вијенца – песме која би и када би сав наш народ изумро јасно и горстасно сачувала његов лик, међу народима, за сва времена, – преносе са Цетиња на страшни врх Ловћена, међу облаке муњобије над сињим и дебелим Јадранским Морем, најлепшим морем на свету, Време је у могућности да својим читаоцима открије нове и веродостојне податке о оскрнављењу гроба Владике Рада, који су Аустријанци раскопали за време окупације год. 1916.

18. августа год. 1916. Аустрија је хтела пошто пото да прослави дан свога ћесара, величанствено, у поробљеној Србији и Црној Гори.

Гувернер са Цетиња био је наредио да се на Ловћену запале велике ватре, да огањ сине чак на море, да бљесне у страшна и сиромашна села веселих Цуца, најдивнијег хајдучког племена, које се икад у нашем народу смрти грохотом смејало, да обасја голи крш Кривошија, витких као борови на ветру, да севне чак до херцеговачких гудура, где нам је сачуван најлепши изговор старог језика и најчистија, највиткија телесна лепота.

У очи царског дана велике ломаче обасјале су са висова Ловћена Јадранско Море.

Али је звер, у аустријској униформи, желела још више. Хтела је да уништи и ону гробницу, муњама бијену, што је као неки анђео од камена клечала под небом, у облацима на врху Ловћена.

Хиљаде војника почело је, осам дана пре ћесаревог дана да спрема ломаче на врховима Језерском, на Бабљаку, и Трештенику.

*

Изненада, у гувернману, организована је нарочита гробарска комисија, за ексхумирање костура Владике Рада. Та увек срамна војска што је скрнавила гробове и по Италији, и по Француској и по Чешкој, била је решила да раја процвили и над лешевима давно покопаним. Дан када ће се ископавање извршити држао се у тајности, али је глас пукао по брдима и тресао душу народа у околини.

Тог дана, увече, западало је Сунце као зажарена бомба. Војници аустријски размилели се по логорима, по долинама. То су већ биле поворке бедника, уморних од глади која се јављала.

Ноћ је спремала се тиха, без ветра, Ловћен је и сам постао непрегледан, као неко каменито, сиво, страшно небо. Море и урвине негде доле хучале су, као што пси завијају када осете вампира. Код Ивановик корита зауставио се један аутомобил, на раскршћу к Малом Бостуру.

Изађе хрпа официра те војске, што је увек заударала гробарски и чије су униформе имале увек нечег гробарског, па се упути са неким поповима на Језерски врх. Прошли су уз Бостур без речи, као гробари, неми од страха. Хотимице су каснили, да би се вратили, као вране, пред сам мрак.

Горе, над њима појавише се плави димови, облаци што су севали и тутњали полако. Застали су и нису смели напред. Били су ситни на стеновитом путу, као мрави.

Вратили су се у полумраку и пролазили кришом као лопови. Један војник носио је неки сандук од дасака, у коме су можда биле кости Његошеве. Други је носио једно шаторско крило, у њему неке иструлиле свилене одежде. Можда то нико данас не би ни знао, да то вече није ни седео, под оном осамљеном старом буквом, код колибе

* Милош Црњански: *Његошев гроб – свирепа успомена из доба окупације*

Марокве, очевидац свега тога г. Лазар Матковић, тада аустриски официр, доцније срески поглавар у Дувну.

Сутрадан се по аустријским логорима причало са церекањем колико су кости биле тешке, каквих је све свилених одежда нађено, да су читавог Владику претресли.

Али је било војника, који су гласно мрмљали зашто се, кад се већ учинило то, није дало на извршење војницима из поробљених крајева. За пренос костију употребљени су све сами Мађари и Швабе. Пренос је био предвече 12. августа.

*

У недељу, сутрадан, тај исти очевидац узео је свога писара и једног заставника Врбу, обојицу Чеха и замолио их да се попну на Језерски Врх и виде како је разрушен гроб Владике Рада.

Аустријанци су на разрушеном гробу спремали ломачу да одатле нарочито засветле Црној Гори и да гробу нестане и трага а камење растуре.

Око гроба разрушеног нашли су трескотине иструлелог дрвета од мртвачког одра. У самом гробу биле су срушене и преломљене плоче. Црни гњилатци дрвета, одпатци рубља, зарђани ексери били су испремештани са црном земљом. Рака је била дубока.

И чим је г. Матковић скочио унутра нашао је један краљешак, који је вирио из земље. Костур Владике Рада био је расут.

*

Прекопавши гњилу земљу, ти људи нађоше са одпатцима дрвета – пету и затиљак владике песника, песника и владара великог као Бог.

Три кости понели су из гроба. Три кости које би биле остале тамо расуте и оскрнављене, увређене и изгубљене. Ваљало је ћутати и тај Србин и два Чеха ћутали су и умели да ћуте.

*

После Ослобођења тек, кад се сазнало да је костур Владике Рада на Цетињу у Митрополији, у манастиру, јавио се г. Матковић са својим моћима, које је чувао као светињу. Митрополија му је писмом од 14. марта 1921. дала упуте како да их пошаље истој Митрополији.

Истог пролећа, кад је сва Бока била румена од ружа, пренесене су те кости лично у манастир Савину, на руке Његовог Преосвештенства епископа Кирила Митровића.

Врх Тимора, међу облацима, данас ће носити, заслугом и овог човека, потпун костур песника над песницима, што је тешко болан пролазио туда са дивним Млецима у очима, стасом лепшим од свих мушких у нашем народу и душом безмерном и облачном као небо изнад Ловћена, да почивају и утичу на нас, за навек.

ЊЕГОШ И КАРАЂОРЂЕ*

Душан Костић је приредио чланак *Његош и Карађорђе* као посвјету *Горском вијенцу*. Чланак је објављен у листу „Време" 20. септембра:

Познато је да је Његош године 1847. „Горски Вијенац", најбољи спев свој, посветио Карађорђу „оцу Србије", „бесмртном Вожду" чијој је сабљи, десет година раније, посветио одушевљену оду једну.

Та је Посвета испрекидана паузама, које су, и у рукопису, и у првом и у свима доцнијим издањима, увек обележавале једнаким празнинама (шест редова тачака). Те су празнине сматране као доказ да је Посвета непотпуна, да је у њој било написано још нешто па избрисано, да је дакле „осакаћена" (Решетар).

То се брисање доводило у везу и са казивањем, прво Медаковића а, по њему (?), затим и М. Ђ. Милићевића као да је Његош био свој спев прво посветио кнезу Милошу Обреновићу, који је такође тада 1846.–47. био у Бечу, па онда, наљутивши се нешто на њ, окренуо Посвету на Карађорђа.

Данас, све нам се то чини само као празна фабула.

Пре свега, Владика Раде се с кнезом Милошем никад није слагао у ономе што им је било главно као владаоцима двеју државица српских, т.ј. у питању односа према Турској. За Милоша је било јасно да ће више користи извући из лојалног држања свог према Турској него из помагања непоузданих ребелских предузећа против ње; за Владику Рада била је Турска само главни непријатељ српству, а уз то је у ребелима потурицама гледао увек Србе. Он, на пр., у буни Хусејина Градашчевића, Змаја од Босне, и скадарског Бушатлије, гледа и „пробуђење заспалог Српства" те и настављање оног што је, по „Горском Вијенцу", владика Данило почео, и помаже свесрдно њихову ствар, као ствар Српства.

* Д. Костић: *Његош и Карађорђе*

Кнез Милош, ни песник, ни идеалиста, већ практичан политичар, византински дипломат, из тих истих буна против Турске, не помажући их него напротив, и ометајући их, извлачи користи за своју државу и себе. Владика је с болом у души осећао ту дијаметралну разлику између свог и кнежева схватања, нарочито за време поменутих буна, због којих је он толико штетовао а кнез Милош толико се користио. Владика је водио националну политику, кнез државу, књажевинску.

Вожд Карађорђе

Кнез Милош дакле није никако био „његов човек". Кнезу Милошу, како га је он знао, Владика Његош тешко да је могао и помислити да посвјећује „Горски Вијенац", глорификацију чистог херојства, „којијем се пјане покољења".

То посвећивање Милошу могао је бити само неуспео покушај окретнога Вука, човека Милошева. Он је то могао желети да на једном националном успеху, какав је за њ представљао „Горски Вијенац", здружи имена два владара српска, једнога као писца, другог као издавача коме се посвећује дело, да их тако управо „измири", па да, ако хоћете, тим видним споразумом и поплаши мало оне „у књажевству".

Његош сам могао је свој „Горски Вијенац", као што и јесте, посветити само Карађорђу, хероју који је највише одговарао његовом идеалу (ослободилац народа); чијој је и сабљи испевао онако одушевљену оду; кога је, првенствено познавао из Симине „Србијанке", где је представљен као неко полубожанство. Посвета „Горског Вијенца" Карађорђу „оцу Србије", сасвим је природни, органски, саставни део спева. Она је дошла уз њега, управо у њега, готово по потреби само спева. Најмање пак личи на то да је убачена некоме и нечему за инат, како се прича у једном историјском рекла-казала.

То је једно. Друго, у Посвети, како је штампана, од првог до последњег издања, не недостаје управо ништа. Оно што има, растављено увек једнаким паузама од шест редова тачака, у непосредној је и логичној свези једно са другим, наставља се природно и лепо.

Прелази јесу, гдегде, нагли, али то у „Горском Вијенцу" није ништа необично. Имате тога елиптичног и асиндентичног казивања, тога наглог прелаза од једне мисли другој, често и супротној, без видне везе коју, лакше или теже, сами налазите; имате тога на толико и толико места у целом „Горском Вијенцу", нарочито у говорима владике Данила и игумана Стефана, у најинтимнијим пасажима Његошева спева.

Низови независних, (да речемо граматичних: „главних") логички ако не граматичких реченица – то је манир Његошева стила. Само, у тексту спева, на тим местима „без веза", нису стављени редови тачака. Те пак тачке, истина, могу се узети и као знак нечега избрисанога, али су исто тако и знак нечега изостављенога само у писању, нечег ненеписанога. Па зашто овај други, обичнији случај, не би био у Његошевој Посвети? И зашто узимати да је Посвета у речима скраћивана, кад она то није у мислима, у идеји."

ПРЕД РОДНОМ КУЋОМ ВЛАДИКЕ И ПЕСНИКА ИЗ ЊЕГУША*

Чланак под називом *Пред родном кућом владике и песника из Његуша* приређивача М. Светковског је објављен 20. септембра у истом дневном листу:

Нека нам није чудно, што је владика-песник сневао себи гроб тако високо над морем. Високо се он над морем и родио. Треба се пењати километар у небо, да се дође до његове родне куће у Његушима. И то каквим ђавољим путем?! Све змијастим стазама, све савијутцима стрмоглавим, увек над отвореним понором. Кад се дан-дањ

* М. Светковски: *Пред родном кућом владике и песника из Његуша*

први пут пође, екстаза човека држи, нарочито оног, иоле раздражених нерава, висећи вечито између неба и земље, као у каквом филму за нерве. Са те висине, кад се до ње успне, Бока је сва под ногама, бледа малена, успавана, као мињоно језерце из какве јапанске приче. Беле кућице свуда расејане поред обале, цркве усамљене уз мирна гробља, где спомен спомињу кипариси, острвца напуштена, све то добије опојност и даљину сна. Лађе што плове заливом, само су имале беле свиленкасте бубице, причвршћене уз плави фон. Ситна су брда више Котора, са тврђавама из давнина и немодерним топовима. Све је то остало доле. Далеко у которској рупи, испод авионске висине, Његошевог родног места. Све се одатле видело и види. Војник је видео непријатеља; владика је видео Бога; инспирисани песник видео је будућност. И замишљам, да је владика, владар и песник, још док је дететом био, морао се ишетати често довде, до на Крстац, и погледати доле, у низину; са поносом орла. Родио се још тада у његовој души култ висине и видика, који га није напуштао никад, до задњег часа смрти. И можда кад га је оно у лето давно прошло затекао чика Љуба Ненадовић, болног и кашљуцавог у Неапољу, како џара ватру у камину хотелскоме, можда је владика још тада носталгијом боловао за својим брдима голим и царским висинама?…

Родна кућа Његошева

Високо над морем, Његош је рођен. Кућа од камена, још постојећа, на самом је друму, који од Котора води за Цетиње. Необележена је и пуста. Колико аутомобила дневно projури туда, завијајући у прашину зидове и врата, одакле је мали Његош изашао у свет, а нико да скрене погледом. Толико је летос прошло Чехиња, младих и пуначких, све од шеснаест година. Можда би се оне зауставиле. У тим годинама, срце

има много нежности за песнике. Па су прошле енглескиње, штакљасте и смежураве од безбројних година, американке, францускиње, толики странци, толики наши људи а родни дом Његушев, уместо да је музеј данас као Гетеова кућа, стајао је вазда затворен.

А када се откључају тешка врата, уђе се одмах у једну ниску а врло дугачку собу. Голи су зидови и пахну мирисом коњушница. Аустријанци су ту, доиста, ергеле коња затварали и та атмосфера још ни данас није прочишћена. Доста је било за наше, што су коњи истерани из собе где је колевка Његошева била. Можда ће тек после овог спомена, кад прође Краљ кроз тужну дворану Петровића Његоша, да ова древна кућа добије историјску важност. Ваљда ће будући затећи међу овим камењем нешто што сећа на владику, када је он коња јахао и с крстом ударао на полумесец, када је после победе стихове писао, када је уздисао у њему песник угроженог Српства и радовао се визионер бољег столећа. Можда, јер сам чуо да је г. Министар Финансија одобрио извесне кредите за поправку и углед дома Његошевог. Нека у овој пустој кући, поред напуштеног летњиковца покојног Краља Николе, буде музеј песников, на понос питомог и вазда слободног места Његуши, где никад нога непријатељска није крочила.

СКОВАНИ ПРОМЕТЕЈ – БОЛЕСТ И СМРТ ВЛАДИКЕ РАДА

Овај примерак листа „Време“ евидентиран под бројем 1348 од 20. септембра могли бисмо сигурно назвати *Приказ Његоша као духовника, државника, пјесника, филозофа и ратника*, јер су у њему чланци угледних књижевника и културних посленика. У овом броју и књижевник Густав Крклец приложио је чланак под насловом *Сковани Прометеј – болест и смрт владике Рада*. Ево тог текста, започетог стиховима из *Горског Вијенца*:

Ко вјечито хоће да живује

Мученик је овога свијета

У једном лепом есеју о нашим највишим вредностима г. Бранко Лазаревић је рекао, да је наша историја дала три вредности за које се може рећи да су светске и опште. То су: народне песме, Његош и Мештровић.

Напоменуо је, поред тога, да су све те три највеће наше вредности изрази динарског дела наше расе; да су све те три вредности саздане, углавном, из једне врсте надахнућа и на основу скоро истог материјала и да се с њима једино може изаћи пред ствари које је историја дала за један светски храм духа.

Заиста, све те три вредности имају нечег заједничког. Све те три вредности су чисте, народне, расне; никнуле у нашим планинама и брдима, из наших опанака и колибе; све те три вредности имају чисто срце нашега сељака, племениту душу народа и све одлике јуначке непокварене, бистре и витешке расе.

Оне су највиши израз народа који је херојски умео да пати и да се бори за слободу, за част и за светлију будућност своју.

Да и не говоримо о народним певачима и гусларима, тим анонимним генијима наше расе, – него да останемо код личности: и Његош и Мештровић били су пастири у детињству, али су носили у себи све оно праисконско и велико, сву ону супериорну унутарњу снагу која их је довела до висине, у један „светски храм духа".

Ко се не сећа Рада Томова у чика-Љубиним „Писмима о Црногорцима"?

На ловћенским висинама провео је оне дане што се у сваком животу броје између срећне; ту је он као цар Давид, пасао овце оца својега.

Пушка му је била прва забава, а гусле су му биле први учитељ; српска слава била му је прва љубав, а небо са својим звездама прва загонетка.

И онда, као у Библији, испод Језерског Врха чу се глас: – Ђе је Раде Томов?

Високи, витки пастир Раде, „височији читаву мушку пед од највисочијих Црногораца" сишао је низ Орлов Крш на равно Цетињско поље, где га је, наслоњен на своју србрну штаку, чекао Петар I, потоњи Свети Петар.

Увео га је у манастир, посветио стварима цркве и народа и поставио за свога наследика.

О томе говоре легенде, говори предаја и историја, говоре записи и књиге.

Познато је како је Његош живео, владао и радио: нема човека који не зна шта је дао и створио: цео народ данас га слави као једног од највећих својих симбола, симбол велике, слободне, уједињене државе јужних Словена и као једну од највећих својих вредности: песника бесмртног „Горског Вијенца".

Кад човек помисли на његов живот међу стенама и сурим камењем црногорским, и кад помисли на његову смрт, рану смрт у тридесет-деветој години; – смрт од исте болести од које су умирали Бранко и Враз, његови савременици, наши први прави песници, – тек онда може да наслути онај дубоки унутарњи живот, оне патње јуначки

поднешене, које су, пре времена, у цвету, разориле смртно тело Његошево.

Вук Врчевић, секретар кнеза Данила, пишући о „Животу Петра Другог Петровића Његоша, владике црногорског", говори о његовој бујној и здравој младости, о његовој мушкој снази и јуначком срцу:

„Претерано се развио и душом и узрастом. У 16. години изгледао је као који му драго савршени младић; висок, гојан и угледан."

На другом месту, описујући његову спољашњост, каже: „Сваки они који га је гледао није се могао његова стаса нагледати, и ономе чега је први пут видео учинило се као да га кроз увеличателно стакло гледа".

Енглески путописци кажу да је био висок скоро седам и по стопа, правилно развијен, леп и достојанствен.

Кад је дошао у Петроград, руском цару Николају, са молбом да га завладичи, овај му се обрадовао као детету, и прва реч му је била: „Вош! как хорош молодец чарнагорски владика!"

Чика Љуба забележио је другу верзију: да се цар Николај, који беше необично висок, зачудио његовом стасу и рекао: „Ви сте већи од мене!" – на што му је Његош одмах одговорио:

– Сам Господ Бог већи је од цара руског!

У Напуљу и Риму сви су га, из далека, познали по стасу.

Рођен у једном здравом и планинском крају, у породици где су сви мушки дочекали дубоку старост, развијен телесно јаче него сви Црногорци, – владика Раде умро је млад. Као бледи Радичевић, и болешљив Враз.

Од чега се разболео? Зашто је умро?

Човек би, у први мах, помислио, да га је сатро испоснички живот. Дуге молитве и постови. Повученост од живота и света.

Али се зна колико је владика волео живот.

Често је нагонио своје перјанике и друге биране момке да се надмећу камена с рамена; јашио је дивље хатове; ратовао заједно са својим народом и у сваком јунаштву му предњачио. Био је први у трци, у надметању, у гађању, у борби.

Још му данас замерају што није волео владичанску мантију. Носио је обично, црногорско народно одело. Енглези су га нашли у борби, на бојном пољу, обучена у „скерлет и злато". Врчевић каже да после 1834. „ђе гођ је по свијету ходио, носио је народне хаљине, које су му много боље пристајале стасу и образу но калуђерске". Чак је у Русију, по други пут, отишао у народном оделу, и зачудио свет, а нарочито Нечајева, прокурора Синода. Позната је његова верска

либералности и толеранција. Ретко када је, уопште служио. Један од његових савременика је забележио да је „више пута служио од када се заархимандритио доклен се завладичио него у цијелом његову животу, јер никад – као митрополит – није свечано служио, осим онда кад би ђаконовао и рукополагао црногорске попове и калуђере, од којих је узимао уобичајену црногорских владика таксу, по 40 талијера од свакога“.

Биле су му, чак, досадне црквене формалности. Кад је, једаред, при једној литургији рукоположио 62 свештеника, и кад му је архимандрит Лујановић казао да се то не може по црквеном канону, него један по један, одговорио му је владика, смејући се:

– Прођ се, душе ти… а зашто сам се на свијет жртвовао него да имам едно цигло на ови свијет добро, т.ј. слободу, па кад је свакоме Црногорцу чинити што гођ хоће, зашто неће и мене.

Па и његова поезија, на крају, често је пуна слободе мисли, ведрине и пантеизма.

Од чега се дакле, разболео? Зашто је умро у раној младости?

– Пријатељу мој – рекао је, у једном разговору, Матији Бану – душа ми убија тијело.

Колико год је његово тело било отпорно и јако, колико год се тело Његошево разликовало својом лепотом и снагом од свију других, толико је његова душа била сувише велика, сувише јака.

Зар није карактеристично да се његова прва песма звала „Мисао“.

Мисао о људском ништавилу, мисао о тајни света, мисао микрокозму, мисао о вечним загонеткама, дубока мисао без одговора, – била је прва патња владике Рада.

Самоћа, бескрајна, безнадна, манастирска самоћа, самоћа која убија, била је друга патња човека који је волео живот. Самоћа међу стенама у пустом кршу, у болу и тежњи за лепшим и бољим животом.

– Кад би стајало до мене – говорио је Матији Бану – ја вас не бих тако скоро од себе отпустио; сам сам, и мученик на овим стенама као Прометеј на Кавказу…

– Сам вас је Бог послао – рекао је Љуби Ненадовићу, у Напуљу, – да ме у овој самоћи разговорите.

Мисао, самоћа, и пре света, велика тежња за слободом народа, за јединством, – сатрла је млади живот Његошев.

– Моји стихови сви жалосни – рекао је неком Енглезу, који је тражио да му напише неколико стихова за успомену.

– Ја пред собом видим гробну плочу, на којој стоји написано: „Овде лежи владика црногорски; умро је, а није дочекао да види спасење својега народа“.

– Ово је мученик једнога за слободу мученог народа – рекао је једном странцу коме је поклонио своју слику.

– Јадни мој народе! Кад ли ћеш ти постати просвећен, слободан и срећан, као и други народи!

– Седамдесет миљона мога племена мртвим сном спава, кад сви народи напредују и уживају плодове слободе и просвете – рекао је владика америчком вицеадмиралу.

– Не да ми пас ни боловат ни умријет с миром – уздахнуо је, кад је чуо да је Омер-паша кренуо из Мостара.

Када је стари стражмештер Димитрије, Србин из Војводине, заплакао пред владиком и рекао, бришући сузе: „Опрости ми, Господару, ја сам се врло растужио: осам година нисам био код своје куће“, владика му је одговорио:

– Немамо је ниђе, изгорела је на Косову.

Владика се нигда у говору не може дотаћи српскога народа и ослобођења а да не дође усхићење, а често и у неку љутњу, каже на једном месту чика Љуба, а на другом Матија Бан продужава: „Честа љутња и вјечито незадовољство прекратише му живот.“

Његош је живео света тридесет и девет година и свих тридесет и девет у пустињи – рекао је Велимировић. – Као Прометеј прикован сам за оне стијене, ђе ми Стамбол, та гадна орлушина, чупа утробу – рекао је једној у Италији.

Мисао, самоћа, тежња за слободом, сломила је Његоша. Као оковани Прометеј умро је на стени.

Његов гроб, на врху Ловћена, на удару муња, у висини орлова, биће највећи и најсветлији симбол оне слободе за којом је толико жудео да се сломио и увео као ружа, у раној младости – симбол за племе које се пробудило из мртвог сна и повратио његове узнемирене, измучене кости, на оном месту на коме је, још за мученичког живота, желео да почивају.

КРАЉ СТИЖЕ ДАНАС НА ЦЕТИЊЕ*

Извештач из Цетиња П. Церовић на дан непосредно пре доласка Краља на Цетиње, односно уочи саме свечаности упознаје јавност

* П. Церовић, „Време“ 20. септембра 1925.

шта се све чини да би се Краљ боље дочекао и како се на цијелој траси врше припреме и генералне пробе.

Силан свеш слеīао се у неīдашњу ūресшоницу Црне Горе да види Краља и да ūрисусшвује свечаносшима

Стара престоница на данашњи дан 19. септембра изгледа величанствено. Изглед Цетиња је онакав какав ће имати на дан свечаности. Припреме у главним улицама, куда ће проћи Краљевски Пар потпуно су завршене. Тако су пре подне могле отпочети војничке пробе за параду и свечаност.

Војничке вежбе на свечаносши

Јутрос око 9 часова улицама Његушевом, Војводе Церовића, Манастирском и Тргом испред Двора обустављен је сваки колски и пешачки саобраћај. Мало доцније кренула је војска из својих логора ка вароши на челу са војним музикама. Поседнуте су улице и извршен је детаљан размештај трупа са беспрекорним редом.

После тога почело је пробно дефиловање трупа свих родова оружја. Напред је ишла коњица Краљеве Гарде са фанфаром. Њена појава изазвала је велико одушевљење код становништва које до сада није имало прилике да види коњицу, а нарочито коњичку фанфару. За тим у парадном маршу, у густо збијеним редовима, продефиловала је пешадија Краљеве Гарде, а одмах за њом артиљерија. По том у потпуној ратној опреми и са заставама ишли су 10. и 15. пешачки пукови. А редом музика Краљеве Гарде, дивизион артиљерије, рефлекторска чета и најзад једна брдска батерија, а за све време у споредним улицама на прозорима и балконима било је препуно света који је са видним заносом пратио цео ток дефиловања. Света је било толико да су музике које су се задржавале приликом вежбања на појединим местима, биле опкољене морем народа. Све до подне, кад је смотра завршена, цетињске улице чудно су јечале од звукова музике, разних команди, буке артиљеријских кола, пешачког парадног корака, радосне вике дечурлије и клицања народа.

Вежбе су настављене и после подне. Почетак вежбања огласили су топови са Табље. Вежбе су извођене као и пре подне са највећим успехом. Вршена је пред манстиром проба почасне паљбе. Вежбом је руководио пуковник г. Коста Антоновић.

Грађанство, које је са нарочитим интересовањем пратило цео ток војничке смотре већ се унапред одушевљавало изгледом и сјајем Цетиња за време прославе. Довољно је да се чује труба и музика, и свако полети на улицу, остављајући сваки посао. Како је данас субота, било је пре подне неколико комичних сцена. У берберницама, кад је наишла војска, радници су оставили муштерије насапуњане, а неке и до пола обријане, тако да су ови најзад били приморани да и са чаршафом и сапуницом, уз општи смех публике, јуре улицама.

Док се грађанство нарочито одушевљавало Краљевом Гардом, становништво околних села посматрало је са неповерењем рефлекторску чету која им је пре два дана приредила силно изненађење. За време концерта музике Краљеве Гарде на Тргу пред Двором рефлектори су осветлили варош и околину. Јака светлост продрла је и у мале камене и чађаве кућице сељака. То је направило праву узбуну и настала су комшијска доказивања и приче о чудној „небеској појави". Тек сутра дан ствар се разјаснила и сељаци су дошли данас нарочито да виде ту чудну справу која им руши ноћни мир. Кад је рефлекторска чета наишла поред пазара, сељаци су, показујући на велики рефлектор кога је вукао један нарочити камион, говорили: „То је она направа што ноћу улази у куће".

Али ипак највише изненађење учинила је „Викторија а ла Домон". Свет просто од изненађења није знао чему да се диви: да ли колима, да ли лакејима са перикама или белцима са скупоценом опремом.

Долазак минисшара

Као и јуче и данас стиже свет из разних крајева државе. Улицама крстаре многобројни аутомобили и изгледа вам да се налазите на Теразијама. Чланови одбора за дочек гостију јуре на све стране тако да се ради на врат на нос. Много тога тек ће се довршити у току дана свечаности или по свршетку. Цетињско позориште Зетски Дом није ни у пола готово а зграде одређене за смештај гостију још се крече и поправљају. Грађани у почетку нерадо су стављали собе на расположење одбору. Најбоље собе у хотелима заузели су полицајци који су дошли много раније, тако да су многе угледне личности и даме приморани да одседају у собама по 10, 15 и 20 кревета. Па ипак поред овог и још неколико ствари, које су се могле избећи, све је остало у примерном реду. Најзад треба разумети да је Цетиње мало и сиромашно место и да не може пружити удобности великога града. У маломе Цетињу данас се поред црквених великодостојника свих вероисповести, професора универзитета, државника, политичара, литерата, представника разних мушких и женских културних и просветних друштава, представника штампе, угледних војних личности слегао и један велики број народа из свих крајева Црне Горе, Боке Которске и Херцеговине.

Најзад данас око 2 часа по подне приспели су преко Сушака и Сплита г.г. Марко Ђуричић, заступник председника Владе, Марко Трифковић, председник Народне Скупштине, Миша Трифуновић Министар Вера, Веља Вукићевић Министар Просвете, а мало доцније и др. Никола Никић Министар Шума и Руда и г. Павле Радић Министар Аграрне Реформе.

Са њима су допутовали г.г. Љуба Јовановић и др. Нинко Перић. Пред само вече приспели су г.г. Љуба Давидовић, др. Спахо, др. Храсница и др. Анте Трумбић.

Приликом доласка представника Владе није било нарочитог дочека. Министри су се повукли одмах у своје собе и нису се никако појављивали. Остали су да се одмарају од заморног и дугог пута.

У ишчекивању Краљевског Пара

Са свих страна Црне Горе куда је прошао Краљевски Пар непрестано стижу вести о свечаним и срдачним дочецима. Особито на Цетињу симпатично примљена је вест о томе да су се Краљ и Краљица приликом пута задржавали међу народом и преко програма. Неколико племена и варошица где према програму Краљевог пута није било предвиђено задржавање тражили су телеграфски лично од Краља да их при пролазу удостоји посетом. Свима њима Краљ је одговорио да ће их посетити.

Град Ријека Црнојевића којој је жупанија била забранила да при пролазу Краља и Краљице приреди закуску одговорила је: да ће закуску учинити и да се не боји никакве власти, као што се није бојала Омер-паше.

Залазак Краљев у народ учинио је најбољи утисак на цело становништво и тиме су разбијене све вести које су се шириле последњих дана Катунском нахијом да народ неће смети учествовати у дочеку Краља и Краљице.

Народно расположење може се ценити најбоље по овоме: Приликом ручка на Даниловом Граду према једној верзији ђенерал г. Вукотић запитао је сасвим случајно: да ли се за столом налази који Катуњанин.

– Налазим се ја – одговорио је Краљ.

Ова епизода данас се увелико препричава по целој вароши и изазвала је силно одушевљење код народа који гледа да на све начине манифестује симпатије према Краљу својих гора.

Сутрашњи церемонијал

Неки листови који су изишли у свечаноме издању донели су церемонијал приликом преноса Његошевих костију и дочека Краљевског Пара. Према церемонијалу Краљевски Пар стиже на Цетиње сутра у 4 часа после подне. Пред улазак у варош, код Бајица, Краљевски Пар поздравиће председник општине г. Томо Милошевић и поднети му со и хлеб. Затим ће Краљевски Пар одвести у манастир, где ће се одржати кратко благодарење, а по том ће кренути у Двор. У Двору ће бити интимна вечера. У 9 часова биће бакљада коју ће приредити цетињско грађанство. Том приликом председник општине г. Томо Милошевић поздравиће Краља и Краљицу у име цетињског грађанства. За тим ће настати народно весеље. Сутра дан 21. о.м. почиње Његошева прослава која ће трајати два дана. 23. о.м. Краљ ће напустити Цетиње и кренути за Бар, где му се спрема такође свечани дочек."

КРАЉ И КРАЉИЦА НА ЦЕТИЊУ

Новинар Краков послао је текст 20. септембра из Цетиња да би 21. септембра био објављен на насловној страни листа „Време". Он је овако приказао пут Краљевског пара од манастира Острог преко Чева и Његуша „да би тријумфално стигли на Цетиње".

*У заносу од одушевљења, стара престоница Црне Горе обновљена новим сјајем дочекује своје суверене**

„Још синоћ, док се дуго седело уз ватру у манастирској башти Острога и док се горе високо у шуми под огромном стеном светлели прозори на црквици Св. Василија, осветљени и свечани, сељаци из околине гледали су у небо и прорицали лепо време за данас. Закључивали су то по ветру и звездама. Њихова прорицања су се испунила јутрос. Док су већ из Острога полазили први камиони са дворским стварима, свануо је леп топао дан. У манастиру је овладала необична журба. Сељаци који већ седе два дана у манастиру да би гледали Краља и Краљицу и који сву ноћ нису спавали већ бдили уз ватру, заузимали су места око изласка из манастирског двора да би поздравили Краљевски Пар при проласку. Камиони су одлазили један за другим, дворска стража је већ давно порушила све шаторе и упаковала ранце, а свештеници су чекали пред доњом црквом манастира Острошког.

* С. Краков, „Време" 20. септембра 1925.

Пре 9 часова Краљ и Краљица појављују се на балкону Двора, подигнутог на стени, а одмах затим силазе низ камене степенице и полазе у цркву. Са мотке истакнуте на тераси манастирског двора, лакеји скидају Краљевску заставу која се ту два дна лепршала. У цркви Епископ Кирило у орнату са круном служи молепствије, после кога се Краљ и Краљица, опраштају с њим и са свим свештеницима.

На изласку из цркве већ чека поворка дворских аутомобила са Краљевим на челу. Краљ и Краљица, међутим, продужују пешке ка дугом шпалиру од неколико стотина сељака који их са узбуђењем и живошћу чекају. Од првога старог сељака који је био на крају Краљ се рукује са свима. Сељаци се сагињу, љубе му руку коју Краљ покушава да склони, благосиљају га. Краљица се такође са њима рукује и Црногорци љубе јој руку сви до једнога. Жене из задњих редова и неки старци заклоњени од оних млађих крупнијих гурају се напред, провлаче између оних из првог реда руку и главу, хоће и они да се дотакну руке свог господара и да је пољубе. Прогурала су се однекуда два мала дечака, пришли Краљу и Краљици и затим слободно их пољубили у руке. Краљ је помиловао децу по глави. Њихов деда стари ратник у зеленој долами са Обилића медаљом на прсима стоји позади иза њих и кличе гласом који дрхти: „Благо њима јутрос! Срећни ли су кад су своме Краљу и Краљици руку пољубили!“

Пошто су се поздравили са сељацима који су непрестано клицали: „Живели!“ и благосиљали, Краљ и Краљица седају у аутомобил и полази се из Острога. Аутомобил јури белим серпентинама кроз кршеве глатке и сјајне као од шале, где је сиви камен попрскан црвеним пегама као крвљу и једва се чује већ далеки звук звона острошких која звоне за срећан пут Владара. На сунцу у даљини блеште под стеном припијени као гнездо бели зидови високога манастира Св. Василија. Са висине се чује хука мотора и сјајни на сунцу у вртоглавом обрту својих елипса седам аероплана круже изнад љуте долине Зете и спуштају се сасвим ниско да поздраве Краљевски Пар који испод њих пролазе. Уплашени од хуке, орлови се дижу са стена и крстаре испод апарата у лету.

У Даниловом Граду око два часа сељаци сачекују Краљевски Пар у проласку да их још једанпут виде заједно и поздраве.

– Наш је Он, богме, и то прво Наш, па онда вас других свију – говори сваки Црногорац.

Ниједан народ не уме да са толико топлине и са толико искрености покаже љубав према своме владару како су то Црногорци овог пута умели да изразе. Они, до којих Краљ није могао доћи, јер су сред неприступачних кршева кроз које путеви не пролазе, сишли су у

своја среска места до којих су путовали можда целу ноћ, само да један тренутак виде Краља и Краљицу.

Кроз шумице нарева

Од Даниловог Града настали су камени безводни предели, где се кишница купи у дубоке камене цистерне и чува читаву годину. Све је сив камен или црвена земља, испуцала од сунца. Нигде зеленила, нигде жилице, нигде ливаде. Једва у дну камените вртаче мало румене земље која би се у џаку сва могла пренети, ограђене каменом и ту засађено неколико струкова ситнога кукуруза. Дуж целога пута из камена је избило жбуње у коме се румени зрели плод нарева. Ишло се кроз ове ако не шуме а оно жбуњаке нарева.

У сиромашном селу Гарчу неколико стотина сељака са црвеном заставом на челу дочекало је краљевски пар клицањем. Краљ и Краљица сишли су са аутомобила да се поздраве и да се разговоре са свима старим ратницима од којих многима празан рукав виси низ тело и стоје на шакама. Не пуштају они лако руку Краљеву и узбуђено говоре: „Ти си душа и срце наше, Величанство. Бог вас је послао сам међу нас, светитељи наши.“

Жене најчешће у црнини смерно се клањају до земље, љубе руке Краљу и скуте Краљици па је благосиљају: „Да Бог да нам била срећна, благо нама јутрос и довијека!“ Већ кад су Краљ и Краљица дошли на крај дугога шпалира од искупљених сељака, сви непрекидно понављају: „Живели!“ Краљица се окреће, маше грациозно руком, смешећи се Краљ салутира и усред громкога клицања седају у аутомобил.

НА ЈУНАЧКОМ ЧЕВУ

Пред јуначким Чевом, славнога са небројених бојева са Турцима и опеваним у свима црногорским песмама, подигнута је триумфална капија са зеленилом и натписом:

Чевљани и Цуце своме Краљу и Краљици – добро Нам дошли Величанства.

Ту на Чеву које има само 15 кућа и цркву, искупило се 15.000 Чевљана и Цуца, који се убрајају у најбоље црногорске јунаке, да поздраве Краља и Краљицу. Необично јак пуцањ прангије разлегао се и огроман облак белога дима дигао се изнад брда, кад се указао Краљев аутомобил. Онај што је палио прангију, хтео је да буде пуцањ што јачи и да се чује што даље. Напунио прангију барутом, која је сва прсла у комаде кад је опалио. Тога што је палио прангију, барут је

мало опрљио, али није повређен озбиљније. Тај инцидент који се десио горе далеко на брду није ни примећен у одушевљеном клицању, које је баш тада настало, јер је Краљевски Пар већ био стигао пред капију.

Ђоко Лазарев Пойовић

Видо Бурић, председник општине, поздравља Краља и Краљицу одушевљеним говором и подноси им со и хлеб. Краљ се рукује са старим јунацима којима је на челу осамдесетогодишњи старац Ђоко Поповић, чувени црногорски витез. Он је 1876. г на Вучијем Долу посекао Селим-пашу, па и сада носи његову сабљу, коју је тада узео. Интересанто је, да је Чево пређе имало велики број сепаратиста, а данас оно мало и сиромашно, дочекало је краља и Краљицу са таквим одушевљењем и радошћу, да је то немогуће описати. Свугде су се виделе само радосне очи како сијају, често пута сузе, усне развучене у осмејак, руке које неуморно машу капицама, сви су се нагињали само да се дотакну Краљеве и Краљичине руке, да их виде, да их поздраве. Може се са сигурношћу утврдити, да је после посете Краљеве у Црној Гори коначно свршено са сепаратизмом, у колико га је било. Може се рећи, да је Краљ освојио Црну Гору сам својом појавом.

Кроз клицање и поздраве Краљ и Краљица су се упутили ка цркви на Чеву пред којом их је дочекало свештенство са Јеванђељем, Крстом и Иконама. Поп Крсто Вукотић поздравља суверене говором. У цркви се служи молепствије. При изласку из цркве мала четворогодишња девојчица, Десанка Вукотић, предаје Краљици киту цвећа. Краљ и Краљица љубе девојчицу у образ. Крај цркве је мраморни гроб војводе Петра Вукотића, оца Краљице Милене и таста Краља Николе, и Јелене рођене Војводић, мајке Краљице Милене. Краљ прилази гробовима и скида капу. Чево је место генерала Вукотића који прати Краља и који се сваки час здрави и љуби са својим рођацима и сељацима. Иза цркве је стара мала школа где су припремљене собе за Краља и Краљицу ако би хтели да се одморе. Да би Чево сазидало нову основну школу Краљ им је приложио 100.000 динара.

У подне на Чеву је приређен ручак за народ. Подигнути су шатори за Краља и 60 званица а около још су биле трпезе са 500 сељака. Преко 100 печених јагањаца и прасади целих неисечених било је поређано једно за другим на трпези. Докле су једни ручали други су играли коло око трпезе. Краљ је напијао здравицу јуначким Чевљанима и Цуцима.

Одушевљене манифестације Краљу и Краљици понављале су се при поласку у Бјелицама. Била је нова капија. Изгледало је да их има две – једна од зеленила а друга од људи збијених густо на стенама са једне и друге стране друма. Директор поште у пензији, г. Милић поздравља Краља и Краљицу а глас му дрхти од узбуђења. Говори дивно, топло. У свакоме је Црногорцу већ рођени говорник. Сваки од њих зна напамет *Горски Вијенац*, зна Јелинску и Римску историју, помиње Термопиле и цитира читаве стихове. Г. Милић завршава свој говор усклином:

– Живео наш Краљ Александар Карађорђевић, Наша Дика међу Краљевима, Живела Наша дична и мила Краљица, Живео Наш Престолонаследник Петар Соко од Сокола.

Краљ и Краљица пролазе гроз групу од ратника. То су остаци славнога батаљона Чевско-Бјеличног, чије подвиге генерал Вукотић прича Краљу. 25. јануара 1913. г. кад су ударили на Тарабош пошло их је 600 а истог дана 480 њих су пали мртви и рањени. Краљ наилази ту једнога старца са Карађорђевом звездом са мачевима, то је стари племенски капетан Јанко Јовановић. Учествовао је још са Краљем Петром, онда Петром Мркоњићем, у Херцеговини, па касније, кад се Краљ Петар женио, носио му је барјак у сватовима, ратовао је у свима ратовима. Краљ пита црногорске ратнике:

– Има ли кога са Брегалнице?

Сердар Јанко Вукотић

– Има их много, Величанство – одговори више гласова. Докле се Краљ рукује са старцима који још памте Вучији Дол и Грахово, један од њих гласно говори: „Да нам Бог река да ћемо ово дочекати не би вјеровали". Свугда где има неколико кућа крај пута, нови дочек и ново клицање. Они, чије су куће даље од пута, исписали су на црепу крова кречом: *Живела Њихова Величанства!* Кад се которским путем спуштало за Његуше доле у зеленој долини, крај сивих планина, угледало се на зеленоме брегу један огроман монограм Краљев и Краљичин под Круном сав израђен од камена дуг 20 м. У Његушима дочек, говор, со и хлеб, венци, усклици. Свугде испод зелених венаца цитат. Краљ и Краљица стоје пред једном каменом кућом и улазе у њу. Крај врата је плоча: *У овој кући родио се митрополит Петар II Петровић Његош – Владика Раде 1813–1851 године.*

Краљ ту разговара са војводама Божом, Ђуром и Марком Петровићима, браћом и блиским рођацима својим и Краља Николе. Војводи Божу је преко осамдесет година. А сви тројица прави са позлаћеним токама преко којих је безброј декорација. Из Његошеве куће Краљ и Краљица полазе у бивши дворац Краља Николе пред којим их дочекују председник Народне Скупштине г. Марко Трифковић и Потпредседник др. Суботић, Министри г.г. Мако Ђуричић,

Његуши

Веља Вукићевић и Павле Радић. У дворишту постављена трпеза око које се окупио народ и сви чекају Краља да сиђе. Краљ улази у дворац и нешто доцније појављује се у парадној униформи пуковника пешачке гарде са лентом Карађорђеве звезде с мачевима и ланцем Кнеза Лазара о врату; носи сабљу са балчаком од злата и драгог камења, коју је добио од Херцеговаца кад је био у борби.

Бурно клицање дочекује Краљеву појаву. Краљ седа за трпезу, мало касније појављује се Краљица, у дивној црногорској ношњи, изазивајући буру од одушевљења. Сердари не могу да се обуздају од радости, када су видели Краљицу, да носи црногорско одело.

Са Његуша је био свечан улазак на Цетиње.

ЦЕТИЊЕ СПРЕМНО ЗА ДОЧЕК И ПРЕНОС ЊЕГОШЕВИХ КОСТИЈУ

Цетиње очекује Краља

„Цетиње је весело, лепо, сјајно, помпезно, као да је саграђено наново у сред раскоши и богатства. Мале кућице сиротих становника,

украшене су као и велике државне зграде зеленилом, заставама, сликама Његошевим, Краљевим и Краљичиним, лампионима најразноврснијих боја а улицама са обе стране спуштају се са високих бандера тешке гирланде, од питоме ловорике, у којима су уплетене народне тробојке. Градом пролази стотине теретних аутомобила, лепих коња а неколико хиљада војника, ратничког изгледа, са тешким гвозденим шлемовима на глави, преплавили су беле Цетињске улице.

Парадне официрске униформе необично упадају у очи, поред многобројних свечаних црних одела државника, политичара и угледних личности.

Краљ Александар и Краљица Марија са народом

Међу широким масама народа који се као вал креће Његошевом улицом, нарочито се истичу стари црногорски главари, обучени у беле гуњеве са тешким токама, прекривени највећим одликовањима за храброст. То су сердари, војводе и сенатори. Они носе сабље димискије, опточене срмом и са драгим камењем на заврнутом балчаку. Дуги тешки револвери попа Илије Пламенца реже иза појаса утегнутих чврсто свиленим стамболским трамболосима. У златом опточеним оделима намрштеним са оштрим погледима који чудно севају испод набраних обрва они одају живу слику прошлог сјаја ових брда, постигнутог оштрицама њихових димискија. Човек би рекао, да су се сви ти главари сакупили, не да дочекају свога Владара и да другог свог Владара песника отпрате на Ловћен до вечне куће, него да одлуче као некада да све своје ставе на коцку за поробљено Српство. Они су данас пре подне ушли у малу ниску ћелију, ризницу манастирску, да се поклоне костима Владике Рада, као што су некада њихови очеви одлазили у тескобу Биљарду, да приме последњу заповест и пронесу

бојне поклике црногорским брдима, Херцеговином и Приморјем. Ови седи ветерани предмет су свеопште пажње. Њихово је доба прошло, али њихово је присуство необично драгоцено на овој прослави. С њима ће Цетиње проживети неколико дана као са милим успоменама на оно што је некада било.

Међу осталим учесницима из свих крајева земље, има и неколико Арбанаса из Застренћа, који су дошли, да се поклоне своме Господару. Обучени су у одело свога краја, са дугим сребрним ханџарима за појасима. Махом су сви они бивши црногорски главари од најбољих арбанашких породица.

Живу сензацију и коментарисање изазвао је г. Павле Радић и још један Радићевац, који су се данас појавили са црногорским капама на глави на којима је стајало написано Његош.

Цело пре подне стизале су по племенима масе сељака, а на улазу у варош, дочекивала их је војна музика. Скоро свако племе послало је сребрн венац од палме и ловора који ће бити положени на ковчег Његошев. Нека су племена послала тешка сребрна кандила за Његошеву капелу на Ловћену. Једном речју најшири слојеви народа из Црне Горе узимају живог учешћа у Његошевој прослави и дочеку Краљевског Пара.

Данас међу грађанством Цетиња и учесницима прославе влада нека нарочита неописива нервоза, јер после подне стиже Краљевски Пар у историјски град.“

КРАЉЕВА РЕЧ ЦЕТИЊАНИМА*

Дневне новине „Време“ опет из пера новинара П. Церовића доноси текст 21. септембра са насловом: „Краљева реч Цетињанима“ и поднасловима: „Одушевљење на Цетињу трајало је дубоко у ноћ“ и „Данас почињу свечаности на Ловћену“:

Долазак Краљевског Пара

„Већ око 2 часа по подне цетињске улице, којима је требао проћи Краљевски Пар, биле су закрчене густим масама света. Његошева улица била је просто непроходна и са тешком муком успостављао се ред. Војска се постројила путем од Доњег Краја до Краљевског Двора, од триумфалне Капије Доњег Краја до Триумфалне Капије Цетиња, на којој је великим словима стајало исписано: „Добро Нам дошли, Цетињани вас жељно очекују“! Левом страном пута била

* П. Церовић, „Време“ 21. септембра 1925.

је постројена пешадија и артиљерија, Краљева Гарда на челу са једним ескадроном Краљеве Гарде и коњичком фанфаром. Његошевом и Новице Церовића улицом шпалир су чинили 10. и 15. пешадијски пук и рефлекторска чета а од Дома Слободе до манастира, 10. пук и један дивизион артиљерије. Најзад на Вилсоновом Тргу до Двора били су постројени један дивизион пољске артиљерије и једна болничка чета.

Тачно у 3 часа и 40 минута, појавили су се аутомобили Краљевског Пара путем од Точила.

У 3 часа и 50 минута, један топовски пуцањ са Падле најавио је долазак високих гостију, праћен урнебесним клицањем „Живели"! Војска је одмах заузела став мирно. Коњица Краљеве Гарде са фанфаром пошла је напред у сусрет и опколила „Викторију а ла Домон". Уз звуке музике Краљев Кортеж кренуо је ка Цетињу. Напред су јашили два гардиста са исуканим сабљама затим одред коњаника, у средини Краљевска кола а потом опет одред коњаника.

Краљ Александар са једним бројем угледних људи

Пред триумфалном капијом где се налази општински одбор, Краљевски Пар је сишао из кола. Краљ је био у униформи гардијског пуковника а Краљица у живописној црногорској народној ношњи са свиленом кошуљом широких рукава, извезених златом.

У томе тренутку из хиљаде грла заорило се „Живео! Живела!" Усклицима није било краја. Још неколико пута Ловћен је силно одјекнуо од френетичних узвика и тек када се клицање утишало, председник општине г. Томо Милошевић, поздравио је суверене у име грађана, Његошевог Цетиња са добродошлицом. Краљ се топло захвали грађанству. Затим је председник општине поднео со и хлеб

Краљевском Пару. У име цетињских госпођа г-ђа Ирена Радовић предала је уз неколико речи Краљици букет цвећа. Најзад су Краљу и Краљици представљени општински одборници. Краљ, а тако исто и Краљица, руковали су се са свима њима. Затим су сели у кола и кроз шпалир војске и грађанства одвезли су се у манастир. На самом улазу поздравио их је Митрополит г. Дожић. После тога у манастирској цркви одржано је кратко благодарење. По свршеном благодарењу Краљевски Пар се одвезао кроз густу масу народа, која је успела да се као бујица пробије до Краљевских кола у стари Двор, који је нарочито за ову прилику обновљен. На путу до Двора Њихова Величанства били су бурно поздрављени од многобројне масе света. И пошто су ушли у Дворац, народ их је дуготрајно акламирао, тако да су се појављивали два пута на балкону, док се од клицања одушевљеног света цела варош проламала.

Око 10.000 душа било је присутно. Дошли су из најудаљенијих крајева да поздраве Краља и Краљицу и да се одуже сенима Великог Његоша.

На старом Дворцу истакнута је застава Дома Карађорђевића, која се први пут на њему залепршала вечерас."

КРАЉ ГОВОРИ ЦЕТИЊАНИМА*

„Тек што се почело вечерас да сумрачи а на свима брдима око Цетиња засијали су огромни пламени монограми Краља, Краљице и краљевске круне. Читаве су планине биле у светлости. На Орловом Кршу, где је гроб владике Данила, пламтео је цео један замак од светлости, одакле је касније приређен и ватромет а звезде зелене, црвене и плаве, златне као житни снопови сипали су пуна три сата ватру на Цетиње уз пуцњаву и праску светлосних бомби које су се распрскавале високо у ваздуху. Шест, седам великих војничких рефлектора, постављених високо по бреговима свуда око Цетиња, непрекидно су укрштали своје снажне млазеве на небу и на кућама. Мирна, тиха негдашња црногорска престоница добила је у ноћи Краљевог доласка чаробан изглед. Огроман број гостију из целе Црне Горе, Боке и Далмације, који се слегао на Цетиње, дао му је необичан изглед. Што је више падала ноћ то је живост била све већа. Знало се да ће око 9 часова проћи бакљада, да ће се Краљ и Краљица појавити на балкону а можда и говорити, те су се сви скупљали.

Нешто пре 9 часова уз звуке војничке музике са запаљеним бакљама, бакљада је пошла цетињским улицама и зауставила се

* С. Краков: *Краљ говори Цетињанима*, „Време" 21. септембра 1925.

пред дворцем. Настало је дуго клицање Краљу и Краљици које се само појачало кад се Краљевски Пар појавио на балкону. Краљ је увек био у униформи пуковника пешачке гарде а Краљица у црногорском оделу. Кад је настала тишина председник општине г. Милошевић поздравио је Краља истичући у говору нарочито оне везе, које га спајају са Црном Гором.

Двор

После говора г. Милошевића, кад се клицање Краљу и Краљици утишало, Краљ је јаким звонким гласом почео да говори:

Краљева реч

Од свег срца Краљица и ја захваљујемо драгим Цетињанима на овако топлом дочеку који ће нам остати у неизбледивој успомени.

Рођењем сам везан за ово место те вам је лако погодити како ми је у души кад сам међу вама.

То ће ме привлачити да се од сада чешће виђамо, и надам се да ћемо наћи начина да допринесемо напретку свих вас.

Црна Гора имала је владаре који су се очински старали о вама, а ви сте им се одуживали верношћу и љубављу. Од како смо Краљица и ја ступили међу вас, Црногорци су нас на свакоме кораку поздрављали толиком срдачношћу, да сам ја уверен да нико у овој земљи неће помислити, да је старање о вама сада мање, напротив, две су се лозе спојиле и изданак њихов бити један.

Овога пута довела је Карађорђева праунука још и синовљева дужност да се поклони сени песника „Горског Вијенца“.

Душе Његоша и Карађорђа биле су се среле, разумеле и припиле у великом народном послу.

Над гробом Његошевим данас је камен из Венчаца на домаку Карађорђеве Тополе и под њих ће лако лежати Владика Раде.

Још једном нека вам је хвала на љубави којом сте нас обасули и коју вам Ми најискреније враћамо.

Одбор за прославу преноса Његошевих костију

После овога говора, настало је ново клицање и најзад уз звуке музике бакљада је прошла поред дворца пред којим је остала велика маса света играјући коло и певајући.“

ПРВИ ДАН
ЦЕТИЊСКИХ И ЛОВЋЕНСКИХ СВЕЧАНОСТИ

У уторак 22. септембра на првим страницама београдских дневних листова је објављено:*

У манастиру

„Политика“ је 22. септембра објавила кратак текст новинара Ж. Милићевића под насловом *У манастиру*.

* *Пренос Његошевих костију – помен у манастиру цетињском и поворка до изласка из вароши – говори г.г. Николаја Велимировића, Мише Трифуновића и Марка Цара*, „Политика“ 22. септембра 1925;

Узнесење Његоша на Ловћен – Краљ носи ковчег са прахом бесмртнога песника-владике – епископ Николај Велимировић говори о Његошевим делима и врлинама, „Време“ 22. септембра 1925.

„Узнемирене и пренесене једне мрачне ноћи у најцрње дане аустријске окупације, кости највећег југословенског песника враћене су данас висинама и слободи у којој су почивале и раније. Враћене су са помпом и оним сјајем који је заслужио његов остварен сан о великој, моћној и уједињеној југословенској земљи. Враћене су из цетињске равнице небу, висинама ловћенског крша.

Данашња свечаност је била по свему достојна имена великога песника, достојна његове свете и драге успомене, достојна народа са којим је живео и поколења које је ту свечаност извело. Скромни учесници у тој прослави могли су само зажалити што немају великих способности народних гуслара и њихових колико пустих толико лепих стихова да опевају све велике и јединствене тренутке те свечаности."

У Цетињском Манастиру

„Време" је опширније овог пута из пера новинара С. Кракова објавило текст под насловом *У Цетињском манастиру*.

„Данашњи велики дан не само за Цетиње, не само за Црну Гору, већ за читав наш народ оглашен је у рану зору звоњењем звона и пуцњавом топова. Још се са цетињског поља дизала јутарња магла, кад су улице оживеле од равномерног такта хода трупа које су поседале одређена места да поставе шпалир. У манастиру Св. Петра још у 5 часова јутрос отпочело је појање. Архијереји су силазили из конака Митрополије да одслуже службу. Већ после 6 часова улице свеже од планинског јутарњег зрака биле су препуне света који се тискао из кордона жандармерије и војске да буде што више напред и да види свечаност, а још више да види Краља и Краљицу.

У манастиру пред црквеним дверима на катафалку лежао је мали саркофаг од тешког храстовог дрвета са четири бронзане ручице са стране. На поклопцу је био изрезан крст, а са стране је двоглави орао са крстом на грудима – грб Дома Петровића-Његоша.

Тачно у пет минута пре седам излази из дворца Краљ у парадној униформи пуковника пешачке Гарде и Краљице у богатој црногорској ношњи (затворено плава сукња, црне ципеле од јеленске коже), са ланцем Карађорђеве Звезде, и у пратњи своје свите, кроз клицања света и војничке поздраве одлазе у манастир. Ту су већ чланови Владе, председништво Народне Скупштине и двадесетак народних посланика, архијереји и свештенство, генерали и читаво преставништво целокупне државне управе, хуманих и културних друштава, војска и изасланства из Црне Горе из читаве земље. Сви су на своме месту предвиђеном церемонијалом, од кога сваки учесник има по један примерак. Готово сви су у црном оделу, ако већ нису у униформи и народном костиму.

Краљ и Краљица са свитом, члановима Владе, председником и потпредседником Скупштине и члановима Куће Петровића Његоша чији је доајен војвода Блажо Петровић. Он и његова два брата дивизијар Ђуро и војвода Марко су у богатом црногорском оделу са тешким сребреним токама, које се једва виде од многобројних декорација. Са њима је и госпођа Анђа Петровић-Његош.

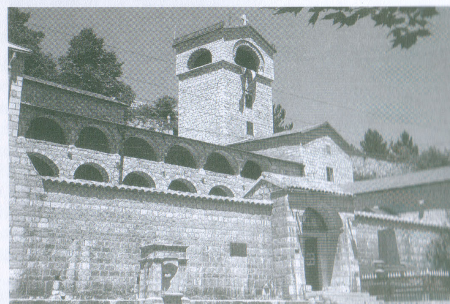

Цетињски манастир

У 7 часова почиње парастос за душу владике Рада-Петровића Петра Његоша. Чинодејствује сам Патријарх Димитрије наслоњен на патарицу од сребра и злата, са тешком Круном на глави. (Владика Иринеј, митрополит бањалучки Василије и скадарски, епископ Виктор. Пред олтаром на амвону издигнут на застрвеном престолу, лежи ковчег с Његошевим костима. Ковчег је диван резбарски рад у храстовини: Краљев је поклон.) Заморен је јер пре неки дан пешке походио мошти Св. Василија у манастиру под стеном Острошком, те се данас неће моћи пети на Ловћен. Око њега су архијереји из Баната и са Брегалнице, из Босне и Тимока, сви у орнату, сви под крунама.

Кад су завршене заупокојене молитве за душу великог песника Његоша, приступа се изношењу ковчега. Износе га напријед Патријарх и митрополит Василије, позади с леве стране Краљ а с десне владика Гаврило Дожић у манастирском дворишту ковчег прихватају г.г. Марко Трифковић, Миша Трифуновић, др. М. Стојадиновић и др. Н. Никић и носе га до костурнице Карађорђевића одмах до манастира.

Војна музика пред манастиром лагано интонира погребни марш Шопенов, а чланови Владе и чланови Куће Петровића Његоша носе саркофаг до катафалка пред аркадама, где је гробница Карађорђевића.“

Биљарда

ГОВОР НИКОЛАЈА ВЕЛИМИРОВИЋА*

„Краљ и Краљица стају под пурпурно, небо на коме златним словима славе Господа.

Испред аркада на степенице пење се охридски епископ г. Николај Велимировић наш најбољи црквени говорник. У необичној тишини која настаје, епископ г. Николај клања се лако Краљевском Пару и почиње:

Ваше Величанство, праунуче бесмртнога великога Његоша... још овај народ није залечио своје ратне ране, а већ је почео да прославља своје хероје из прошлости, блиске и даљне. Прославио је јунаштво кумановско и невесињске јунаке, прославио мучениште Св. Ђорђа Кратовца, прославио хиљадугодишњицу Краља Томислава, прославио светитељство пећских патријарха а ево већ данас прославља и високи песнички дух бесмртнога Петра II Његоша, прослављача Бога и витештва.

Зар је овоме љуто рањеном народу до прослављања оних који су живели, па умрли? Зар се прославама лече ране рањеника, а не хлебом? Тако могу да мисле нерасудни и тако да говоре кратковиди који не виде љуте ране на души народној, него их гледају само на телу. Ако

* „Време“ 22. септембра 1925.

се хлебом лече ране телесне, зар се хлебом лече и ране душевне? Ако телесна храна може да исправи тело погрбљено од глади зар може она да исправи душу погрбљену од разних порока? Ко има очи да види може да види да се овај народ од рата до сада боље залечио и опоравио физички, него морално и духовно. Треба му и духовне хране да би му се и душа залечила и исправила. Прослављање великих јунака даје ту храну, тај мелем души. Не славимо ми мртве него живе. Прави јунаци никада не умиру, ни на земљи, ни на небу. Они свлаче са себе худу телесну одећу, да по том као слободни духови живе у силнијој и зрачнијој атмосфери, него што је наша. Кад сконча човек, кад почиње, вели Свето Писмо (Сирах 18, 6).

Не треба се бојати да један народ не претера у прослављању својих светитеља и учитеља, својих витеза и добротвора, сржи своје и најбољег плода и историје своје, него се треба више бојати, да народ не затвори капију за леђима својим и заборави имена и врлине својих великана, не преда се само бризи о дану и комаду. Избрисаће се брзо такав народ са лица земљиног и наследиће га онај народ, који стално има пред очима живу галерију својих великих и светлих духова, те гледајући њих, развија у себи стремљење ка добру, појачава веру у добро и гледајући њих, нема се кога стидети у неваљалству своме и њиме крепити у страдању своме.

Један од таквих и великих светлих духова, боравио је у овоме праху, што је пред нама. Под свесним или несвесним изговором, да смо се сабрали данас око бесмртног духа који је био одевен у овај прах. Јер да тај велики дух није одживео свој прах, зар би неко од нас нашао разлога, да са почашћу прилази овоме праху и то на 70 година по изласку човека из те своје смртне ризе? Не овај прах него дух владике Петра привукао је данас многе хиљаде душа на ово место. Ми хоћемо да пренесемо овај прах са Цетиња на Ловћен. Није ли свеједно овоме праху лежати на Цетињу или на Ловћену? Ја верујем, да је у ово дело умешано само Провиђење. Бог хоће да нас загреје великим духом бесмртног Владике, када нас је запослио око његовог праха. То је обичан начин Божији, да кроз привидно велике незнатне догађаје даје људима велику лекцију и да са привидно мршаве њиве пуни људске душе богатом духовном жетвом. Шта су постигли Аустријанци спуштањем праха Владичиног са планине у долину? Ако су намеравали, да на гробу његовом наместе топове, преварили су се, јер топови су немоћни од овог мртвог праха онда, када неправду бране и правду нападају. Или су можда намеравали, да спуштањем праха у низину спусте дух бесмртников са оне висине много више од планине Ловћена на коју заслужно узлети и да умање поштовање народа српског према њему? У томе су се још црње преварили. Као што Турци бацањем главе Св. Лазара у бунар, нису смањили ни Лазара

ни поштовање према Лазару, тако ни наши ратни непријатељи нису то постигли спуштањем Његошевог тела са планине у низину. Рат достиже врунац неморала, када ни мртве не оставља на миру. Својим неделима Аустријанци су још повећали наше поштовање према нашем највећем песнику и најумнијем човеку од Косова до данас.

Но ми ћемо се вратити дома празни и духом гладни са данашње светковине, ако дигнемо само кости Његошеве на висине Ловћена, а не уздигнемо дух свој до његових духовних висина. Да се неком не морадне десити оно што је кнез Јанко предвиђао, да ће се њему десити при повратку са једне бескорисне скупштине:

„Кад ме жена пита, где сам био,

Казаћу јој, да сам со сијао"

Нека зато свако уздигне свој дух до оне висине, на којој стоји постављена богата духовна трпеза Његошева и нека се нахрани оном духовном храном, којом се хранила та велика душа за време свог обитавања на земљи. Ја видим три главна јела постављена на тој трпези, којом када би се духовно хранио сав наш народ, залечио би све ране своје душе и био би здравији од свих других трпеза. Прво је јело Његошева вера у Бога и у бесмртност душе, друго његово родољубље и треће његово прослављање витештва као највеће вредности на земљи.

Вера у Бога и бесмртност душе

„Удар нађе искру у камену". Душа је божанска искра која сама собом даје два непосредна сведочанства: једно у постојање Бога и друго у саму бесмртност. Нема ли пак удара, душа остаје мртва те не може да сведочи ни о Богу ни о себи. Страшан удар, под којим је Црна Гора од увек стајала као под тешким чекићем мајсторским, држи је и краси непрестано упаљену ову божанствену искру код Црногораца. У својој историји Црна Гора не памти да је икада постојао један једини свесни одрицатељ Бога или бесмртности душе, јер се не памти ни један период времена без удара.

Тамо где нема удара, у даљини и заветрини, расту гљиве одрицања и безбоштва.

„Страдање је крсти добродетељ

Прекаљено искушењем душе,

Рани тело огњем електризма

А надежда веже душу с небом

Како луча са сунцем капљицу".

Страдање, то и јесте онај благословени удар који креше пламен вере у души. Страдање је најкраћи пут ка вери. Умовање чини тај пут дужи, а материјално благостање и угодност продужују га у недоглед.

Вера у Бога или бесмртност јесте драгоценост, те као и свака драгоценост, ма и несрављиво мања не задобија се лако. Владика Његош је то истина наследио и од свог стрица, но колико труда и муке човек поднесе кроз цео свој век, да одржи, учврсти и унапреди наслеђено? Његош је одржао и утврдио наслеђену веру мучним борбама и страдањима спољa и изнутра. Историја његове душе, то је историја праве његове душе која се пробија кроз мрак ка светлости, кроз зло ка добру, кроз безумље ка умној сили. Он је победоносно прешао све муке и веру одржао, укљештио и удубио. Сав привидни безпоредак ствари и догађаја унаоколо, могао је њега ужаснути, али не и узбунити. Својим смелим и здравим духовним видом, он је видео:

„И цијели ови безпоретци

По поретку некоме следују

Над свом овом грдном мјешавином

Опет умна сила торжествује."

Та „умна сила" и јесте Бог Сведржитељ и Промислитељ Свевишњи Творац недостижног чијег ума једна искра огледа се у човеку.

„Ка' свод један од своје палате

Што с' огледа у пучину нашу"

Његова песничка душа прославља Господа и Творца овако:

„Вељи јеси Творче и Господи,

И чудна су створенија Твоја,

Величеству Твоме краја нема

Дан ти светлост Круне показује

Ноћ порфире Твоје тајинствене.

Непојатна чудества дивотах,

Твор ти слаби дјела не постижу

Само што се тобом усхићава".

А о бесмртности душе Његош сведочи:

„Ако исток сунце свијетлорађа

Ако биће зри у луче сјајне,

Ако земља привиђење није,

Душа људска јесте бесамртна

Ми смо искра у смртну прашину
Ми смо луча тамом обузета".

Један сведок описује последње часове земаљског живота Његошева овим речима:

„Бистра памет није га никада издавала и зато се мирно исповеди и причести па најпослије с раширеним рукама ове ријечи изговори: – Боже и Света Тројице помози ми! Боже и Света Госпођо, предајем ти на аманет сироту Црну Гору, Свети Михајло прими моју грешну душу – и одмах простре се на страмац свога стрица Светог Петра и испусти дух".

Шта вреди нашим покољењима прослављати овога великог мужа, зидати му цркву, трудити се око његовог праха ако не буде имало силну веру његову. Одрицањем оно што је он тврдио, поништавати оно чиме је његов дух хранио се и живио, а у исто време прослављати га, не би ли то значило ни више ни мање него правити комедију и са њиме и са самим собом. Ја мислим да ми славимо Његоша зато што се дивимо силној разумљивости и красоти његове вере. Ми га величамо зато да би увеличали у себи оно чиме је дух његов био богат. Ми се трудимо данас око њега зато што или имамо и сами његову силину, силну веру у Бога и бесмртност душе, или што желимо да имамо у оноликом ступњу и онако узвишено и непоколебљиво. Но та вера Његошева ствара се и букти само под ударом. Није Његош једини сведок тога. Сви смо ми сведоци тога. Докле је јаче трајао страшни удар ратни над нашим народом, цео наш народ, како овај наоружани на граници, тако и онај заробљен тамо, имао је ту силну веру. Но ево 6 година како је тај удар престао. И гле капитала? Та вера, стечена у рату код многих се већ расточила и истрошила. За многе је, уистину, крст постао реч једна сухопарна.

Какве су последице после тога, да видимо. Одсуство вере, присуство моралне распасаности, незадовољства и самоубиства, па морално распасан народ или мора да угине или мора, ако Бог хоће, да дође под нови страшни удар који ће поново искрснути у његовој божанској искри вере. Једино што може да замени тај удар и отклони погибељ јесте прослављање великих витеза у вери. Такав је био Владика славленик у гледању на такве витезе слављења и богаћења свога духа њиховим духом.

Родољубље

Друго јело са богате трпезе бесмртнога Владике, јело за вазда неопходно овом покољењу, јесте његово родољубље. Са сваке странице његових дела светли тако рећи као сунчана зрака његов дубоки осећај родољубља. Жарка љубав према овој земљи и овоме народу донела му је претешка страдања. Што већа љубав, то веће страдање, казао је један отац цркве. Његошево страдање, добра љубав према роду своме, не да се језиком исказати. Брига и жалост у црним горама као љуте змије гризле су његове душу и младалачко тело. Беспокојност и страх од неизвесности пратили су га дан и ноћ, не само онда када се бавио у овим крајевима, него и онда кад је ходао у другим земљама, тобоже ради одмора и опорављења. Он је по преукрашеном Риму и сунчаном Неапољу туробан и забринут онако исто, као и по цетињском пољу. Мука га је пре времена остарила, докле га најзад није оборила на самртничку постељу, тек у половини обичног људског века.

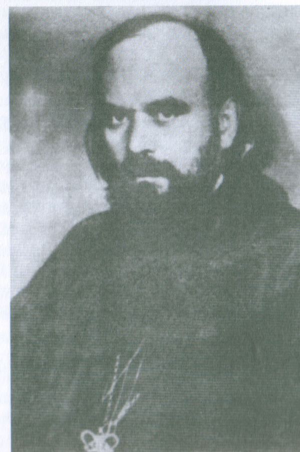

Епископ Николај Велимировић

Зашто Његош није напустио Црну Гору, ову сухопарну земљу страхота и побегао у неку удобнију земљу да живи? – могао би запиташи ко. Или зашто се Његош није потурчио, па да без муке живи? Да је он био у стању побећи или потурчити се, он не би био Његош, нити би му се име спомињало данас и славило оволико хиљада људи из свих земаља југословенских, чије је ослобођење и уједињење пророковао.

„Где је зрно клицу заметнуло

Онђе нека и плодом почине“

Његошево је родољубље налагало да се мора ту живети и радити где се човек родио. Да се мора свој народ бранити од унутрашњих порока и спољашњих нападача, и да се треба чашћу, поштењем и заслугама свакога грађанина увећавати капитал и морална вредност свакога народа пред Богом и пред људима.

Петар Други седео је на столици Петра Првог, светитеља витеза који је победио Наполеона. Па као што Наполеон није могао златом поткупити Св. Петра, тако никаква подлост овог света, нити икакав царски престо, нису били у стању примамити Петра Другог, познатог витеза, да напусти своју домовину и да умањи своју бригу о њој и своју љубав према њој. Уосталом завидније је бити господар над овим господарским племеном у овом гнијезду соколова него султан безбројнога робља везанога. Завидније је бити орао међу соколовима него рајска птица међу чавкама.

Но није потребно нашироко говорити о родољубљу Његошевом, јер је оно свима нама познато из детињства нашега. Ко се од нас не сећа како му се надимале груди од љубави према роду своме, кад је у ђачкоме добу читао дела његова. Ако се владика Петар II не може мерити у витештву друге врсте са неким црногорским земљацима својим, ако се не може мерити у светитељству са Св. Савом, ни у физичком јунаштву са Краљевића Марком, ни у државничкој мудрости са Иваном Црнојевићем, ни у отпорној сили и неустрашивом прегорењу са Св. Петром I, он је раван свима њима по силини свога родољубља. Он је милозвучна труба родољубља и васцелог племена црногорског, најдивнијег и најчистијег међу племенима словенским. Он је артикулисао родољубље свих покољења од свију покрштених Срба до њега. Он га је објаснио, оправдао, удубио до Библијске дубине и узвисио до духовне борбе међу Арханђелом и Сатаном. Ево нам дивног учитеља родољубља! Ево родољуба, чије су груди дисале молитвом за свој народ и чија су уста посветила једну огњену поезију своме народу! Ево једнога моћнога извора, свежег, здравог и витешког родољубља за многа покољења нашега народа до у велику будућност! Добро је што су на ову светковину дошли људи из Посавља и Поморавља, из Баната и равне Метохије. Добро је да виде ове гудуре неплодне у свему осим у јунацима, да виде у каквим је кршевима живео један од највећих родољуба наше расе. Ја сам уверен да ће сви они, сравњујући своје пределе са Црном Гором, и видећи за какву је суху стену било везано родољубље Његошево, од стида постати родољуби, они који нису били, и да ће удвостручити своје родољубље они који су и до сада били родољуби. Уверен сам да ће они причати

деци својој родољубље Црногораца које је својом чудотворном силом одржало Црну Гору више столећа непотчињеном и слободном – стварно родољубље, према коме спартанско и римско родољубље изгледа као легенда.

Витештво

Најзад ево и трећег духовног јела, без кога би се вратили са ове светковине духом плодне, то је Његошево прослављање витештва изнад свега на земљи. То је стварно карактер човека над сваком спољашном вредношћу у једном народу и једној држави.

Ово је од необичне важности, управо за наше време, кад се траже и одређују циљеви. Какав је циљ нашега народа сада после ослобођења и уједињења, то се чује на све стране. Они који знају ћуте и ништа не одговарају, а они који не знају намећу своје незнање другима. Ови последњи обично одговарају да је стварање спољашње културе у нашој новој држави наш циљ сада, и убудуће. Наша историја, међутим, од Краља Владимира, до Великог Петра говори друкчије, народна мудрост говори друкчије, народна Православна црква учи друкчије. Циљ се не сме тражити ван човека, преносити из човека на ма какво спољашње благо. Карактеран човек, карактеран народ, то је циљ наш који се не мења и не сме да се мења ни у рату ни у миру. Може једна држава бити велика и богата, но без карактерних људи она је ништавна и сиромашна. Наша народна реч за карактер јесте витештво. Под витештвом разуме Његош све врлине, било у рату било у миру. За њега је витез у бојном јунаштву Миљуновић зато што твори оно што збори.

„Миљуновић и збори и твори“.

За њега је витез у неустрашивој честитости владика Данило, кроз чија уста песник говори:

„Стра животу каља образ често“.

Витез у искрености чак и према непријатељу, војвода Батрић и сердар Иван Петровић:

„Турци, браћо, у кам ударило

Што ћемо ви крити у кучине!

Малене су јасле за два хата“.

Витез у молитвеној мудрости игуман Стефан који се весели витештвом и моли се Богу за витезове:

„На небу им душе царовале

Ка им име на земљи царује“.

Витез у сажаљењу према природи Вук Раслапчевић који брани да се убије кукавица и остала множина Црногораца који не даду да се убијају јаребице:

„Пуштите их, аманет ви било.
Утекле су вама на утеку,
А нијесу да их покољете“.

Витез у човекољубљу војвода Драшко који гневно протествује противу нечовјештва млетачког:

„Када виђех витешку невољу
Забоље ме срце проговорих
Што погани од људи чините
Што им такве муке ударате“

Витез у правичности је сам Владика пјесник који кроз уста потурица казује најбоље што се ваљда икада казало о Исламу, најљепше што се икад спевало о Стамболу. Витештво је не борити се са нејачим, витештво је не тлачити него потпомагати беднога, витештво је бити господар свог језика, витештво је и доброта, витештво је једном речју и свака добродетељ, витештво је душа живота, без њега живот појединаца и народа брзо прелази у трулеж. Према томе, витешке мисли загрејати са витешким чувствима, чинити витешка дела, то значи бити витез.

Нема дана који од човека не изискује витештво, како у рату тако и у миру, нити има човека коме се посведневно не намећу прилике да се покаже витезом, било да је у друштву богатих или сиромашнијих од себе, било да је на раду или одмору, било да је присутан пожару или банкету, било да губи или добија.

Јунаци Његошеви чак и у шали се показују витезови. Незлобна шала, витешка је шала. Ми смо беспрекидно окружени гледаоцима и судијама који гледају и суде наш карактер. Ми смо до смрти на једној изложби на којој хтели-не хтели морамо да покажемо своје витештво пред светом видљивим и невидљивим.

Култура је нешто споредног интернога у сравњењу са витештвом.

Никакво богатство финих ствари и драгог камења не може се сравнити са духовним богатством витешке душе и племенита срца. Витештво је већа вредност од свих земаљских вредности.

Сва Његошева дела звоне о томе. Не дао нам Бог да дођемо у искушење и променимо основно мерило вредности и циљева живота, који су били једни исти од када примисмо веру Христову и које је велики владика јасно изразио у својим књигама, као и сва Црна Гора у својој изузетно великој историји. А то искушење је на прагу. Богатство и величина једне државе могу лако да потамне код људи. Мир и благостање могу да упропасте народ и државу онако исто као рат и сиромаштина. Содом није пропао у рату него у миру, и није га нестало због сиромаштине него због развратног благостања. Међутим, ипак је срамота, ако се један народ деморалише у рату. Вековни ратови нису могли да деморалишу Црногорце. У томе Црногорци чине најређи изузетак у свету. Рат и глад и мука и вечита будноћа и несигурност као да су појачали велико витештво овог племена, а не слабили. Примери витештва непрекидно су се умножавали и слагали у историју ове камене земље чисто као златни слојеви у каменим рудокопима.

Биће људи који ће тражити злата у овим црногорским планинама. Да ли ће га наћи или не, то је питање. Но није питање него очигледна јава, да је Црна Гора један пребогати златни мајдан витезова, који се вековима не може исцрпсти и којим се многа будућа покољења могу богатити. Тај морални мајдан и јесте главно богатство Црне Горе и главни њен принос нашој целој домовини. Не пренебрегнути тај мајдан морални, него користити се њиме, у томе лежи и сада и у будућности дужност државника, мудрост свештеника и задатак учитеља.

Најстарија држава српска, Црна Гора, није ушла у јединство наше државе као изнемоћала старица, него као младић, пун духовне свежине и моралне снаге. Као такову, ми је љубимо и као таковој ми јој се данас клањамо, клањајући се духу Владике Његоша.

Но када нас је бесмртни дух Његошев данас сабрао око своје богате духовне трпезе и нахранио нас својом тројаком крепком храном, својом пламеном вером у Бога и бесмртношћу душе, својим широким родољубљем и својим витештвом, дужност нам је, мислим, да учинимо оно, што је и сам Владика чинио за живота и што би он то радо и са нама учинио, дужност нам је наиме, да се поклонимо и осталим бесмртницима које је одњихала Црна Гора.

Поклонимо се Црној Гори

Ми се клањамо светом Краљу Јовану Владимиру и клањамо се Црној Гори што нам је дала тако племенитог и светог краља;

ми се клањамо Немањи и Св. Сави и многобројним светлим и витешким краљевима из Немањине династије и клањамо се Црној Гори што нам је дала ту славну династију;

ми се клањамо светом Кнезу Лазару и клањамо се Црној Гори и Приморју, што су нам одњихали тако часног мученика за Крст Часни и слободу злашну;

ми се клањамо јуначини Краљевићу Марку и клањамо се Црној Гори што обрадова нашу историју и нашу песму таквим заточником правде;

ми се клањамо кнезу Балши и кнезу Ивану Црнојевићу и клањамо се Црној Гори, што обогати нашу историју таквим родољубима и честитим владарима;

ми се клањамо мудрим и неустрашивим владарима црногорским од Данила до Петра Другог и клањамо се Црној Гори што нас украси дијамантним карактерима и таквим узоритим и народним вођама;

ми се клањамо Св. Петру I победиоцу Наполеона, Св. Арсенију, Св. Стефану и осталим светитељима црногорским и клањамо се Црној Гори, што нам диже такве молитвенике пред престолом Божијим;

ми се клањамо свима безбројним мученицима и благородним жртвама за веру, част и слободу, из чије је крви „изникло цвијеће“ за ово покољење и клањамо се Црној Гори што их имаде и даде и ником се не пожали;

ми се клањамо мукама и страдањима Црне Горе, ранама синова њених, сузама мука њених, жалостима удовица њених, крви посечених младенаца њених кроз векове и векове;

ми се клањамо гуслама и певачима славе и победе што помињаше мртве и храбрише живе, и тако не дадоше да се угаси пламен духа у Црној Гори кроз векове и векове;

ми се клањамо још једаред и духу и праху највећег песника нашег владике Петра Другог Његоша, с којим се у песништву може мерити само народ укупно, а никако појединачно, и који је и нама и целом свету јасније но ико открио мајдане духовних и моралних блага Црне Горе и клањамо се Црној Гори што ужеже такву лучу душама нашим;

ми се клањамо и Теби, Краљу и Господару Црне Горе, Наследниче свих појединих династија и престолница и свеколиког овог у истину златног мејдана, што се зове Црна Гора, овог богатства витешког, ове раскоши светитељске, ове силе и величине моралне и благодаримо Ти што си прихватио жељу и одлуку старешина Српско-православне цркве, још од пре пет година, да се ова прослава изведе и што си подигао цркву на Ловћену ономе који је то заслужио, јер је носио Цркву у грудима својим;

клањамо се зато што се и Ти клањаш једноме од највећих великана народних и тиме дајеш диван пример целом народу, пример кога треба поштовати и киме се треба одушевљавати. Но пре свих и свију ми се клањамо Господу Богу Творцу и Промислитељу. Благодаримо му из дубине душа, прво што је роду нашем дао таког ретког човека, као што је Владика Петар Други, и друго што је по милости својој остварио баш у наше дане сан Владичин – ослобођење света нашег народа.

Слава и покој Петру Другом Његошу!

Слава и хвала Богу на вијеки вјеков. Амин!

Новинар преносећи говор Николаја Велимировића извјештава како су по његовој оцјени присутни грађани доживјели овај говор:

„Са необичном пажњом слушали су владику господина Николаја сви онде присутни и између манастира и аркада, као и сви даље. Црногорци сељаци из далеких планина који су стајали иза званичних представника подизали су се на прсте и напрезали да ни једну реч не пропусте и доцније су цео дан разговарали о говору епископа охридског г. Велимировића, велећи:

– Нико још до данас није овако лијепо о Црној Гори рекао.“

СВЕЧАНИ СПРОВОД
ЊЕГОШЕВА КОВЧЕГА КРОЗ ЦЕТИЊЕ

Дана 22. септембра лист „Време“ је објавило приложени чланак С. Кракова под насловом *Спровод ковчега на Ловћен.*

Спровод ковчега кроз Цетиње

„Када су после говора сви сакупљени пред манастиром прихватили последње речи владике Николаја Велимировића „слава му и амин“, Министар Војни генерал г. Трифуновић, командант друге армије генерал г. Смиљанић и командант Зетске Области генерал г. Крупежевић са члановима Владе подижу ковчег и полажу га на лафет топовски који је ту запрегнут чекао. Музика опет почиње погребни марш и спровод се креће на Ловћен.

Крст, војне музике, одред војске, венци, школе и Богословија, певачка друштва и свештенство, рипиде и чираци све је то ишло испред запреге од 6 коња, на којима су седели војници под челичним шлемовима, а који су вукли лафет са ковчегом владике, владара и песника Његоша.

За ковчегом су ступали Краљ и Краљица, под небом које су четири гардиста носила, а одмах за њима Петровићи из Његуша, Влада и Скупштина и дуга поворка представника државе и народа, хуманости и науке.

Спровод се кретао лагано поред споменика омладинаца Црногораца погинулих крвавог Бадњег дана 1918. г, у борби за јединство државе, па поред Двора, Његошевом улицом, све до изласка где пут окреће за Ловћен. Све до онде ишло се пешке.

Краљ Александар и Краљица Марија пред одлазак на Ловћен

Напред певачко друштво, архијереји и свештенство, затим лафет, па онда Краљ и Краљица под балдахином, а за њима војводе Божа и Ђуро Петровић, стара госпођа Анђа Петровић, ћерка војводе Марка Миљанова, и најзад Краљева свита, чланови Владе, народни посланици и многобројно грађанство, управо сав онај свет који се слегао на Цетиње поводом ове свечаности. Над поворком кружи неколико аероплана и пуштају се балони о којима висе државне тробојнице. На излазу из вароши, иза триумфалне капије, поворка се зауставља. Ковчег скидају са лафета и постављају на ауто. Краљевски пар и пратња продужују аутомобилима за Ловћен.

Излазећи из вароши аутомобилом Краљ се упутио у правцу Ивановых Корита, новим путем који је недавно довршен. Краљев аутомобил и аутомобил министара били су већ далеко, а поворка са Цетиња се још увек настављала."

НА ЛОВЋЕНУ

„Време" је такође објавило 22. септембра текст новинара П. Церовића под насловом *На Ловћену*.

„Тачно у 9 часова појавио се са хуком иза једне оштре окуке Краљевски аутомобил на Ивановим Коритима под самим височвима Ловћена. Народ, постављен са леве стране пута, одушевљено је поздравио Суверене. Краљевски Пар провезао се поред шпалира почасне чете и зауставио се у подножју језерског врха. Када су Краљ и Краљица сишли из аутомобила, војна музика интонирала је химну, а из стотине грла захорило се: *Живели*, које се дуго проламало алугама Ловћена. По томе су Краљ и Краљица појахали на коње, пошто од Ивановых Корита до капеле нема колског пута и са малобројном свитом кренули врлетима језерском врху, где се налази капела. Дан је био ведар и топао. Не памти се, да је у ово доба године било икада тако лепо време. Плахи ловћенски ветрови били су се претворили у пријатан планински поветарац. Изгледало је, као да и сама природа учествује у овој свечаности, ликујући што ће опет велики Његош бити поверен њој на чување, коју је он силно волео.

Узаним крчаником кроз љути камен станац Краљевски Пар са својом пратњом лагано се кретао напред. Под самим висом где почињу густе алуге, церови, грабови и букве, Краљица која је седела у нарочитој столици, причвршћена за седло једног малог брдског коња, изјавила је жељу, да јаше на обичном седлу. Један гардист уступио је свога коња и са пуно вештине у јахању, Краљица је наставила свој пут. На излазу из ове густе алуге, цела поворка тренутно је застала. Широк видик указао се пред очима. Далеко доле у ували лежало је Цетиње са својим белим кућама и још бељим улицама. Иза њега се пружало Скадарско Језеро у планинске венце црногорских брда док се високо над њима уздиже Тарабош са своја три врха, обвијена прамом густе магле. Кучки висови, високи Ком и гола Белопавлићка брда јасно су се оцртавала у даљини. А тамо далеко преко Бојника, у мору белих облака, назире се као црна мрља највећи врх шумовитог Дурмитора.

Сада је све било мирно. Цела Црна Гора се види у светлости. Лешке планине затварају видик на југу. Скадарско језеро и Плав блистали су на сунцу. Невеста Јадрана, Бока се видела бела са својим плавим брдима. Тренутак се чинио јединствен. Тај мир, та сјајна сунчана светлост која се расипала издашно на море и језеро, на реку и на црногорски камен, личила је на душу великога песника, радосну и присутну овој народној југословенској свечаности.

Нова капела

Панорама је била величанствена. Цела Црна Гора и један део Албаније видели су се унаоколо и изгледало је, као да се сви ти висови могу дохватити руком.

Краљ, који је са извесним заносом посматрао овај ретки призор обратио се Краљици речима:

– Изванредан поглед!

– Доиста, никада нисам ништа лепше видела – одговорила је Краљица са узбуђењем.

Краљ се распитивао са великим интересовањем за извесне висове и пределе који су се видели. За тим је кренуо даље путем који је ишао ивицом самога врха. Одједном указала се бела капела са високим громобраном. Требало је прећи још 300 метара. Хотећи, да што пре стигне горе, Краљ је потерао брже, али под самим врхом 100 метара од капеле, није се могло више коњима, морало се пешке степеницама које су ишле стеном цик-цак. До капеле је Краљ неколико пута застао, не могући се одвојити од величанствене слике прроде. На последњој степеници срео га је потпуковник г. Блажо Божовић. Са њим се Краљ задржао дуже у разговору, а по том је изашао са Краљицом и целом пратњом на врх језерског виса код капеле. Неколико се пута окренуо, као да је хтео са Боком и Јадраном да употпуни целу слику величанственог погледа са Ловћена. Пред степеницама капеле Краљ се задржао извесно време у разговору са мајором г. Луцкарстом, инжињером г. Баучеком и Стелом и пуковником г. Ђукићем који су били у одбору за изградњу капеле. Краљ им се најтоплије захвалио на труду. На самим вратима капеле Краљевски Пар су дочекали г.г. митрополит Дожић и чехословачки владика Горазд. Пошто су Краљ и Краљица разгледали капелу и изразили своје допадање, упутили су се ка малом брегу иза капеле, где су сели и у хладу се одмарали од заморног пута, чекајући на поворку са Његошевим ковчегом, која је била стигла тек до Ивановиих Корита."

КРАЉ И КРАЉИЦА ПРИСУСТВУЈУ УЗНОШЕЊУ ЊЕГОШЕВА КОВЧЕГА У КАПЕЛУ, НА ВРХУ ЛОВЋЕНА*

Краљ полаже своју албанску споменицу на Његошев саркофаг

„Од тврдог ловћенског камена, округла као купола, капела на врху језерских брда изгледа и као маузолеј и као тврђава и несумњиво, да је то највиша гробница на свету. Усамљена, она је на догледу свих брда, албанских црногорских и херцеговачкигх. Са ње се виде Копаоник и Ужичке планине. Са свим блиско се плави Скадарско језеро и црно море у Боки Которској. Краљ је са извесним узбуђењем походио ову своју задужбину на врху Ловћена и одмах је пошао са Краљицом, да је разгледа. На самом уласку у мрамору је Свети Ђорђе који убија аждају, а испод тога натпис такође изрезан у мрамору:

У име Оца и Сина и Светог Духа, Амин! Ми, Александар први, Краљ Срба, Хрвата и Словенаца, праунук Карађорђа Петровића, вође и початника ослобођења Срба, унук Кнеза Александра Карађорђевића, а син Краља Петра I Великог Ослободиоца и Ујединиоца нашег народа и Кнегиње Зорке Петровић-Његош обнавља овај свети храм који је на Ловћену близу Цетиња подигао и за вечну кућу изабрао славни наш пјесник Петар други Петровић Његош, владика и господар Црне Горе, велики родољуб, пјесник Слободне Црне Горе, поклоник хероју тополском Карађорђу бесмртном, апостол и весник нашег народа, а који би 1916. разорен у рату за ослобођење и уједињење. Нека је мир пепелу Петра Петровића Његоша и нека је слава његовом великом имену! Његов свети благослов нека се излева на наш Дом и на наш народ кроз све вјеки вјеков. Амин!

На Ловћену, 8-21 септембра 1925. г.

Врата на капели су од бронзе као на византијским црквама. Крст их пресеца и око њега су два П. и два орла.

У апсиди капеле је фреска Христа који благосиља, а испод ње на мрамору икона Св. Јована Владимира Краља Српског, Св. Василија Острошког, Св. Петра Цетињског и Св. Стевана Пиперског. Лево од

* „Време" 22. септембра 1925.

апсиде браћа Његоши уздизали су камен са сликом владике Рада, а десно је његов саркофаг од венчачког мрамора. На саркофагу између двоглавог орла Дома Петра Петровића Његоша је урезано име: Петар други Петровић Његош. Више, иза саркофага, у мозаику је лик Његошев. Око целе капеле као фриза иду Његошеви стихови:

Благо томе ко до вијек живи
Имао се рашта и родити.
Вјечна зубља, вјечне помрчине
Нит догори нит свјетло изгуби.

У средини капеле виси огроман полијелеј од бронзе са монограмом Краљевим.

Саркофаг

Краљ и Краљица су се задржали дуже у капели, разгледајући је сада први пут. Краљ је био веома задовољан овом својом задужбином, подигнутом ту на врху Ловћена за векове.

Краљ полаже своју сабљу на Његошев саркофаг

Пуцњава топова са Ивановиx Корита објављивала је да се мошти Његошеве носе уз врлетне падине Ловћенске. Било је тачно подне кад се на врху степеница на крају гребена пред капелом указало свештенство са битољским епископом господином Јосифом који је са целим орнатом пратио тешки ковчег од Ивановиx Корита до Капеле. Тешки ковчег носили су на рукама братственици Његошеви. Чим је ковчег унет у капелу, у коју су ушли за њим Краљ и Краљица и чланови Владе, Митрополит црногорско-приморски господин Гаврило

Дожић са епископом битољским господином Јосифом, чехословачким господином Гораздом, и тимочким господином Емилијаном отпочели су кратки упокојни помен. Помен је био завршен и Краљ и Митрополит спустили су мошти у саркофаг. У томе тренутку топови са Ивановиx Корита отпочели су паљбу плотунима. У саркофаг је спуштен комадић свилене Његошеве одежде, коју су војници нашли, откопавајући стару од аустријанаца порушену капелу. Пошто су мошти спуштене, настала је за тренутак тишина. Архијереји су се спремали да спусте поклопац на саркофаг. У томе тренутку Краљ прилази саркофагу, откида са својих груди албанску споменицу и овај знак највећег мученништва и највеће славе нашег народа спушта у саркофаг крај Његошевих моштију. Овај узбудљиви и дивни Краљев гест био је потпуно неочекиван.

По том је спуштен тешки поклопац и митрополит господин Дожић са маршалом Двора ђенералом господином Јешом Дамњановићем запечаћује саркофаг печатом Краљевине и Црногорске Митрополије. Краљ полаже на саркофаг велику палмову грану од сребра и опет неочекивано одкачује своју сабљу са тешким балчаком од злата, у коме сја изнад Краљевог монограма Краљева Круна. Краљ полаже своју сабљу на саркофаг и оставља је да ту, над моштима његовог претка, преноћи. Када је Митрополит закључао саркофаг, изашао је пред Краља и дубоко се поклонио њему и Краљици. Он моли Краља за дозволу да му у име православне цркве и целога народа заблагодари за дивну задужбину коју је подигао своме неумрлом претку Петру Петровићу Другом – Његошу и за сву велику љубав и старање које је Краљ учинио за црногорски народ, а нарочито приликом ове посете Црне Горе и пружио кључ Краљу, и том приликом рекао:

– Ваше Величанство, дозволите ми да Вам у име црногорског народа у знак његове захвалности пољубим јуначку десницу.

Краљ му пружа руку, и докле је митрополит љубио руку, Краљ целива митрополита у образ. Онда митрополит љуби Краљицу у руку. Краљ враћајући кључ тихо говори митрополиту:

– Високо преосвећени, предајем вам у аманет моју задужбину и кости славнога пјесника да их и даље чувате. – Митрополит поново љуби Краља.

Затим су на саркофаг положили преко изасланика венце Никшић, Цетиње, Подгорица, Ријечка Нахија, Сарајево, Пећ, Удружење старих четника, Срез Кочански, Банат, друштво „Књагиња Зорка“ из Београда и Савез југословенских жена из Загреба.

ГОВОР Г. МИШЕ ТРИФУНОВИЋА*

После овог јединственог свечаног историјског чина министар вера г. Миша Трифуновић одржао је ту на врху Ловћена говор:

У овим јесењим септембарским данима, пре пуних седамдесет година, 1855., на овом освећеном месту, Црногорци су сахрањивали свога великог песника, владику и господара Петра Петровића – Његоша. И као и сада, пред главарима и сердарима, мноштвом народа, многим свештеницима из Ц. Горе и Херцеговине, стајали су овде побожно и тужно, Књаз Данило и Књагиња Даринка и испуњавали жељу владике Рада, да вечни сан борави на овом врху и смрћу својом остане веран оној мисли, која је била обухватила сав његов велики ум и његово племенито срце, мисли, која је са ових врхова црногорских прелазила од прве године његове владавине, уске границе ондашњих племена црногорских и ишла Београду и Шумадији, Босни, Војводини, Скадру и Косову, Далмацији и четрдесет осме Хрватској Бана Јелачића. И ево правда божија је донела, да данас мисао великог Његоша није само једна тужна жеља и један сан, него величанствена стварност. И данас ево на овом истом месту, стоји владалачка породица, стоји побожно владар потомак великих државних неимара Карађорђа и Његоша, чијом жељом и бригом поново испуњавамо завет владике Рада, да почива на Ловћену, у овом храму, који је био себи за живота саградио, али из кога га је непријатељ уклонио и храм порушио, желећи ваљда уклонити ону велику мисао целог нашег народа, а коју је владика Раде још тридесетих година прошлога века, манифестовао онако јасно.

Постоје у свету, у колико се зна, још два овако поетична гроба. Један је Шатобријанов, на северној обали Француске, и кад плима дође море га покрије, да се при осеци поново види. Други је гроб Роберта Луја Стевенсона, великог романсијера енглеског на острву Сачоа у Тихом Океану, у природи лепој тропској и егзотичној. Као крв црвене стабљике тропскога цвећа, покривају овај гроб и можда само лађе авантуриста посете га кад кад. И док ови поетични гробови изазивају нежну узбудљивост, гроб Његошев, на овом врху, међу муњама и громовима, изазива друкчију узбурканост срца, бурнију, онако бурну као и дани у којима је Његош живео и делао, бурну, као и сама мисао Његушева.

Владика Раде познат је нашем широком свету као велики песник, као песник најпре регионални, песник Ц. Горе, да се с временом у њему позна песник целог нашег народа и у њему открије велики философски ум. Али, као знаменит владар мање је познат у ширим савременим

* М. Трифуновић, „Политика" 22. септембра 1925.

круговима. Међутим, зар је могао онакав ум, са онаком делатношћу, као владар, остати без великог утицаја на судбину Ц. Горе? Време његове владавине од двадесет и једну годину, јесте период од најмучнијих али и најзнатнијих у историји Ц. Горе. Као господар Ц. Горе, он је наследио Митрополита Петра I, Светог Петра, 19. октобра 1830. г, а умро је у исто доба дана 19. октобра, пре подне, 1851. г. Дошавши на владу тако млад, у деветнаестој години, без каквих школа, сем учитеља једног калуђера и песника Симе Милутиновића, овај младић показује особине великих људи. Он одмах осећа недовољност свога знања и настаје да као самоук то накнади и постиже да постаје један од најобразованијих Срба онога доба. У овим годинама у Ц. Гори и около ње бурни су и немирни дани. Унутра у Ц. Гори, уз митрополите и владике господаре били су само сердари и други главари, на челу својих племена, која су живела засебним племенским животом, везана само идејом независности према иностранству и оданошћу према својој глави на Цетињу а овај је, будући и владика, располагао само моралним средтвима, благословом и клетвом, без икаквих других принудних средстава. Мисао државног јединства показиваше се само на бојном пољу против непријатеља. То је доба патријахалности у пуној снази. Нека племена су и међусобно закрвљена. И митрополит Петар I, гледајући овако мучно стање и раздор међу Црногорцима а осећајући у дубокој старости, да му се смрт приближује, бејаше позвао на Лучин Дан 1830. године главаре закрвљених племена, да их мири. Он умире уочи Лучин Дана и главари стоје на Лучин Дан једни према другима наоружани.

Када се на Лучин Дан отвори тестаменат владике Св. Петра, он у њему заклиње Црногорце, да га у миру оплачу и укопају и закуну се над његовим мртвим телом, да ће у међусобном миру живети до Ђурђевадне, јер се нада да ће се дотле подићи Судови у Ц. Гори; затим исказује да је за свога наследника, црквеног поглавара и земље господара, означио свога синовца Рада па проклиње оне, који не би овај његов завет примили. И као што је у нашој историји у великим и тешким тренутцима често бивало, свест народа и његових поглавара засија као светла зрака у густом мраку. Сви главари и војводе заклеше се над мртвим господарем, да ће његову последњу вољу поштовати. Тако се о свест црногорских главара разби смутња коју Аустрија беше развила да изазове метеж у Ц. Гори о смрти владике Петра I. И 19. октобра, сутра дан по Лучин-дану, острошки архимандрит закалуђери Рада и даде му име Петар II. И кад он изађе из цркве у мантији свога умрлог стрица, народ пред црквом дочека га радосно и сви главари до једног приступише му руци. И у свој Ц. Гори само се нашао један једини човек, који се предао у овим тренутцима намерама Аустије.

Од првога дана његовог доласка као господара Ц. Горе, две тежње истичу се у земљи једна према другој: Тежња племена да свако живи самосталним животом, да се самостално управљају чак и у односима према Турцима и тежња владичина, да тај партикуларизам племенски ништи и да поставља јединство рада, државно јединство, да ствара државу. У ово доба, природно, Црна Гора осим митрополитског достојанства и власти није имала ни бледу слику од какве друге институције, која би ма којом страном народног живота представљала јединство рада свих племена. И владика Раде установљава најпре Сенат од 16 саветника и гвардију од 164 човека, за извршење наредаба сенатских, као прву клицу редовне војске, што је представљало прве зачетке јединства Управе над свима племенима, дакле прве зачетке државне Управе. Овај рад владичин долази одмах у сукоб са племенским главарима, али одлучност владичина савлађује препреке и оштрим мерама.

Ова велика државничка мисао да од засебних племена створи државно јединство, од сепаратизма унитаризам, стварање државе као целине, показује велики државнички ум у двадесетогодишњег Господара црногорског. То је главни стожер његове унутарње политике, те да би могао са Ц. Гором као једноставним организмом, заједнички делити на великом делу ослобођења целог народа. И према овом великом циљу, он управља сву своју политичку акцију. Он хвата пријатељство са скадарским везиром Бушатлијом, који је се 1830. године одметнуо од султана, и помаже га. Он одбија захтев Махмуд-паше да са царском војском, низином, прође из Битоља преко Ц. Горе на другог бунтовника султановог из Босне капетана Градашчевића који се прогласио босанским везиром те војује против султана. И док се паше и везири овако одмећу од Цариграда, владика Раде узимље под своје покровитељство околна наша племена под Турцима. Он удара на Подгорицу, он покушава да присаједини Зету Црној Гори. Али у тим првим годинама, он наилази и на супротности велике светске политике у Цариграду. У ово доба Русија је хтела задобити у Цариграду сав утицај и такмичила се са Енглеском, те ово пријатељство господара црногорског са бунтовним пашама и везирима султановим било је противно њеној политици пријатељства са султаном. Како је Русија била покровитељ Црне Горе и новчано је знатно помагала, владика долази у тежак положај, и Русија извештава владику, да његов напад на турске провинције може га лишити руског покровитељства. Овакве ситуације остављају тежак утисак на осетљиву душу владичину. Али и ако Црна Гора за прве две године његове управе није територијално добила, она постаје све више велики морални центар и погледи граничних херцеговачких и околних брђанских племена све јасније и јасније иду Цетињу.

Владика Раде одлази у Русију и успева, да се у Петрограду на Преображење 1833. посвети за владику у Казанском Сабору у присуству самога цара Николе. Цар Никола је са великим сјајем дочекао младога господара Црне Горе и он је био први црногорски владика који је посвећен у Русији. Његово бављење у Русији задобило је потпуно руску владу и двор за Црну Гору. Он се у децембру враћа у Црну Гору са много угледа и наставља свој државнички рад постипног трансформисања Црне Горе из племенског у државни живот. Он уводи порез што изазивље велике тешкоће. Али, његов велики ум разумије отпор Црногораца изречен у овој изреци „Ове горе не љубе регуле“, па то посматра са философијом државника и великом одлучношћу савлађује отпор. И док тако са унутарњим животом бригу брине, од првог дана Аустрија омета стварање државе. При повратку из Русије Метерник га у Бечу грубо дочекује, а књиге које је понео из Русије забрањује му. Две се политике, руска и аустријска јасно оцртавају на Балкану ево и код Црне Горе, и прве половине деветнаестог века.

По повратку из Русије он отвара и прву основну школу на Цетињу 1833, а дотле су се деца учила писмености по манастирима, од калуђера. Он оснива 1834. штампарију и у њој је најпре наштампан његов спев Пустињак Црногорски, Лијек Јарости Турске, Пословице В.С. Караџића и Српски Буквар. О том свом раду он овако пише руском цару: „Испуњен љубављу према овом народу, чије јунаштво надмашује његово образовање и који је још обвијен мраком неискуства, ја улажем сва могућа старања да му откријем истине просјећења“.

Владика у исто време са унутарњег живота бурно гледа на околна племена и свако гранично племе које је погледало у Црну Гору владика га сматра својим делом. Црна Гора према Турској није имала одређених граница. Кад Али-паша Ризванбеговић иде да купи харач и умири немирно Грахово, Цетињани и околни Црногорци лете у помоћ са рођеним братом владичиним, који и гине на Грахову. Турци подгоричани на превару као освету побију двадесет чобана из племена Куча, која нису 1835. године била у саставу Црне Горе. Између Цетиња и околних црногорских и херцеговачких племена под Турцима: Дробњака, Шаранаца, Грахова, Бањана, Никшића и других, душевне везе постају све тешње, те су се тако прво моралним путем шириле црногорске границе. И кад у преговорима са Али-пашом постиже да се Турци удаље са Грахова и Грахово добије полунезависност од Турске, ево да везири босански и херцеговачки фактично признају независност Црне Горе. Овако као Грахово налазили су се Васојевићи, Кучи и Братоножићи и постипно прилазили Црној Гори. У историји Црне Горе, ретко да има лепших и интересантнијих

страна од ових постепених прилажења њој, разних херцеговачких и других суседних племена, под Турцима. А најлепши је пример кад владика мири закрвљене Дробњаке и Морачане и настоји, да њихове војводе Новица Церовић и Миња Радовић освете над Смајил агом Ченгићем погибију црногорску са братом владичиним на Грахову, јер је Смајил ага највише учинио да они изгину.

У овом отимању херцеговачких племена испод турске власти и постепеном прилажењу Црној Гори, ствара се Ускочко питање, јер већ четрдесетих година Црна Гора броји неколико стотина ускока и постаје огњиште слободно за околна племена наша под Турцима. У преговорима на овом питању са Али-пашом Ризванбеговићем, владика постиже да преко њега сама Порта призна фактичку независност Црне Горе и ако још задуго ова независност неће бити призната међународним актима. Владика се тада и побратимио са Али-пашом.

У преговорима око границе према Боки, Црна Гора непосредно преговара са Аустријом без икаквог мешања Порте, те тиме и Аустрија признаје потпуну независност Црне Горе. Црна Гора се дакле према иностранству издваја потпуно као независна држава.

Али је његова политичка мисао и поред све ове активности ипак као затворена у оним уским границама и просторима. Она тражи ширег полета и кад само осети и слабе зраке свитања слободе, на ма коме крају нашег подјармљеног народа, она брзо лети тамо. Он честита кнезу Александру Карађорђевићу долазак на престо „за срећу и славу без искљученија цијелога Српства од малога до великога". А 1848. пише кнезу Александру и благодари му „за благодарна и велика ваша пожртвованија" поводом помоћи Србима у Угарској и одликује Книћанина Обилића медаљом, коју је био и установио. Ове исте бурне четрдесет осме године он издаје проглас на Бокеље и Дубровчане, без разлике вјере да остану вјерни бану Јелачићу и бану нуди помоћ „те да се кроз Далмацију једном саставе". И бан Јелачић му одговара: „да је његово писмо показало искрену и сусједну љубав према мени и домовини нашој".

Овај широки полет политичке мисли заустављан је добом у коме је живео. На овом малом парчету витешке земље он је ратовао са Турцима, он се борио са Аустријом а у унутрашњости земље он је имао против себе старе традиције и обичаје, укорењене и снажне као ови камени врхови. У борби са овим чињеницама ово снажно и младо тело подлегло је рано. Он је био као Прометеј прикован за ове стене и ум и срце хтели су великог замаха. И унутарњим својим радом и својом спољном акцијом као и својом снажном личношћу оставио је Црну Гору чувену и угледну у свету. Мученик у своме раду, ево

његова душа је радосна јер на његовом гробу стоји владар слободног и уједињеног народа нашег, стоје преставници народа са граница до којих је допирала његова мисао у највишем лету своме.

И сви са дубоким пијететом клањамо се сени великог песника владике П.П. Његоша и са захвалношћу кличемо: Слава му!

Краљ Александар на Ловћену

ПОВРАТАК СА ЛОВЋЕНА*

„За све време велике свечаности кружило је над Ловћеном пет хидроплана, чији се лет сретао са летом огромних орлова.

Ручак на Ивановим Коритима

По силаску са Ловћена приређен је на Ивановим Коритима ручак за народ. Ручку су присуствовали Краљ и Краљица, министри, великодостојници и изасланици. За време ручка певало је Цетињско Певачко Друштво Његош. Између осталог је певало *Онам' онамо*. Краљ је рекао да му је мило што су певали *Онам' онамо*, ону песму коју је он толико пута слушао у детињству, па их је затим замолио да дођу у Београд.

Дочек у селу Бјелошима

Са језерског врха, Краљ и Краљица, свита и министри силазе коњима на Иванова Корита, где је народни ручак за 1.000 особа.

* „Политика" 22. септембра 1925,

Руча се прекрштених ногу на земљи, а одсечено шумско грање служи место столова. Под шатором су Краљ и Краљица, министри, архијереји, народни посланици и неколико одличнијих званица.

Илија Јовановић

По ручку, уз бурне манифестације, Краљевски Пар се враћа на Цетиње. Уз пут је било и једно изненађење. У селу Бјелоши општини конацијској, пред самим Цетињем, раније чувеној због сепаратизма још од крвавог Бадњег дана, – на месту где јутрос при пролазу за Ловћен није било ничега, Краљ при повратку наилази на славолук од зеленила и застава. Око 300 сељака, окупљених са обе стране пута, дочекују клицањем долазак Краљевског Пара. Краљ и Краљица излазе из аутомобила. Илија Јовановић, бивши перјаник Краља Николе, излази пред Краља и Краљицу, поздравља их у име села Бјелоша и подноси им со и хлеб. Сељаци непрестано кличу и машу капицама. Краљ пита овога бившег перјаника: „Како је народ? Је ли задовољан?"

– Задовољан и срећан и пресрећан је народ што Вас види овде, Величанство, – узвикује Јовановић одушевљено. По том додаје:

– Цио Вас свијет назива Наполеоном, Величанство!

Краљ се смеши и сељаци га вуку за рукав и љубе крај од рукава и руку. Жене се клањају до земље и отимају да пољубе руку Краљу и Краљици.

Јовановић – на питање Краљево: „Да ли имају какву жељу?" узвикује:

– Величанство, шест нахија живи од Цетиња, и ми се надамо да Ваше Величанство неће дозволити да буде више оно што је до сада било!

Краљ им обећава да ће се о њима увек старати и седа са Краљицом у аутомобил да настави пут за Цетиње.

Краљев аутомобил је већ био отишао а сељаци су још непрестано клицали.

Краљ и Краљица су стигли око 14^{30} часова на Цетиње."

ГОВОР МАРКА ЦАРА

После напорног дана и доста успјешних активности предвиђено је да се на скупу свих депутација у 17 часова у Дворској башти или сали Дома Слободе одржи за све присутне говор ректор Београдског универзитета Павле Поповић и да се том приликом представе све депутације приспјеле на прославу преношења Његошевих костију. Због спријечености умјесто ректора Павла Поповића говорио је Марко Цар.*

Потајни извор народне снаге или величине, или да се простије изразим национални геније избацује понекад на површину људе, који као да су за то рођени да би свијету открили интимну природу, карактер и душу народа из кога су поникли. Тако у почетку прошлога вијека Бог је наше племе обрадовао једним генијалним човјеком, који може да се сматра не само као најодличнији син овог јуначког краја наше земље, не само као највећа, најоригиналнија личност у српској књижевности, него као човјек у ком се најбоље и најпотпуније огледају карактерне и племенске особине нашег народа. Богомдани пјесник, дивна и ријетко обдарена филозофска глава, дипломата по инстинкту, духовни пастир и миропомазани вођ свога народа, Петар Петровић-Његош, пјесник и аутор „Горског Вијенца", важиће још дуго као главно наше „репрезентативно лице" на културном пољу, а то је што ли рећи као наша највећа књижевна и естетичка вредност.

* „Политика" 22. септембра 1925.

Позван стицајем прилика да оцртам профил пјесникове моралне статуе, ја не могу да се упуштам у оцјену њених детаљних љепота, као што би то учинио одлични говорник и познавалац Његошеве психологије, који је данас требао да на овом мјесту говори. Ја могу само да вам укратко прикажем опште размјере тог мајсторског дјела или другим ријечима да вам у рапидној проекцији прикажем збијену слику једног великог човјека и једног племенитог човјека. Бурни живот и његов и његова народа турио је овом црногорском владару, поред мача и крста, још и књижевничко перо у руке, и он је своја најбоља дјела написао између 1834. и 1848. године, а то значи између двије знамените револуције, у доба кад се европско друштво највише одушевљавало и најодважније борило за модерне идеје о слободи народа, о правди и једнакости, о слободи вјеровања и мишљења. Његош је у свом кратком вијеку био свједок многим успјесима прегалачког 19. вијека на пољу науке, као и у његовим великим тековинама демократизма и национализнма, и велики је владика све те благородне идеје, које су у друштву кружиле, не само прихватио, у своја дела уносно, него се марљиво трудио да их по могућности примењује и практично.

Његов патриотизам обухватио је сав наш народ и цијело Словенство, о чијем ослобођењу од туђег утицаја и туђег господства је он непрестано умовао. Позната су његова настојања да би бурне 1848. и 1849. године на заједничку акцију склопио владе кнеза Александра Карађорђевића и хрватског бана Јелачића, те да би заједно с њима порадио на ослобођењу Босне и Херцеговине. На жалост, лијепи владичини снови о ослобођењу тог дијела нашег народа као и осталих заробљених крајева наше земље разбише се о гвоздену стварност несаломљивих прилика. И тако великом српском родољубу и владару би суђено да последње године свога вијека проведе у очајном нераду, гледајући, овај оковани Прометеј, како му народ и даље стење под аустријском и турском ногом. Тешком патриотском болу и забринутости, која га је под крај живота морила, дао је пјесник израза у више махова, но најлепше, најјаче у оним значајним стиховима свога ремек-дјела, у којима се као умјетник дизао до лапидарног стила једног Данта Алигијерија:

„Моје племе сном мртвијем спава,
Суза моја нема родитеља,
Нада мноме небо затворено,
Не прима ми плача ни молитве.“

Јест, то је жива истина. Сличном говору нема равнога у нашој пјесничкој литератури. То је он главом, он владика Раде, са својим двоструким сазнањем српског националног пјесника и вјенчаног вође

црногорског народа. А глас којим говори, то је очајан и уједно величанствен глас, глас народа потиштена и на крсту разапета, који вапије за својим васкрсењем. Његошеви савременици морали су и сами наслућивати пјесникову умну и душевну величину, али су тек потоњи нараштаји, али смо тек ми, праунуци пјесникови, свједоци великих националних подвига којима је свећено Косово и готово цео наш народ ослобођен и државно уједињен, али смо ми тек могли да уочимо праву величину пјесникову. Тај Владика Раде, који је на самртној постељи црногорском народу завештао цијело своје имање и свијетао пример, заузео је у нашим очима размјере који су достојни горостасних хриди на којој ће одјако у миру почивати смртни остаци Његошевог земног бића, уз пркос онима који то нијесу жељели и коју су светогрдном руком његове кости претурали. У овом свечаном тренутку кад се наша душа узноси и прекаљује у чистој и опште признатој пјесниковој слави, ја сам срећан и поносан што ми је у дио пало да ову свечаност поздравим и као изасланик једне установе, која је данашњем слављенику одала заслужену пошту још у почетку свога рада. „Српска књижевна задруга“, вођена жељом да пред своје читаоце и пред словенску публику изнесе цвијет домаће литературе, уврстила је један знатан дио његових радова у своја периодична издања. Вршећи пријатну дужност да у име „Задруге“ и у име српских књижевника поздравим сјену великог пјесника ја осјећам потребу да дам израза једној овој живој и топлој жељи – жељи наиме да наш троимени народ с једнаком љубављу пригрли и у своју идеалну имовину уврсти драгоцене творевине Његовога ума, а на првом мјесту његов „Горски Вијенац“, и то од прилике онако како романски народи пригрлише и заједничким добром сматрају „Божанствену комедију“, или као што су разни огранци јелинског племена заједнички славили пјесника „Илијаде“, бесмртног Хомера.

Одавно је, и ваљда не без разлога, казано да познији нараштаји најбоље знају да цијене и уважују своје заслужне предке. Ако је то истина, а мислим да јест, то ће и наша будућа покољења, имајући пред очима много згоднију перспективу, да од нас боље оцијене заслуге првих оснивача народне књиге и народне слободе, те према томе и огромне заслуге Његошеве. Међутим, како год ствари текле у будућности, ја сам већ сада о једном тврдо увјерен, – кад време буде издашно прохујало над многим генерацијама, тек кад дође час да се савакоме коначно и по заслузи суди, кад дође вријеме да се, како сам пијесник рече „што је чије даје свима,“ – ја сам увјерен, велим, да ће тада мало који књижевник наш бити у стању да попут ловћенског дива пред позна покољења изађе са дјелима у којима се као у вјерном фонографу ори глас једног времена и у бесмртним звуцима испољава душа једног

Петровићу Његошу!

ЈУЧЕРАШЊЕ СЛАВЉЕ

Лист „Време“ је дана 23. септембра донео текст под насловом *Јучерашње славље*. Ево једног дела тог објављеног текста или боље рећи коментара од непотписаног аутора:

Са једним свечаним и литургијским расположењем, у присуству праунука Карађорђевог а уз духовно учешће целога народа Срба, Хрвата и Словенаца, јуче је извршен пренос моштију Петра Петровића-Његоша са Цетиња на највиши врх Ловћена. Тело великога песника враћено је тамо, где је почивало све до аустријске најезде. Аустро-немачким хордама је сметала она света капела на ловћенским висинама, и оне су је разориле. Хтели су што више деградовати народ, који се пре дао сломити него повити. Изгледало им је да ће то најлакше постићи ако му са његова Олимпа свуку у цетињску низину његова највећег сина. Они нису могли подносити побожне погледе читаве једне нације, који су били управљени капели на олимпијском врху. И по примеру оних којима закон лежи у топузу, аустро-немачке хорде су разориле капелу а посмртни прах великог песника и човека пренели тамо, где је цетињски пустињак проживео свој кратки земаљски живот.

Напајана духом великога Његоша, наша нација показала се јачом од свих варварских најезда. У тријумфу, она је очистила земљу од туђина и нашла се уједињена у својој слободној и великој држави. Право је славило победу над бруталном силом и наш народ је извојевао себи достојно место под сунцем. У својој моћној и слободној држави, на шта је друго могао мислити до на овдашње захвалности ономе, који је сагорео у љубави према своме роду и био растрзан у болу због националне трагике? Син Петра Великог је саосетио са својим народом и на ловћенским висинама опет се уздигла величанствена капела, грађена од мермера са шумадијског Венчаца а рађена од великог вајара Мештровића. Краљ Срба, Хравата и Словенаца и краљ српско-хрватско-словеначког вајарства удружено подигоше вечно одмориште краљу мисли и лирике духа и омогућише поновни повратак песника „Горског Вијенца“ и „Луче Микрокозма“ на високи Ловћен, међу муње и громове, близу неба а недалеко од земље. И према речима аутора писама о Црногорцима, Ловћен ће опет уздизати Његошев гроб више свих гробова на овом свету као што ће гробом великога песника бити опет уздигнут изнад свих словенских брегова.

херојску Црну Гору, да на лицу места испита њене потребе и невоље, да сазна њене радости, болове и чежње. Одајући своју дубоку пошту једном великом националном песнику и хероју, једном необичном владици и мученичком владару, Краљ Срба, Хрвата и Словенаца учинио је посету оним крајевима, где су његове очи први пут сунца угледале, где му је први пут уливана љубав према нацији, њеном прогресу и будућности. У таквој једној атмосфери, окружен неизгладивим успоменама детињства, он долази у непосредан контакт са оним делом српскога дела народа, који је највише патио и пати и код кога хероизам и жарко родољубље не излази из оквира обичне грађанске дужности.

Владика Раде опет је на јужнословенском Олимпу. Његов велики дух и даље ће лебдети над нацијом, чији је песник, владика, владар, философ и искупитељ био и зрачити над њеним синовима. Он ће још више спајати оно што је раздробљено и раздвојено било и остати као дика и понос целе нације, која га је дала, инкарнирајући у њему све најлепше особине свога духа и срца.

ДРУГИ ДАН ЦЕТИЊСКИХ СВЕЧАНОСТИ*

Овај званично други или трећи, а може се рећи и било који (јер их је било пуно од припрема, дочека, боравка и испраћаја Краљевског пара и њиховог непосредног учешћа у најсвечанијем чину свечаности пријеноса Његошевих костију са Цетиња на Ловћен) дан свечаности почињемо прво објављивањем приказа новинара Кракова, а под насловом *Радост Црне Горе*. Текст је послат са Цетиња 22. септембра, а објављен дан касније.

*Радост Црне Горе***

„Већ је трећи дан како Цетиње трепери у једном необичном расположењу и узбуђењу, а оно је само мали део онога што се одиграва у целој Црној Гори. Појава Краљевског Пара, и то Краља који је рођен међу њима, посете које су Краљ и Краљица учинили и најудаљенијим крајевима Црне Горе као нпр. Колашину, у који је Краљ Никола за 55 година владавине свега два пута долазио, а његови

* *Други дан цетињских свечаности – реви трупа – Краљев топао говор Црногорцима на великом народном ручку са преко хиљаду званица – Краљ је потписао указ о помиловању црногорских политичких криваца*, „Време“ 22. септембра 1925.

** С. Краков, „Време“ 22. септембра 1925.

цима, велике свечаности које су јуче извршене на Ловћену, Краљев говор, све је то учинило да је једна луда радост, једно необично одушевљење обухватило читаву Црну Гору од Подгорице до Цетиња, па до најмањег катуна. Свака Краљева реч се необичном брзином проноси и продире и у најдаље црногорске планине. Веома много се коментарисао и говор владике г. Николаја Велимировића који је тако узбудио и одушевио оне Црногорце који су га јуче слушали, да нису били ретки они који су при његовом крају плакали. Данас разговарам са старим Црногорцем из катунске нахије чији су синови до скора били у одметништву, и он ми каже: „Е, што овај човек није раније дошао да нам ово каже, не бисмо у лудо стрцали по овим кршевима“ (одметали се).

Сељаци из катунске нахије који су до скора били највеће сепаратисте, али који су у ствари највеће монархисте у нашој држави, јер су навикли да су ту близу, уз Господара, да га окружују, својом љубављу, сада су се вратили у старе навике и не могу да се нагледају Краља. По читаве дане стоје групице стараца пред Дворцем, ћуте сатима, пуше и гледају. Када се појави Краљ они одједном оживе, засја им се лице и почну да кличу из свега гласа. Потом опет устају и чекају да га угледају поново.

Из Црне Горе сакупила се сада маса људи на Цетињу. Има их и из Плава, из Гусиња и Санџака и са Херцеговачке границе.

Један пензионисани капетан из Шавника данас за дворским ручком слушајући Краља и режући сваку његову реч у памћење, вели одушевљено:

– Верујте ми господине, сада нам је свануло и птице су на гранама пропевале од радости, а камоли не људи.

И та радост је општа. Људи када Краљ оде из једног места не могу још по 24 часа да се смире. Непрестано играју, певају, гуде уз гусле и веселе се. Радују се старци чак и они најупорнији до скора у своме федерализму, радују се и они који су недавно били у Гајети или у планинама. Радују се и омладинци који су још и раније под старим режимом били за уједињење. Они показују на камену пирамиду пред дворцем која је уједно и споменик и гробница у којој је сахрањено 29 омладинаца изгинулих на Бадњи Дан 1918. г. и кажу: „Не треба Краљ друге страже до оних што ту леже. Њихови духови биће му најдостојнија , јер се и они радују што идеја уједињења, за коју су пали, данас триумфује“.

Доиста, тај споменик и нема изгледа гробнице, нема данас ничег тужног, суморног већ ноћу он трепти весело у разнобојној

дело које су они почели, завршено потпуно.

Једно опште веровање је данас у Црној Гори и оно је у речима: од Краљевог доласка једна нова, сјајна велика епоха за Црну Гору је почела.

Треба бити ових дана у Црној Гори, осетили ту необичну радост ових људи, који су искрени и непосредни, и у мржњи и у љубави, па разумети какав се огроман догађај за Црну Гору десио.

Немогуће је наћи речи, наћи израза да се та верна слика Црне Горе у ове дане, њене велике радости, јер се сузе стараца који нису заплакали када су јединце губили, јер се љубав ових патријархалних планинаца према своме владару не може написати ни изразити већ само осетити. И зато сасвим невероватно изгледају људи којима, чим почну о Краљу да говоре, очи засузе. Једна необична разнеженост заграбила је и најсуровије ратнике. Зато је пут, који Краљевски пар чини са једном посетом коју су Суверени чинили ни са победним повратком из ратова, јер је он овде у овим брдима толико узбудљив и диван, да може само да сећа на триумфалне походе византијских императора које народ на хиподрому поздравља као божанства.“

*Велики војни реви и пријем депутација**

Како околина Цетиња нема никаквог слободног поља, – раније Обилићева пољана за време аустроугарске окупације је преорана, – то је дефиловање трупа извршено у Краљ Александровој улици.

У 9 часова пре подне Краљ излази из Дворца и узјахује свога коња. Краљица, окружена члановима Владе, појављује се на балкону. У истоме тренутку између Биљарде и омладинског споменика указују се на коњима командант Зетске Дивизијске Области генерал Крупежевић са штабом и разлежу се звуци музике Коњичке Гарде. Ђенерал Крупежевић дојахује до Краља и стаје са стране док штаб пролази ка Његошевој улици. Гардиска коњичка музика стаје према Двору, испред кога дефилују: ескадрон Краљеве Гарде са исуканим сабљама, за њима маршује Краљева Гарда са музиком на челу. Са Орловог Крша ракетле бацају заставе државне боје које се лепршају високо у ваздуху. Необично леп утисак оставља гардијска артиљерија, батерија брдских хаубица која пролази са запрегом од по две мазге и око којих маршује послуга са карабинима на леђима, одсечним еластичним кораком.

* Ж. Милићевић, „Политика“ 23. септембра 1925.

За гардиском артиљеријом наступа пешадија са својом музиком на челу. Прво дефилује 38. пешадиски пук под командом пуковника г. Косте Антоновића, а за њим комбиновани одреди од 10. и 19. пешадиског пука. Сви су војници у потпуно новим униформама и целом ратном спремом, са новим челичним шлемовима и ранцем на леђима. На челу пролазе добошари и трубачи, на зачељу митраљези, а за њима болничари са носилима на раменима.

Једна група страних официра енглеских, француских, италијанских и албанских, чланови комисије за ограничење између нас и Албаније, задовољно посматрају дефиловање пешадије која пролази у једном савршеном реду, одсечним кораком, од кога се тресу цетињске улице, прави и витки, они на челу високи као дивови. Страни официри изјављују да се овај реви може поредити само са дефиловањем предратне пруске пешадије.

Пред Краљем разлежу се команде, полете сабље у вис и спусте се, окрену војници оштро главе и још одсечније ударају ногом о земљу.

За пешадијом маршује батаљон пионира, а за њима долази рефлекторско одељење. Ту су сви они рефлектори који већ две ноћи сипају своје светлосне млазеве на Цетиње. Пролазе прво мали, које вуче само један коњ, и други већи са запрегом као код топа од 6 коња, за тим рефлектор на аутомобилу, и најзад један огроман кога вуче камион. После рефлектора долази артиљерија. Пролази дивизион пољске артиљерије, батаљон брдске хаубице и батаљон малих брдских топова које мазге носе на леђима.

У тренутку кад последња батерија пролази пред Дворцем, завршујући овај сјајни реви, изнад Цетиња се појављује ескадрила од 7 аероплана који лете у борбеном поретку.

Краљ сјахује и одлази у дворац. Аероплани се спуштају ниже, кружe и већ горе додирују кршеве око вароши.

Огромна маса света, збијена густо по улицама, а нарочито на тргу пред дворцем, била је опијена дефиловањем ових 4.000 војника који су промарширали пред Краљем као дивови. То је био један необичан призор наше војничке снаге, коју они још нису видели. Запрепашћени опремом која је била цела, потпуно нова, почевши од војничких цокула и фишеклија, па до топова и онога највећег рефлектора, Црногорци су говорили:

– Сада се питамо са чим смо ратовали? Ово је сила!

Данашње дефиловање није било само манифестација наше оружане силе, већ и најлепши реви који је виђен код нас после рата.

*Пријем депутација**

Одмах после свршенога ревија био је у Двору пријем депутација из целе Црне Горе и Боке. Депутације су одвојене по срезовима, састављене већином од старијих ратника. На челу једне од ових депутација био је и арцибискуп барски г. др Добрачић, примас српски. Депутацију резервних официра и инвалида предводио је г. Милан Радосављевић, председник Удружења Рез. Официра и Ратника, који је са муком могао да покупи неколико резервних официра, јер су сви хтели да изиђу пред Краља, заједно са депутацијом из свог племена.

У дворској башти, између старих јела и борова, депутације су бројале око 600 чланова. Напред су били страни официри из комисије за ограничење са Албанијом.

Долазак Краљев пропраћен је урнебесним клицањем, како се ретко кад и раније могло то чути тако громко и тако одушевљено. Пошто је прво разговарао са страним официрима, Краљ је зашао међу депутације, поздрављајући се и разговарајући са сваким њеним чланом посебице. И овога пута, као и раније, кад су га први пут видели у свима местима, сви ови Црногорци нису више знали на који начин да покажу Краљу своју радост и одушевљење што је он међу њима. Узвикивали су Краљу са сузама кад се са њима поздрављао:

– Располажите нашим животима, Господару!

Један стари Црногорац сав узбуђен говорио је Краљу:

– И у ватру и у воду ћемо, Господару. Ако наредите и у јероплане ћемо да скачемо.

Други млађи говори, сав занет од одушевљења, са рукама дигнутим у вис:

– Господару, право да вам кажем и ја сам био против јединства, и ја сам био са одметницима али од данас ево овде пред свима кунем Вам се, Господару, да ћу Вам бити одан и веран као што сам био нашем љубљеном и милом Краљу Николи, тако ми Бог помогао!

Те манифестације оданости и верности и љубави према Краљу понављале су се поред сваком депутацијом, пред сваким чланом њеним.

Два пуна сата трајао је овај општи пријем депутација. По том се Краљ повукао, праћен новим бескрајним клицањем.

У сали Дворца био је пријем посебних депутација, и то општине цетињске, женског друштва на Цетињу и Друштва Кнегиње Зорке.

* С. Краков, „Време" 23. септембра 1925.

Приликом тога пријема председник општине цетињске г. Томо Милошевић предаје Краљу као дар Цетиња три хanџара у сребру.

Приликом пријема депутација г. Марко Савићевић поздравио је Краља у име црногорске омладине. Изјавио је да се радује што данас тријумфују одлуке Велике Народне Скупштине у Подгорици, јер Краља срдачно дочекују сви, па и они који у даном тренутку нису схватили велике догађаје. Жеља је омладинаца да друмом андријевичким проструји нов живот и да се омогући сиромашним Црногорцима да се настане у Метохији и у опште у Јужној Србији.

Краљ је обећао депутацији из никшићког округа да ће водити рачуна да се што пре приведу у дело сва обећања дана народу никшићског округа у Подгорици у погледу путева и побољшања других економских прилика. Сем тога је изјавио да ће на Црном Језеру испод Дурмитора подићи себи летњиковац. Умолио их је да у име Његово захвале народу свог краја на онако лепом дочеку.

Ручак у дворској башти

У дворској башти, у којој нема версајских фонтана са делфинима, ни језера, ни стаклених киоска, већ само стари црни четинари и свеже зелене белузе, које су на уласку, једини украс две старе бронзане кумбаре и неколико каменитих капитела, био је данас у подне приређен ручак за 1.000 званица. Неколико дугих редова столова било је постављено испод грана јелових. Групе чиновничке, официрске, председника општина, свештеничке заузимале су места већ од подне. Нешто после једног часа долази Краљ са Краљицом која је увек у црногорској ношњи. Сви устају и за цело време, докле Краљевски Пар пролази поред столова, хиљаде људи непрестано кличу: *Живели!*

За Краљевским столом били су: г.г. војвода Божо Петровић, министри, председник и подпредседник Народне Скупштине, Патријарх и највиши црквени великодостојници свих вера и народни посланици. За ручком Краљ се диже.

– Пст! Краљ хоће да говори – почело се шапутати и одједном настала је тишина.

ГОВОР ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА

Још по великом делу уједињења жеља ми је била да пођем у Црну Гору, али ми прилике нијесу допуштале ни тада ни доцније. А увек ми је тешко падало одлагати тај пут. Најзад нас је данашња знаменита свечаност нашла заједно.

Са дубоким пијететом похитали смо Краљица и ја да принесемо свој део поштовања Владици Раду који се данас блажен враћа у свој гроб. И мртав је био страшан непријатељу, страшан привлачном снагом песника родољуба. Његошева реч, усађена у душу свих наших милиона, одњихала је нараштаје, као реч народне песме. Само песник је имао своју одмазду: скинут са своје висине, у црно доба оскрвњеном руком уздигнут је на божјем сунцу снагом братских мишица у облаке на врх Ловћена, одаклен му око не може догледати широм слободну земљу уједињеног васцелог његовог народа.

Нека је Владици Раду вечан помен на овом и на оном свету!

Црногорци, браћо моја! Још сам дошао да се видим и поразговарам с вама. Међу вама сам угледао света, па сам желан да из ваших уста чујем, како је у овим брдима. Оно за што сте војевали, од како је ваших старих и вас, извојевали сте. Данас у своме стању нисте више опкољени, без одушке, крвником. Напротив, свуда око вас је брат, не да немоћан пожали, већ да моћан отклони невољу, за заједнички бољитак. Широка нова кућа којој је и ваше вековно херојство осветлано и у последњим ратовима.

Чврсти темељ, нуди пуно могућности. Она отвара простране видике и поља за још какве мегдане којима је ваше чојство дорасло. Нит ће те могућности остати неискоришћене, нити ће Црна Гора сиромашити у времену које настаје, када се нама средства изједначују са срдствима просвећених одмаклих земаља.

Питања, пред којима се пре застајало, решавају се другчије, брже и трајније. Струје ће заструјати око вас и вас понети собом и испунити празнине.

Сваки ће унети свој део у целину, јер та целина, то је оно што као ново улази у ваш живот. Ваш удео у тој заједници диван је и дивно ће пристати.

У уједињење ви уносите љубав према њему, као родитељ према детету, жежено злато прекаљене ваше вере, којом се блистају ови голи кршеви, срце Обилића у сиња мученика. Оно далеко поколење, о коме је сниваo Његош – стигло је, Црногорци, а ви сте му, дика наша, спремили цвеће из своје крви. То је храна коју даје Црна Гора, а равна је нама до мајчина млијека.

Дижем чашу за вашу срећу, браћо, живели!

Када се после Краљевог говора, који је саслушан са необичном пажњом, стишали узвици: *Живео,* дигао се митрополит Црне Горе г. Гаврило Дожић и поздравио је Краљевски Пар захваљујући му на великој љубави коју је указао Црној Гори, а уз то детаљно и дуго изложио све економске и друге потребе Црне Горе.“

ОДГОВОР МИТРОПОЛИТА ДОЖИЋА*

„На Краљев говор одговорио је митрополит Гаврило Дожић:

Ваша Величанства! Црна Гора и Црногорци у непоколебљивој поданичкој вјерности и љубави поздрављају Ваша Величанства искреном добродошлицом и подносе вам своју најтоплију захвалност за вашу високу Краљевску посјету овој доиста класичној српској покрајини. Високо цијенећи велике заслуге генијалног пјесника и вашег славног претка владике Рада, Ваше Величанство је, имајући у души осјећај да види испуњен аманет великог пјесника и народну дужност не само својим сопственим стварањем, обновило и украсило његову гробницу на Ловћену, већ је благоизвољело са Њезиним Величанством узвишеном Краљицом доћи да његове кости лично поврати на њихово освештано и генијевим завјештајом одређено мјесто на Ловћен. За ову вашу велику Краљевску пажњу Црногорци, из чије је средине поникао велики митроносни пјесник, изричу Вашим Величанствима особиту поданичку благодарност.

Ваши одани Црногорци увјерени су да је ваша висока Краљевска посјета као и дивна Његошева прослава засновани на вашој топлој Краљевској љубави коју гајите према вашим Црногорцима, у чијој су средини озарили вас први зраци сунца. Они су увјерени да је Ваше очинско старање за њихову судбину тако велико као што је велика и њихова љубав и оданост према вашем узвишеном пријестолу. Они су слободни да у овоме сретноме часу, спомињући своје заслуге и жртве у прошлости, искажу и жеље и тежње за своју будућност. Стојећи вјековима на мртвој стражи српске слободе, Црногорци нису доспијевали да у овим кршним стијенама поведу бригу и о своме тешком економском стању. Природом земљишта, непрекидним ратовима и неродним годинама, народ Црне Горе доведен је до незапамћене економске кризе и тешке материјалне биједе. Истина, Црна Гора има извјесна природна богатства, али ради помањкања материјалних средстава, стручних снага и комуникација, та богатства су мртви капитали. Богата житница старе српске државе данас је готово сва под водом. Непроходне и богате шуме не могу се искоришћавати усљед оскудице комуникационих, а огромне водене снаге усљед оскудице материјалних средстава. У вези са овим, слободни смо, да нарочито скренемо узвишену пажњу Његовог Величанства на два витална питања Црне Горе. Прво је питање: да се наше Приморје, зетска равница, источна Херцеговина, Полимље и крајеви старе Рашке вежу жељезничким путевима са Србијом и Београдом, а друго: да се регулисањем ријеке Бојане исуши најплоднији дио Црне Горе који би обезбедио најглавније потребе овог народа.

Молећи за Вашу узвишену Краљевску пажњу и апелујући на старање Ваше Краљевске Владе, ми смо слободни да ову жељу народа ове покрајине истакнемо и подвучемо овдје пред узвишеним и омиљеним нашим Краљем, охрабрени благовољењем Вашег Величанства, које је благоизволело скренути нарочиту пажњу Краљевској Влади на значење пута Пећ–Андријевица, који су тако обилат и драгоцен дар Вашег Величанства примили Црногорци са особитом благодарношћу.

Митрополит Гаврило Дожић

Затим г. Дожић у наставку здравице говори о одушевљеном дочеку који је Краљу приређен у Црној Гори у току ове посете.“

*Клицање Краљу и Краљици**

„Ручак је био завршен, и одједном се диже ђенерал у пензији г. Вешовић и поведе око Краљевског стола зетско коло са попевањем. Коло је било све веће и расположење је било неописано. Необично је

* „Политика“ 23. септембра 1925.

* С. Краков, „Време“ 23. септембра 1925.

коментарисано то, да досадашњи шеф федералиста у Црној Гори генерал г. Вешовић води пред Краљем коло. То је тумачено као крај федералистичког покрета.

– Распуштена је зеленашка партија – говорили су Црногорци међу собом.

За неколико дана из Црне Горе је нестало федералиста, сепаратиста, републиканаца и остали су само најчистији и најбољи монархисти. Да се све то деси, било је потребно, да се појави Краљевски Пар у Црној Гори и да је својом појавом освоји. Црногорци су опојени Краљем, који им импонује пре свега тиме што је јунак. Они најстарији Црногорци кажу:

– Ово је јунак каквог Црна Гора још од Господара није имала.

Сваки његов гест разноси се по Црној Гори и цео данашњи дан говорило се само о томе, како је положио своју сабљу на гроб Владике Рада на Ловћену и тумачило се шта то треба да значи. За ручком један стари Црногорац из племена Дробњака говорио ми је:

– Ето, ја знам шта је он хтео тиме да каже, што је своју сабљу оставио на гробу Његошевом. Видите то је Краљ и у своме говору истакао.

Такође је и Краљица очарала Црногорце нарочито још тиме, што се у Цетињу појавила у црногорском народном оделу које не скида. Сви су Црногорци горди, што Краљица претпоставља њихову ношњу, ма којој другој.

Око 2 и по часа по подне краљевски Пар се повукао у своје одаје, испраћен бурним клицањем. После тога и гости су се стали растурати.

Вечерас је на вечери у Двору био војвода г. Божо Петровић, најстарији члан куће Петровића и брат од стрица пок. Краља Николе. Њега је после вечере Краљ одликовао Карађорђевом Звездом четвртог степена са мачевима, коју му је лично прикачио на груди. Краљица му је дала своју слику у сребрном раму, над којом се налази Круна, украшена бисером. Излазећи из Двора, војвода Божо је рекао неколицини црногорских официра у пензији:

– Е, када сам ово данас доживео, не жалим, да баш сутра изјутра умрем."

*Јавне соколске вежбе**

„Заказане јавне соколске вежбе одржане су данас око 4 часа по подне на Обилићевој пољани. Присуствовало је мноштво света.

* П. Церовић, „Време" 23. септембра 1925.

Велики број публике посматрао је извођење вежбе са улица и прозора. Око 5 и по часова по подне, пред сам свршетак вежби, довезли су се аутомобилом, Краљ и Краљица, френетично поздрављени целим путем од присутног народа. Војна музика интонирала је химну. За тим су Краљ и Краљица са својом свитом заузели за њих одређена места. Вежбе су настављене. За цело време Краљ је са великим интересовањем посматрао како Цетињски Соко изводи ритмичке вежбе. На Обилићевој пољани Краљ се задржао до 6 и четврт, када се бурно поздрављен од народа и Сокола одвезао у Официрски Дом. На путу до Официрског Дома велика маса света која се кретала Његошевом улицом одушевљено је клицала Краљевском Пару. Краљ је отпоздрављао, а Краљица махала руком. У Официрском Дому, који се налази преко пута Двора, Краљ се задржао врло кратко време, а за тим је прешао у стари Дворац. И на овом кратком путу до Двора сакупљена маса света као и за време ових дана непрестано је клицала Краљевском Пару."

*Излет до Белведера**

„Око 18 часова Краљ се извезао аутомобилом у пратњи једног официра до Белведера, више Ријеке Црнојевића. Ту је изашао из кола и дуго посматрао Скадарско језеро и романтичну околину Ријеке Црнојевића. Док је Краљ са неким заносом посматрао дивну панораму која му се пружала пред очима наишли су неки Цетињани у једном аутомобилу, који су били изашли да се прошетају. Видећи Краља они су зауставили аутомобил и почели да му кличу. Краљ им се тада обратио речима:

– Докле ви, господо?

– Ваше Величанство, ми смо изашли да се мало прошетамо – одговорили су они.

– Дакле исто као ја – додао је Краљ и сео у аутомобил и вратио се на Цетиње споредним улицама до Двора.

Када се у вароши дознало да је Краљ ишао до Белведера, много њих који су желели да насамо разговарају са Краљем, отишли су у разним правцима мислећи да ће се Краљ још једном извести и да ће им дати прилике да разговарају с њиме. Међутим, Краљ се синоћ није нигде извезао.

Краљ је поклонио сиротињи на Његушима 10.000 динара и наредио да се да по 10.000 динара школи и цркви."

* „Политика" 23. септембра 1925.

Петар II Петровић Његош

Представа „Горског Вијенца"

„У осам и по часова владика господин Дожић приредио је вечеру, на којој су узели учешћа и Краљ и Краљица. После тога Краљевски Пар се одвезао у Зетски Дом, где је давана представа *Горског Вијенца*."

*Амнестија политичких криваца у Црној Гори**

Лист „Политика" је такође објавила текст новинара Кузмића под насловом *Амнестија политичких криваца у Црној Гори* послат 22. септембра са Цетиња.

Краљ је потписао указ о помиловању

„Данас пре подне одржана је у Митрополији конференција министара на којој је претресано питање амнестије и одликовања у Црној Гори.

* Д. Кузмић, „Политика" 23. септембра 1925.

Иако се одлуке држе у највећој тајности, ипак сам поуздано сазнао да је данас Краљ потписао указ о амнестији свих политичких криваца у Црној Гори закључно до 31. децембра 1924, то јест сва дела учињена до тог рока имају се амнестирати. Они који су осуђени или одговарају за кривична дела не узимају се у обзир исто тако и они који се нису вратили у земљу.

Што се тиче одликовања и то је питање данас делимично решено. Одликовани су виђенији људи, углавном свештеничка лица, који су узели видног учешћа у припремама цетињских свечаности. Потписан је и указ о одликовању архитекти и инжењера који су зидали капелу на Ловћену и путеве у Црној Гори за цетињску прославу.

Краљ је вечерас позвао себи на разговор ђенерала Вукотића и Војводу Божа Петровића Његоша."

У тексту се даље наводи и то да Краљ сутра 23. септембра креће за Ријеку Црнојевића, Бар и Улцињ, одакле одлази за Котор, где ће бити приређен свечани дочек и где ће ратна флота приредити маневар.

Ево неких од примера како је новинар Д. Кузмић прибиљежио на што су се односили разговори депутација са Краљем, односно како је то пренио новинару министар за аграрне реформе Павле Радић.

*Изјава г. Павла Радића**

„Цетињска депутација која се представила Краљу, изразила му је жељу за отварање првих комуникација између Цетиња и осталих крајева, нарочито са Босном и Херцеговином и оним делом којим треба да прође железничка пруга на Јадран, и том приликом они су му саопштли да су главну цетињску улицу, која је до сада носила Вилзоново име, назвали Краљевим именом и да је општински парк добио Краљичино име, а основна школа, у којој је учио Краљ Александар да је назвата школом Престолонаследника Петра.

Иначе, све молбе и жеље депутација сводиле су се у главном на успостављање саобраћајних веза, насељења, мелиорацију подводних земљишта, на подизање школа и тако даље. Најкршевитије крајеве Црне Горе највише интересује колонизација. Представници тих крајева и Краља су о томе заинтересовали. Тако су Га на пример Братоножићи при дочеку молили:

– Напишите, Господару, указ да нас раселите из овијех крша, јер ћемо помријети од глади.

* Д. Кузмић, „Политика" 23. септембра 1925.

Павле Радић је поводом овог питања рекао да има намјеру да предложи Влади шта треба да предузме да би се ријешио овај проблем:

– Ја нисам познавао ове кршеве, рекао ми је г. Радић, и нисам могао ни замислити како се мучи и злопати овај народ. По овим кршевима судим да је таква одприлике судбина и осталих кршних крајева у Лици и Далмацији. Што се Црне Горе специално тиче ја ћу гледати да њено сиромашно становништво што пре добије плодну земљу у Метохији, па после и у осталим деловима Јужне Србије, јер Црногорци сасвим природно гравитирају тим крајевима. Овим питањем бавиће се Министарски Савет на једној, можда, од првих седница. Сем тога, изјавио је даље г. Радић, ја ћу у споразуму са министром пољопривреде порадити да се што пре дође до потребних кредита, да би се отпочело са исушивањем Скадарског Језера. Тамо ће сиромашни Црногорци добити доста земље за обрађивање. То питање мора се решити у споразуму са албанском владом, јер је она овим питањем заинтересована. У опште Црној Гори поклониће се велика пажња, али зато неће се заборавити ни остали сиромашни крајеви.

На крају је министар Радић рекао „да носи најбоље импресије са свечаности на Цетињу и о Црној Гори у опште." Том приликом је напомену да су Краљ и Краљица добили много поклона из Црне Горе."

ИСУШИВАЊЕ СКАДАРСКОГ БЛАТА*

Једно животно питање Црне Горе

Пошто је у разговорима са Краљем било доста говора о исушивању Скадарског језера, Никола Н. Зубер припремио је, а лист „Време" објавило текст под насловом *Исушивањем Скадарског блата добило би се 40.000 хектара земље првокласне за обрађивање*. Оцијењено је да тај чланак треба пренијети.

Скадарско блато

Владика Раде беше већ заборавио на неуспех, које му донесе договор са Градашчевићем и Мустафа пашом Бушатлијом и стараше се да поврати Врањину и градић Лесендро, које му беше 1843. одузео скадарски паша Осман Скопљак, да не би Црногорци испод грла турских топова купили своју летину. Године 1846. проби Дрим од градића Дања Ваденску равницу, сручи се у Бојану, затвори одушку до онда незнатног Скадарског Блата; вода нарасте и потопи и оно мало плодне равнице ондашње мале Црне Горе, те Црмничани, Цеклињани и Љуботињани онде, где пре сејаху кукуруз отпочеше ловити укљеву. Владика не доживи повратак Врањине и Лесендра, Црногорци уз то остадоше без поткућнице, да чекају кад ће стићи у Будву и Котор „руметин" да га за скупе паре купују и на леђима износе у оне врлети. Како тада тако и дан-данас.

Према мерењу које је извршио г. J. Цвијић, пространо је Скадарско Блато 362 квадратна километра, апсолутна висина му је 6 метара, а дубина до 7 метара, вирови до 40 метара (Радишко Око и др.). Сав простор између Вир Пазара, Врањине, Годињског затона и Плавнице не прелази више од 2 метра у дубину. Хумско блато дубоко је такође 2 метра.

Са једног простора од 4.000 квадр. километара слива се у Скадарско Блато Морачом, Ријеком Црнојевића и осталим речицама просечно 1.800 куб. метара воде за секунад. Та велика количина воде пре 1846. године отицала је Бојаном у море несметано, а те је године притешњена уливом Дрима при самом извору из Блата. Сад за време јаких киша Дрим удружен са Киром уноси до 1.300 куб. мет. воде за секунад у мирни ток Бојане, слажући у њено корито велике количине шљунка. Услед тога наноса данас је Бојана код извора дубока тек један метар, те за време веће поплаве вода не тече Бојаном, већ ју Дрим окрене у Скадарко Блато. Отуда долазе оне нагле поплаве Зетске равнице, које уништавају читава села и тако рећи из руку отимају сиромашном становништву оних крајева годишњу исхрану.

Бавећи се овим животним питањем Црне Горе, дошао ми је до руку један драгоцен рад француског инжењера А. Бриота који је скоро читав свој век провео изучавајући питање Скадарског Блата, Бојане, Дрима и Кира. Ја ћу изнети неколико одломака из тих мемоара:

„Скадарско Блато добило је свој данашњи значај од пре неколико година, његов се ниво све више пење, а вода преплављује постепено ниске равнице и онеспособљава за култивацију око двадесет и седам хиљада хектара земље."

„Карта Отоманске царевине од Франца Вајса (Беч 1629.) показује да су постојала у почетку тога вијека у средини Скадарског Блата знатна острва са насељењем и да је садањи залив Хумско Блато био један засебан базен, одвојен од Скадарског Блата широким појасом копна. Стари писци говоре о баруштинама Labeatis Palus, али ни један од њих не називље Скадарско Блато језером – лакус. Албанац Барлетиус, савременик Скендербегов, описујући опсаду Скадра под Мухамедом II год. 1479. (De expugnatione Scordensis) каже:

* Никола Зубер, „Време" 24. септембра 1925.

„Бојана излази из тог чувеног блата, које је удаљено од вароши 16 стадија“.

„Кир, стара Клаузула, тече југоисточно од Скадра, утиче са Дримом у Бојану, врло је брза река, дуга 50 км. Раније је Кир текао од кланца Дришти поред села Враке до у Скадарско Блато“.

„Дрим, стари Дринус, саставен из двеју главних река. Црни Дрим извире из Охридског Језера (Lichnidus lacus) саставља се са Белим Дримом, пробија се кроз Албанске кланце и излази Дрим у Вадењску равницу, где се грана. Једн крак дуг 45 килом. тече ка југу у море, а други скреће нагло ка северозападу, чини рукав звани Дрињача (Цвијић–Дримац), који утиче у Бојану. За време високе воде Дрим преноси око 1.500 куб. мет. воде на секунд, од које иде само 500 ка Љешу, а остало са Киром пада у Бојану. Од Вадењса до Бојане Дрињача је дуга 13 килом., широка око 1.000 мет., а пад јој је 1,58 мет. на километар.“

„Тит Ливије (умро 17 год. по Х.Р.) говорећи о Скадру не помиње Дрим, који је онда текао без сумње ка Љешу, као што тврди његов савременик Страбон. Птоломеј га помиње код Љеша. У петнаестом веку Ницефор Калист налази Дрим код Љеша, али изгледа да се је у том веку један огранак одвајао поред Брдице и код Оботи утицао у Бојану. Год. 1800. налазимо га у свом кориту поред Љеша, док није напокон 1846. избио поред Скадра у Бојану, што се десило услед отварања канала за наводњавање усева Вадењском равницом као и за покретање скадарских воденица.“

„Бојана, стара Барбана, са средњом ширином од 200 мет. Почев од ушћа Дрињаче била је дубока до 4 метра, данас је много мања дубина, а при извору сведена је на 1 метар. Год. 1900. Бојана се излила код Оботи из свога корита, прокрчила себи пут код Семриша. Ток реке Бојане затвара се све више, тако да већ сад пловидба на њој није успешна. Тит Ливије каже да се Бојана уливала у неку другу реку, коју назива Ориундус, која не може бити друга него Дрим. Старији географи не налазе на Јадранском мору ни једно ушће између Неретве и Дрима. До пре скорог времена Бојана је ишла јужно од Суке Дајч кроз баруштину Муртеиза. Више Скадра Бојана је претрпела такође многе измене. За време Римљана Морача је ишла дуж подножја планинског ланца Румија-Тарабош, после стварања Скадарског Блата Бојана је постала његова отока – канал“.

„Затварањем тога канала при самом његовом извору великим наносом песка, који Дрињача и Кир уносе, ниво Скадарског Блата сваке године све је виши“.

„Ако се, каже инжењер Бриот, пребаци Кир у Скадарско Блато поред села Големи, те да му ушће буде северније од његова старог

ушћа, и ако се одржава Дрим у своје старо корито у Задриму помоћу једне солидне бране, која би се подигла између Вадењса и Мљета, Бојана ће се моћи онда регуслисати и издубити за пловидбу, тиме ће се постићи снижавање нивоа Скадарског Блата. На два килом. ниже од Оботи кота ниске воде је 3,35 мет. што значи да је нижа од нивоа Скад. Блата 3,88 мет. те на даљини од 15 килом. даје пад реци 0,25 по километру. Отварањем једног прокопа од 3.500 метара на једној кривини Бојане скратио би се њен ток за 7.700 мет. Овим се утврђује, дакле, да је лако спустити ниво Скадрског Блата на ниво, који је имало почетком деветнаестог века, па чак је могуће да се потпуно и испразни“.

Скадарско језеро

Према овоме што на основу дугог проучавања тврди инжењер Бриот, посао исушења Скадарског Блата је изводљив и јако је рентабилан, јер се, како он тврди, добива што у нашој што у Албанској граници на 40.000 хектара земље првокласне за обрађивање. Сви послови око исушења обављају се на територији Албаније, сем неких мањих радова на горњем току Црнога Дрима и радова на проширењу пробоја код теснаца Белај*).

У интересу је како наше државе тако и Албаније да се ово питање што пре покрене, да заједнички рад отпочне на исушењу

Скадарског Блата, те регулисању Дрима, Кира и Бојане у ком ће се случају за Црну Гору исушити сав простор од Хумског Блата, Говеђег Брода, Плавнице, Врањине па све до Сеочких падина и Петрове Понте и то, ако се ниво Блата спусти не више од два метра.

Скретањем Кира између Добрића и села Големи у Скадарско Блато, ослобађа се Скадар од једне очите пропасти, која му прети, јер је Кир сваке године све ближи Скадру и једне јаче поплаве врло му је подесно скренути кроз средину вароши.

Скретањем Дрима у своје корито долином Задриме и регулацијом истога добива Албанија око 16.000 хектара земље одличне за култивацију, подесне за натопљавање.

Регулисана Бојана постала би широк и од 5 метара дубок канал за одлив Блата и најбољи пут за саобраћај са мора у унутрашњост Црне Горе и северне Албаније. Скадар би заузео завидно место на обали Јадранског мора.

НА ЦРНОГОРСКОМ ПРИМОРЈУ*

Триумфалан поход од Цетиња, преко Ријеке Црнојевића и Вир Пазара до Бара. Излет бродом „Карађорђе" од Бара до Улциња и натраг

Новинар П. Церовић је овако видио испраћај Краља Александра из Цетиња:

„Рано су почеле у Двору припреме за полазак. Један по један дворски аутомобил са стварима одлазио је нечујно за Бар. Пред Двором била је сакупљена велика маса света. Од главног излаза, дуж улице Краља Александра, која се пре звала Дворска, биле су постројене разне корпорације, културна и хуман друштва и цетињски соколи.

У 8 часова Краљевски Пар сишао је из својих одаја у вестибил, где су се налазили г. митрополит Дожић, велики жупан Ђаковић, командант зетске дивизијске области генерал Крупежевић, председник општине Томо Милошевић, Љуба Давидовић и Андрија Радовић. Краљ је пришао г. Давидовићу, руковао се и подуже остао с њим у разговору. За тим су се Краљ и Краљица поздравили са свима присутнима. Председнику Општине г. Милошевићу Краљ се обратио речима:

* П. Церовић, „Време" 24. септембра 1925.

Господине Председниче, молим вас да још једанпут заблагодарите са моје стране цетињском грађанству на овако лепом и срдачном дочеку који су ми у сваком погледу приредили. Ја са најбољим утисцима одлазим са Цетиња и увек ће ми бити Цетињани на срцу.

Краљ се пољубио са војводом Божом Петровићем. Пред излазак из Двора Краља је пратио војвода Божо Петровић, кога је Краљ одликовао Карађорђевом Звездом са мачевима, а даровао му је један златан сат. Поред тога Краљ и Краљица су дали војводи своје фотографије у знак захвалности а војвода је поклонио Краљу један леп сребрни нож, који је добио од кнеза Александра Карађорђевића у данима женидбе Краља Петра.

Општински одбор вароши Цетиња са своје стране поклонио је Краљу једну сребрну леденицу, сребрни јатаган и ћевердар. Краљ је изјавио своју највећу захвалност општини. Приликом проласка кроз варош Краља и Краљицу народ је одушевљено поздрављао.

Пошто су се Краљ и Краљица опростили с председником општине, сели су у аутомобил, бурно и одушевљено поздрављени од силне масе света. Друштво „Његош" отпевало је химну и кроз густу масу света која им је непрестано клицала: „Живели!" и „Срећан пут!", Краљевски Пар је кренуо улицама Краља Александра, Зетском, Баје Пивљанина и Иванбеговом.

На изласку из вароши, код излазне капије, на којој је стајао натпис: *Срећно пошли, Живјели!* био је постројен официрски кор. Краљ је зауставио аутомобил и позвао генерала Михајловића инспектора артиљерије и генерала Петра Мартиновића и са њима изменио неколико речи.

Најзад је Краљевски Пар уз френетичне поздраве официра и грађанства, оставио Цетиње и вијугавим путем уз Црну Греду отпутовао за Бар. Са Краљевским Паром отпутовала је и Краљевска Влада и остала свита. На путу до Бара пратиће га велики жупан г. Ђаковић и командант Зетске Дивизијске Области генерал г. Крупежевић.

После одласка Краљевског Пара учесници на прослави почели су се разилазити. Сељаци су одлазили пешке по групама, а гости са стране дугим аутомобилским колонама. Пут уз Точило и Црну Греду био је обавијен белим облаком прашине од многобројних аутомобила који су односили госте тако драге Цетињу. Око 9 сати отишла је и Краљева Гарда за Котор. Остала војска и артиљерија полази сутра.

Већим делом сви учесници прославе су се разишли. Од стотине постројених аутомобила у четири реда Зетском улицом, не налази се више на Цетињу ни један. Већ данас Цетиње добија свој првобитни

изглед мирне и мртве вароши коју ће поново само оживети нека нова свечаност или скора посета Суверена којој се Цетињани надају.

Цело после подне пред празним кафанама Цетињани су препричавали догађаје, утиске и запажања са прославе. Нарочито се жучно дискутовало о томе што на свечаност нису позвани г. Решетар и г. Брана Петронијевић, за тим што Краљевска Влада није била дочекана приликом доласка, и о инциденту да на јучерашњем дворском ручку од 1.000 особа није нико био позван од стране општинског одбора вароши Цетиња, што је без сумње велика погрешка. Дискутујући тако Цетиње полако неосетно улази у своје старе навике и свој стари начин живота.

Вечерас је Цетиње без музике, без корзоа са оним елегантним шетачима, без бљеска бенгалске ватре и мора најразноврснијих светлости осветљених кућа и најзад без онога шаренила света који се био слегао са свих страна земље.

На још синоћ осветљеном Двору, на коме се лепршала застава Дома Карађорђевића, вечерас су затворени капци и застава је скинута: Краљ и Краљица су отпутовали..."

*Дочек на Црнојевића Ријеци**

Новинар Краков чији су текстови највише заступљени у овом фељтону извештава из Улциња 23. септембра како је Краљ дочекан на Црнојевића Ријеци, Вирпазару, Бару и његовом излету до Улциња.

„На путу од Цетиња за Бар први застанак Краљевског Пара био је на Црнојевића Ријеци, старој варошици у којој је још у дане открића Америке 1493. године била отворена прва српска штампарија, а од које данас стоје само рушевине. На реци истога имена која из Ободске пећине извире, прозрачна и плава, да се испод вароши разлије, маларична и пуна блата, по којој пливају локвањ и гнезда комараца, са високим каменим овалним мостовима, поцрнелим од векова, са кућама од тесаног камена уоквиреним у влажном зеленилу, Црнојевића Ријека је очувала у себи нешто тихо и тужно. Испод ње су на реци врбени мостови, уз које пристају лађице, беле и светле. Веслачи гоне реком тешке црне чунове, али се ипак ту осећа неко мртвило. И тако кроз варош тече река која извире испод планине Обода. Чудне су њене воде. Мирне су као рибњак и угасите као њене обале. Обале су мочварне и покриване алгама и нико не би веровао да је она пловна чак до Скадарског Језера, да се не виде мале лађе које су далеко

* С. Краков, „Време" 24. септембра 1925.

зашле и дугачки, гломазни чамци који се провлаче испод стубова мостова.

То је град који припада прошлости. И људи који су ту дочекали Краља, све су то били људи из прошлости, стари сердари, али који су данас умели да се искрено одушеве једном новом великом радошћу. Били су ту бригадири Ђуза Ђурашковић и сердар Нико Кусовац, па мајор Мргуд Јовићевић, ађутант пок. књаза Мирка и сердар Јоко Јовићевић, сви са сјајним токама и шареним свиленим трамболосима и медаљама од Данилове, па до Обилићеве. Сачекали су Краљевски Пар код зелене триумфалне капије и када је председник општине Божо Ђурашковић поздравио Величанства и поднео им со и хлеб, они су једним младићским узбуђењем и радошћу отпочели да кличу Краљу и Краљици и да машу капицама. Са шиљатих камених брегова који се уздижу из зелених блатишта, а која су некада била острва, излетали су колутови дима и чула се пуцњава кумбара.

Ријека Црнојевића

Пошто се Краљ руковао и разговарао са сердарима, са инвалидима и са пензионерима пришао је поново председник општине Суверенима и замолио их да се по стародревноме обичају не зауставе само на хлебу и соли, већ да почаствују њихову трпезу и да не одбију њихово гостопримство. Краљ и Краљица су тада пошли у стари дворац Краља Николе, где им је била приређена закуска. За време закуске Краљевки Пар је поздравио директор пошта и телеграфа за Црну Гору Митар Дрецун чији је говор био пун фанатичне оданости и верности према владару. Краљ је захвалио директору Дрецуну на његовом топлом говору."

*Одушевљени дочек у Вир Пазару**

„За Вир Пазар се иде путем, који се пење серпентинама и кроз крш иде високо преко брда иза којих се раширило зрачно огледало Скадарског Језера, притешњено кланцима и кршевитим острвљем.

Ударило сунце у његове воде, па су све планине около завијене у неку сребрнасту измаглицу. Долазимо на највиши врх, па се спуштамо скоро стрмоглавице у вирпазарску долину, која се пружа пред нама, избраздана каналима, као да је гледамо из аероплана.

Вир Пазар

Кроз планину, зелену од ниских жбунова, непрекидно на догледу Скадарског језера, око кога су Тарабош, Бардањол и планине Кастрацке биле у плавој магли од сунца, ишло се за Вир Пазар који је на почетку плодне зелене долине изгледао као средњовековни кастел. Његове високе, камене куће, на доњим спратовима, са спољне стране без прозора, биле су поређане тужно, збијене једна до друге тако да су чиниле један чврсти бедем око празног центра на коме је пијаца. Ту на тој пијаци био је подигнут павиљон од зеленила и у њему је била приређена закуска за Краљевски Пар, јер је свако место хтело да Краљ и Краљица учине почаст њиховој трпези и њиховом гостопримству.

Вир Пазар је мала варошица, која је у време истребљења потурица пливала у крви. Прибила се уз Црмницу, са својих двадесетак кућа и радује се дану доласка Краљевског Пара. На уласку у Вир Пазар Суверене је поздравио председник општине Филип Вујовић и поднео со и хлеб. За време закуске играло је око павиљона једно необично коло где су играчи стојали једни другима на раменима и наизменице попевали. Код самог моста на реци Црници, на стени потпуно усправној, постављена је усред ловорових венаца плоча са натписом:

Са Мрамора йогинулих 70 Дубљана 1702. године, њихови йоштомци кличу: Живео Краљ и Краљица!

Ту, више стене са друге стране пута, и данас се уздиже округла кула, из које су Турци на Бадњи дан 1702. године при изгоњењу потурица побили 70 Дубљана који су јуришали на кулу. Ту баш под плочом, Краљевски Пар при проласку испратили су грађани клицањем. Један седи сердар снажним гласом поздравио је Краља речима:

– Поздрављамо Те још, Господару, што си ти најсрећнији међу свима владарима који су владали нашим земљама, почев од владике Данила, и који су сви имали идеју коју сте Ти и Твој блаженопочивши отац привели у дело. Поздрављамо Те, срећни Господару, још и за то, јер си Ти онај за кога Твој предак Петар Петровић Његош вели: *Виле ће се ѓрабиш у вјекове, да вам вјенце досшојне ойлешу.*

Краљ, дирнут овим поздравом, топло је заблагодарио староме сердару на срдачним речима."

* С. Краков, „Време" 24. септембра 1925.

*Од Цеѿиња до Бара**

И „Политика" је у тексту *Од Цеѿиња до Бара* на сличан начин пренијела ток путовања, дочек и боравак Краља на наведеним просторима и запазила „да је према једној од бољих нахија у Црној Гори и то Љешанској начињен пропуст и неправда".

„На овом Краљевом путу Љешанска нахија остала је непосећена. И зато су Љешњани тужни.

Кроз један период времена они су имали ту несрећу да буду неправедно вређани, не само од осталих племена већ и од Краља Николе, који им је спевао песму:

Шѿо бојева, шѿо меѓдана:

Поѓибоше шѿо Љешњана

Овим су их племена задиркивала, тумачећи да је наводно у свакој борби погинуо само по један Љешњанин. Увређени у свом поносу крваво су то демантовали у балканском и светском рату, нарочито под Тарабошем и на Гласинцу у Босни, где су страховито изгинули. Сада када се Црна Гора радује посети Краљевског Пара, Љешњани су кривицом оних који су утврђивали програм Краљевског пута

* Д. Кузмић, „Политика" 24. септембра 1925.

заборављени. Тужни су, јер патећи у прошлости они су веровали бар у будућност и зато су у каснијим ратовима и у борби против сепаратиста 1918. године дали највише жртава.

Преко Сутормана – На догледу мора

Кад се пређе нарочито првом серпентином на путу за Бар већ се осећа близина мора. Предео топлога ваздуха и врелога сунца, једна сасвим друга флора. Сури камењари нису већ тако монотони, обрасли су у шумарке. Села су утонула у зеленило, у вињаге и маслињаке, а крај пута дозревају смокве и нарови. Тип кућа са околином потсећа много на села средње Италије. Још неколико серпентина и кривина па смо на врху Сутормана одакле се, од неколико разрушених градића, сграђених на старој граници турско-црногорској види први крајичак мора, насмејаног мора које се све прелива под врелим сунцем. И Црногорци су исто тако као и Срби имали вечиту тежњу за морем. Постојала је чак и песма:

Сутормане, велика планино
Јеси ли се мора нагледао?

Са Сутормана Црногорци су вечно гледали на море и чезнули за њим. На пучини се види неколико црних тачака. То су хидроплани и торпиљери, који су дошли из Боке Которске у сусрет Краљевском Пару. Кад је Краљ изашао на Суторман и угледао море, и на њему ратну морнарицу раздрагано је раширио руке и узвикнуо:

– Наши, наши.

Са Сутормана се силази такође серпентинама на огранке Румије планине, који су обрасли маслињацима из којих вире лепа приморска села. Бар је већ чекао на окупу украшен и окићен.

За леђима остаје чувена планина Румија и село Микулићи, где је крст Краља Јована Владимира и Залево, најздравије место на Приморју. Са плаже један за другим уздиже се 12 хидроплана и круже по зраку у поздрав Краља и Краљице. Са разарача диже се дим и разлеже се почасна паљба плотуном из топова."

*Дочек у Бару**

„У 12 часова у близини се већ виде читави облаци прашине, при чему се закључило да то иде Краљ са својом пратњом. Са свију ратних бродова разарача загрмели су топови брзом паљбом.

* Д. Кузмић, „Политика" 24. септембра 1925. и С. Краков, „Време" 24. септембра 1925.

На уласку пред капијом од зеленила са грбом наше Краљевине и монограмом Краља и Краљице чета пешадије одаје Краљу поздрав, а војна музика интонира химну. Председник општине г. Спира Загарачанин поздравља Краља и Краљицу, подносећи со и хлеб. Краљ се поздравља са арцибискупом барским и примасом српским г. др. Добричићем, са муфтијом, са свештенством, са чиновницима, пензионерима, инвалидима и омладинцима, и са сваким проговара по неколико речи. Девојке и деца засипају цвећем пут испред Краља и Краљице.

Стари Бар

Пошто је прошао један већи део шпалира од народа пешке, Краљ седа са Краљицом у аутомобил и са клицањем одвози се на брод „Карађорђе" који је сав искићен и са истакнутом Краљевском заставом чека укотвљен на мору на пристаништу. Иза „Карађорђа" брод „Куманово" за министре и народне посланике. И он је у зеленилу и заставама.

У 1 час по подне у згради италијанског друштва које експлоатише пругу Бар–Вир Пазар приређен је ручак за 60 званица. За ручком Краљ држи здравицу овим речима:

– У Бару на овом краку слободног српског мора дижем чашу за ваше благостање.

Арцибискуп барски Добречић одржао је за ручком један врло леп говор, у коме истиче да се читав народ нашег дивног Приморја усхићава Краљевом посетом и најтоплије жели да се Краљ што боље осећа док се бави у Бару.

– Читава Црна Гора – каже он – чека Вас са заталасаном бујицом народног весеља и одушевљења, јер Ваш долазак значи срећу за Црну Гору. Нарочито ово дивно српско Приморје, овај стародревни град Бар, који је природа подарила највећим лепотама тако да му нема пара од Сушака до Бојане, очекује од Вашег Величанства свој негдашњи сјај, просвету, напредак и благостање, очекује да буде главна трговачка лука при излазу трансбалканске железнице.

Нема овде племенске разлике, нема верских зађевица, нигде се боље не може видети у пракси примењен онај принцип нашег неумрлог владике Рада:

Не гледа се како се ко крсти

Већ која му крвца грије прси.

Ова славом богата Црна Гора дарива Вам своју патриотску српску душу, своје срце пуно љубави, оданости и покорности."

После ручка Краљ се са Краљицом одвезао у Стари Бар да посети арцибискупију. Арцибискуп г. Добричић дочекује Краљевски Пар пред католичком црквом, у којој се одслужено молепствије на словенском језику, на којем се увек и служи у овој католичкој цркви. Арцибискуп је поново поздравио Краља, почевши говор речима:

– Немам довољно речи, да изразим своју срећу што вас овде видим, Величанство…

Из цркве Краљевски Пар је свратио у арцибискупију, а одатле је отишао у једну старинску кућу барских патриција католика. Са великим каменим терасама и баштама, у којој су се румениле мандарине и мирисале врбене, ова стара кућа се веома допала Краљу и он је рекао:

– Ја бих волео овде да станујем.

По том је Краљ дуже посматрао читаву стару порушену варош која се ту дизала из бршљана и где се између остатака племићских кућа са терасама и аркадама виделе рушевине старе катедрале и разрушених кула. Док се Краљевски Пар бавио у Старом Бару, једна була је притрчала Краљици, пала ничице пред њоме и пољубила јој оба стопала."

*Излет до Улциња**

„Око 4 часа по подне Краљевски Пар се вратио на брод „Карађорђе" који је одмах пошао за Улцињ. Разарачи кренули су, три са једне три са друге стране „Карађорђа" као пратња, а за њима је пловно брод „Куманово" и мала финансијска јахта „Косово". Са обале свет је испратио Краљевски брод са покликом: *Живели*, а музика је одсвирала химну. После једног и по часа пловљења, указали се зидови Улцињске тврђаве, са које се лепршала државна застава. Са ње је Краљевски долазак поздрављен пуцањем прангија и звоњењем звона. Цео стари улцињски град на стени, у којем је некада становало 5-600 људи изумро је, и сада ту још станује свега 5-6 породица. Од осталих кућа су осале само зидине без кровова. Кроз њих плави се ведро приморско небо.

Улцињ

Чим се Краљевски брод укотвио пред Улцињем, са једног разарача одвојио се чамац на којем је веслало осам маринских официра и пристао је уз „Карађорђе". Краљ са Краљицом, првим ађутантом генералом г. Хаџићем сишао је у чамац, на који је одмах истакнута Краљевска застава. У томе тренутку на свима разарачима забелели су се редови постројених моранара који су почели да кличу „ура" и да дижу капе у вис. Потом, кад се Краљев чамац кренуо за копно, са свих разарача отпочели су да грме топови брзом паљбом.

Између старог града и гребена званог Краљева Сука, на којему су били виногради Краља Николе и његов дворац, затегнут је гвоздени конопац, на коме су извешане заставе и један велики Краљев

* С. Краков, „Време" 24. септембра 1925.

монограм, начињен цео од ловоровог лишћа. На обали, поред најлепше плаже на нашем Приморју, подигнута је велика триумфална капија, а на њој Његошев стих:

Виле ће се грабити у вијекове

Да Ти венце бесмртне оплету.

Дуж плаже са обе стране пута били су шпалири света који су дочекали Краљевски Пар клицањем. Председник општине г. Ћафа бег Алибеговић износи со и хлеб. Краљ се рукује са њиме, разговара још са неколицином грађана улцињских, па потом седа на аутомобил и са Краљицом се овезао на Суку, са које се види ушће Бојане и драчки залив. Краљ и Краљица остају дуго на Суки, и већ се смркло, када су се повезли натраг ка обали. Док су пролазили поново кроз шпалир света френетично клицање је постало толико силно, да су се од њега проламале обале и допирало је чак до бродова, укотвљених на пучини. Рефлектори са разарача бацају у томе тренутку прамене светлости на обалу и на рушевине града. Краљевски Пар се укрцава у чамац и њиме се враћа на брод, а топови поново грме поздрав. Око 8 часова сви бродови полазе сасвим лагано за Бар, у који стижу тек у 1 час после поноћи.

Бар је сада свечано осветљен у почаст Краљевог доласка. Требало је да буде вечерас и бакљада, али се од ње одустало, пошто се Краљевски Пар овако касно вратио из Улциња.

Краљ је дао у Бару сиротињи 10.000 динара, Женском Друштву 5.000, Музичком певачком друштву 3.000 и улцињској сиротињи 5.000 динара.“

КРОЗ ЦРНОГОРСКО ПРИМОРЈЕ

Новинар Кузмић је у фусноти свог извештаја о боравку Краљевског пара у Приморју, ког је објавила „Политика“ 24. септембра, послатог из Улциња дан раније, написао: „Доласком у Бар и Улцињ Краљевски Пар завршио је свој пут по Црној Гори“. Иако је познато, што ће се видјети у наставку овог фељтона, Краљ је посјетио Будву, Св. Стефан, Тиват, Котор, Херцегнови. Истини за вољу, он је то исправио-појаснио у истом листу од 25. септембра, када је из Тивта послао текст који је објављен под насловом *Кроз Црногорско приморје*.

*Пут од Бара до Тивта**

„Краљевски Пар прошао је јутрос 24. септембра триумфално кроз црногорско Приморје. Исте сузе радости и узбуђења, и то није парада, то су срце и душа овог сиротог и заборављеног народа.

Пут од Бара до Тивта представља једну чаробну алеју, која се само у сну виђа. Иде се покрај саме морске обале кроз маслињаке и села у којима дозревају смокве, нарови и бере се грожђе по каменарима. Најлепши је Југ ово.

На тихим и песковитим жаловима пенушају таласи.

Долазимо прво у Спич, мало једно гиздаво месташце са песковитом обалом и дивном вегетацијом. Пут је тако леп да личи на баштенску стазу. На улазу капија окићена, а куће у заставама. Сва се околина ту скупила. Краља поздравља председник општине Илија Танаи, а девојчица Милица Луксић предаје Краљици букет цвећа. Кличе се Краљевском Дому и држави. Кратко задржавање, па се одмах иде напред.

Пут води уз брдо крај старог турског града Чај-Мехаја (Хај-Нехај), чији зидови стоје сада порушени и пусти. Прошло је његово време, када је ту стајао као страшило, јер недалеко одатле била је некад стара граница.

И ако је власт наредила да села не смеју правити дочеке, ипак овај чисто српски крај није се на то обазирао. Зато на свакоме кораку сакупљен свет чека Краља. У селу Перочу, где су пронађени изванредни мајдани живине руде, инжињер Дешковић све је приредио. Тамо капију сељаци још улепшавају, доносе зеленило и ките је, рударски радници поређали су на једном столу живину руду и руду синобера да покажу Краљу и да га заинтересују за природно богатство овога краја. Рудник је пронађен 1900. године. Сада се експлоатише, али још примитивним средствима.

Жеља нам је испуњена...

Најсрдачнији можда дочек био је у селу Мишићу, које су, како тврди један старац, пре много година населили Срби из околине Ниша, бежећи пред турским насиљем.

– Нама је било забрањено, каже он, да дочекамо Краља, али ми смо поред свега тога све спремили и чекамо га, па ма шта било, макар нас на кољу набили. Ове радости више никада нећемо дочекати, јер дан овај најлепши је у нашем животу.

Чича Марко Ђуровић био је веран тумач свога села. У очима су му блистале сузе, док је ово говорио. Држећи српску тробојницу, он нам је показивао напис који је гласио: *Добро нам дошли. Жеља нам је испуњена!* За то време сеоске девојке у живописном народном оделу певају неку веселу мелодију, а момци помамно играју. Када се најзад

* „Политика“, 25. септембра 1925.

појавио Краљевски Пар сви су стали као опсењени. Чича Марко, који је трабао да изрекне добродошлицу, једва је проговорио од узбуђења.

И свуда уз пут окићена села која се из дубине душе радују овој реткој посети у Петровцу, на самој морској обали, нарочито је пао у очи велики број добровољаца са војничким одличјима. Краљ је доста дуго с њима разговарао и распитивао се о приликама у њиховом месту. У Ријеци Режевића свет је такође чекао пред својим окићеним домовима али се Краљ ту није задржао већ је само прошао бурно поздрављен.

У Светом Стефану

Најзад се долази на Свети Стефан који се налази на једном малом полуострву. Везан је само једним уским појасом земљишта за копно. Племе Паштровића потукло је у XIV веку Турке, на мору заробљену флоту продало је Млетцима и себи саградио град. Ту су се племенски прваци увек скупљали на договор кад се имала да реши каква важна ствар. Свако племе имало је у граду по једну кућу где су сељаци из околине одседали. На овом малом појасу земље који везује град и копно саграђен је један канал који служи за спровођење воде из планине у град. Свети Стефан, са својом дивном околином и плажом каква се ретко виђа, може се упоредити с најлепшим местима на Јадрану. Њега нико не рекламира, али је његова предност огромна. За њега зна врло мали број посетилаца морских купатила.

Свети Стефан

Прошле године и ове била је у Светом Стефану колонија феријалног савеза који је добио бесплатно једно земљиште за дуги низ

година. Краљ је нарочито овде био задовољан. Председник Симо Ђурашевић, који га је поздравио на путу пред триумфалном капијом, давао му је о свему обавештења.

Дочек и молепствије у Будви

У Будву Краљевски Пар дошао је у 10 и по, поздрављен добродошлицом од председника Милана Рађеновића и акламиран од многобројног света који је био искупљен пред градским вратима. Ученице: Будислава Анђеновић и Даринка Ботић изрецитовале су песму добродошлицу, спремљену нарочито за ову прилику. Варош је цела опкољена градским зидом, којим је опасује и с копна и с мора. Улице су јој уже него дубровачке, необично чисте и поплочане. На улазу у град истесан је на вратима лав Светога Марка, што значи да је извесно време био у рукама Млетачке Републике.

Будва

После свршених церемонија Краљ је разговарао са виђенијим људима. Лука Мартиновић, председник добровољачког удружења, замолио Га је да се за сада, док се не створе боља средства, онемогући колонизација добровољаца. Чича Марко Живковић, трговац, који је за време рата био много прогоњен од непријатеља, обавестио је Краља о трговачким приликама у Будви. После тога Краљ се упутио кроз тесне будванске улице у православну цркву. Пред портом га је поздравило свештенство, увело га је у цркву, где је одслужено молепствије.

По повратку му је показан гроб Стевана Митровог-Љубише, приповедача.

У католичкој цркви Краљу је показана једна икона коју је поклонио цар Душан и дао је заједно са повељом.

Живео наш сељачки Краљ!

У Грбљу, Шкаварима, Мријешцима и радићевском селу Богдашевићима, где су на капији исписане речи: *Живио наш сељачки Краљ!* Краљевски Пар је такође одушевљено поздрављен.

Долазак у Тиваш

Долазак Краљев у Тиват био је најодушевљенији. Варош је била сва на ногама од 10 сати. Пред улазом је био постројен један одред старе бокељске морнарице. С друге стране стајали су виђенији грађани на челу са председником г. Бешковићем, грађанском музиком и великом масом сељака и сељанки из околине са жутим кецељама и белим убрадачама. Када се Краљ појавио у близини вароши загрмели су топови са ратних лађа, а читава јата хидроплана дигла су се у ваздух.

Тиваш

Председник општине изрекао је добродошлицу, а Краљици је предао букет цвећа. Одушевљеном клицању није било краја. Када је званичан дочек био завршен, Краљ је прошао кроз шпалир бурно акламиран. Краљ је затим пошао на морнарско вежбалиште да изврши реви морнара. Био је то необично интересантан реви: хиљаду младих људи у белој морнарској униформи марширало је крај Краљевског Пара, док су са убојних бродова још непрестано тутњали топови а горе високо у ваздуху кружили хидроплани бацајући цвеће."

У БОКИ КОТОРСКОЈ*

У извештају новинара Кузмића из Котора од 26. септембра у уводном делу текста под насловом *У Боки Кошорској* наводи се да и поред кише, која је „јуче у Боки падала целог дана, маса света сатима чекају Краља и Краљицу и свуда их одушевљено поздрављају", и даље казује:

„Пророчанство морнара који су тврдили да ће лепо време трајати још можда двадесетак дана није се испунило. Јер јуче, док је Краљ по дивном летњем сунцу прегледао поморске арсенале и летео на хидроавиону, нико није могао ни да замисли да ће јутрос которски залив осванути у облацима и магли. А јутрос ситна јесења киша почела је зором и није престајала скоро целога дана. Али Которанима киша ипак није сметала, да сатима дуго чекају Краљев долазак без обзира на невреме. Краљев брод „Карађорђе" и „Куманово", на који су се укрцали министри, кренули су из Тивта за Котор у 11 часова. Свуда успут прангије и сва села поређана у једном необично лепом китњастом низу с обе стране залива чекала су постројена крај обале. Био је то необичан призор. Осећало се да се догађа нешто ретко, велико. Улази се најзад у теснац Вериге, докле су некада могли да дођу непријатељски бродови, али не даље, јер су ту бокељски морнари разапињали велике ланце преко теснаца.

У Кошору

Прангије треште, а у которском заливу разарачи и топови са градских бедема отварају брзу паљбу. На молу око триумфалне капије читаво море људи под кишобранима ужурбало се и чека. Ту Бокељци чекају већ три сата као да не пада киша и готови су да чекају колико год буде требало. Сви су они постројени са пушкама окованим у сребро и седеф. Адмирал њихов г. Радоњичић, такође у униформи своје морнарице, стоји напред са почасном палицом. Затим с друге стране соколи, представници чиновника, инвалида, добровољаца и разних друштава.

Грађанство усхићено кличе, и кад Краљ пролази кроз њихове редове кордон пуца, а гомила препречује пут Краљу и Краљици и са сузним очима, скоро побожно, љуби им руке и одело. Цео први талас одушевљења није ни прошао, а на уласку у град дочекује друга музика и нове, још веће манифестације. Главна врата према заливу, кроз која Краљевски Пар улази, израђена су од тешког тесаног камена. Датирају још из доба Млечића као симбол њихове величине. Израђен је

* „Политика" 27. септембра 1925.

при врху портала крилати лав, а на градском зиду налази се с друге стране урезан и грб Цара Душана. Трг и уопште све которске улице које излазе на њега, све је то било притиснуто светом. Гомила баца цвеће, маше капама и кличе без престанка. Свима су очи сјајне и насмејане. Ту, пред Сахат-кулом, Краљевски Пар био је скоро засут цвећем, читав облак листића од покиданих кризантема.

Котор

Молепствије у православној и католичкој цркви

На путу за нову православну цркву, где је одржано молепствије, у једној тесној уличици, Краља и Краљицу зауставила је изненада једна девојчица, која је изрецитовала песму посвећену Престолонаследнику Петру. Из православне иде се у католичку цркву на молепствије.

Краљ је узгред разгледао стародревну православну цркву Светог Луке, која представља један мали музеј са својим иконостасом, израђеним у резбарији. Дванаест слика на златној основи представљају призоре из живота светаца. Купола је сва у фрескама које су већ потамнеле од старости. На левој страни налази се мала капела, старог изгледа, преко 500 година. То је у своје време била једина православна црква коју су Млеци за своје владе били дозволили. На прочељу цркве налази се напис на латинском језику из кога се види да је овај храм рађен за време Немањића.

Одатле се иде на молепствије у католичку цркву Св. Трипуна, која је саграђена још у XII веку. Стубови и капители њени, затим мермерни балдахин у олтару који се наслања на фине мермерне стубове – право су ремек-дело.

Катедрала Светог Трифуна

Пред уласком у цркву Краља дочекују маса људи усклицући. Након разгледања велелепне цркве дивећи се њеној архитектури Краљ је задовољан изашао и руковао се и разговарао са присутнима. У истој улици налази се и још неколико лепих зграда, каких у осталом има по целоме граду, али Краљ није имао довољно времена да их прегледа.

У 1^{30}, Краљ је стигао на брод, бурно акламиран од народа, који је био пробио кордон и доспео скоро до иза славолука. На ручак су били позвани сви виђенији Которани и петнаест председника општине из околине, бискуп Учелини, епископ Кирило и поглавар. За време ручка Краљ је одржао здравицу, поздрављајући старе грађане и храбре Бокељце. Отпоздравио је г. Мирко Комненовић, народни посланик и добровољац. За време ручка Краљ је разговарао са присутнима о разним питањима, која интересују овај крај.

У Херцег Новом

После 3 сата стигло се у Херцег Нови, који је такође био приредио сјајан дочек. И ако је почела да пада велика киша, ипак се на пристаништу била слегла маса света.

Пошто је поздрављен од председника општине пред славолуком, искићеним зеленилом, Краљевски Пар је аутомобилом прошао до горњег дела вароши, одакле је ванредно леп поглед на варош и залив. Пред народним домом два реда девојчица држали су лукове од исплетених венаца у ваздуху, који су изгледали као један цветни тунел, кроз који су Краљ и Краљица прошли. Ту је била толико велика навала света и такви изливи одушевљења, да полицијски органи нису могли одржати ред, већ је маса пробила кордон и навалила за Краљем и Краљицом.“

Херцег Нови – манастир Савине

КРАЉ НА ЈАДРАНУ*

Лист „Политика“ пренела је како су изгледале вежбе ратне флоте изведене 25. септембра у Боки Которској.

Вежбе ратне морнарице

„Цео данашњи дан је Краљ посветио ратној морнарици, а по подне је прегледао поморске арсенале и војну команду. У 7 и по часова Краљ се укрцао на брод „Вила“ а његова пратња је заузела пароброд „Ситницу“. Краљица је остала на броду „Карађорђе“. Док се Краљ укрцавао, у заливу је била целокупна наша флота: разарачи „Галеб“, „Орао“, „Јастреб“, „Соко“, „Гавран“ и сви торпиљери. Разарачи су најновијег типа, ми смо их купили од Немаца релативно јевтино, по милион динара комад. Торпиљере смо, међутим, добили после победе аустро-угарске морнарице, али су били у врло рђавом стању, да је нашим морнарима требало доста времена и много пара док су их довели у ред. Кроз кратко време биће оправљена још два торпиљера.

Због недостатка кредита наша флота стоји на врло ниском ступњу. Поморско наоружање стаје басословно много. Тако на пр. један дреднот коштао би према садашњој цени више од три милијарде динара. А пошто се из буџетских средстава не могу набавити тако згодни бродови, то ћемо бити приморани да нашу флоту тек постепено увећавамо.

Импровизирана поморска битка

У 8 часова сви бродови били су већ пошли, напред адмиралски брод „Вила“, за њим један разарач који служи за везу, а остали бродови постројили су се у бојни поредак. Та формација мењала се с времена на време према наређењима команданта: час су сви бродови били укупно, час су подељени излазили напред или заостајали да изврше осигурање марша. Торпиљери су, међутим, били измакли напред да заузму одређена места. Док се изашло из залива комбинације су мењане неколико пута. За то време један реморкер извукао је на пучину један мали бродић, који је служио за погодну мету. Пошто су сви бродови заузели своја места отпочело је гађање, које је давало утисак праве поморске битке. За све то време над њима су кружили хидроплани, и они груписани по једном специјалном распореду.

Кад је мета погођена и већ почела да тоне, наређен је повратак у залив. Тамо нас је чекало дивно изненађење. Одмах кад се пређе оштри рт у маломе заливу Луштице, запаљена је једна огромна пловна мина, какве су се постављале за време рата на улазу у канал. Њена експлозија била је страшна: један огроман водени стуб као какав монструозан гејзер подигао се у ваздух за можда више од педесет метара и расуо се према сунцу у чаробну шарену прашину.

Ту у близини чекали су већ рибарски чамци да похватају мноштво рибе, која је мртва пловила на површини.

* „Политика“ 26. септембра 1925.

Пролазимо кроз Кумборски залив покрај Херцегновога, који остаје с леве стране окупан сунцем. У Зеленици Краљ прелази на торпиљер „К 8" и продужује покрај Ђеновића у тиватски залив. Тамо поново бојни поредак торпиљера и бацање торпеда са торпедне дивизије. У подне се стиже на тиватски моло. Краљ прегледа поморске арсенале и маринску команду и после кратког задржавања на броду „Карађорђе" одлази са министрима у официрски дом на ручак. По подне у 3 и по часа Краљ се на моторном чамцу одвози у Ђеновић, где прегледа команду стручног оружја, хангаре за аероплане, машинску подофицирску школу и минске бараке. При повратку за Тиват приређена је била утакмица морнара, коју је Краљ са необичним задовољством посматрао и изразио своје задовољство, што је нашу флоту, и ако малу, видео тако добро организовану и спремну."

КРАЉ И КРАЉИЦА ЗАДОВОЉНО НАПУШТАЈУ БОКУ И ОДЛАЗЕ ЗА ДУБРОВНИК*

Даље, новинар Кузмић у тексту послатом из Дубровника 27. септембра под насловом *Краљ и Краљица у Дубровнику* извештава:

„Док је синоћ у которском заливу блистала сребром венецијанска ноћ са окићеним и осветљеним гондолама, док се море шаренило у светлости лампиона и ватромета, и док се ватре са ловћенских литица огледале на морској површини, Краљ очаран том чаробном сликом наредио је да се уклони кордон. И море људи са буктињама, понесени ретким одушевљењем полетило је као бујица пред Краљев брод „Карађорђе" уз дуго и бурно клицање Краљевском Пару, а за то време од градских врата полазила је дуга поворка чамаца у зеленилу и цвећу. Ту чаробну слику осветљавали су снопови светлости са рефлектора.

Пред сам полазак на командантском мосту појавили су се Краљ и Краљица ведри и расположени. Посматрајући ускомешану светину, која није престајала са клицањем. Краљ је са неколико речи захвалио Бокељима на дивном дочеку, изјављујући да се осећа срећним у њиховој средини, која у њему поздравља цео народ и све тековине заслужене толиким жртвама. Те речи изазвале су такву раздраганост, да је свет био готов да провали у брод."

Иако би се по *Програму свечаности преноса Његошевих костију* и боравку Краљевског пара у Црној Гори, који је сачинио министар вера Миша Трифуновић, могао завршити, чиме би овај фељтон био

* Д. Кузмић, „Политика" 29. септембра 1925.

завршен, сматрамо да то не би било корисно. Напротив, иако се то може сматрати као цјелина за Црну Гору и њено грађанство јер се искључиво тако дуг и напоран пут предвидио да би краљ присуствовао преносу Његошевих костију са Цетиња на Ловћен, не стоји да је то цјелина пута. Наиме, Краљ је морао имати утврђену руту одласка и повратка и тиме проћи кроз већи број региона и велики број градова и мјеста. Он је из Београда пошао 12. септембра преко Скопља, Пећи, Берана, Андријевице, Колашина, Подгорице, Никшића, Острога, Чева, Његуша, са акцентом на Ловћен, а затим преко Ријеке Црнојевића, Вир Пазара, Бара, Улциња, Будве, Светог Стефана, Тивта, Котора, Херцег Новог, па даље у повратку Дубровника, Корчуле, Хвара, Виса, Сплита, Шибеника, Книна, Загреба, да би 3. октобра – пар дана раније, због искрслих државничких обавеза – стигао у Београд.

У свим мјестима је топло дочекиван у присуству великог броја становништва са тих подручја. Имао је времена, снаге и смирености да саслуша сваког и води разговоре, да конкретне предлоге, а по многим питањима непосредно и одлучи. Тај тријумфални поход остао је забиљежен у свим новинама, другим гласилима и историји.

Управо цјелина фељтона је да се пренесе и приказ са путовања Краљевског пара из Дубровника кроз Далмацију и Лику преко Загреба до Београда, у мањем обиму, онако како је то „Политика" преносила, јер бројеви листа „Време" од 25. септембра до 3. октобра недостају и не могу се нигдје у Београду пронаћи или користити.

Но прије тог изношења чињеница везаних за путовање Краљевског пара од Дубровника до Београда, овдје би требало пренијети прво имена одликованих грађана Зетске бановине које је Краљ одликовао одмах након свог повратка за Београд.

ОДЛИКОВАНИ ИЗ ЗЕТСКЕ БАНОВИНЕ ОКТОБРА 1925. ГОДИНЕ

У „Службеним Новинама Краљевине СХС" од 10. октобра 1925. године објављен је целокупни списак одликованих грађана из Зетске области. Списак је објављен након скоро мјесец дана од повратка Краља са овог путовања. Ради се о великом броју одликованих грађана са рангом од 5 степени и то:

Орденом Карађорђеве звезде IV реда, Орденом Белог Орла V степена и Орденом Светог Саве III, IV и V степена. Свега један грађанин одликован је Орденом Карађорђеве звезде IV степена, док их је највише одликовано Орденом Светог Саве V степена. Преносимо тај списак:

Орденом Карађорђеве звезде IV реда:

Попа Николу Симовића, командира у пензији.

Орденом Белоӣ Орла V сшеӣена:

Сердара Илију Беговића, Секулу Бошковића, Ибра Булатовића, Новицу Булајића, Петра Иванова Вукотића, Бошка Вујисића, Нику Вучељића, Бећа Влаховића, Перишу Б. Вујовића, Акима Даковића, Андрију Дрецуна, Ђура Н. Јовановића, Мргуда Јовићевића, Митра Кнежевића, Велишу Лакчевића, Марка Пекова Мијушковића, Зуба Маројевића, Марка Мићуновића, Перка Милатовића, Милована Мећикукића, Сима Марића, Стана Н. Марковића, Јована Никића, Ђока Л. Поповића, Лазара Пушељу, Шћепана Плоску, Вукоту Пантовића, Јована Ђ. Пејовића, Јовицу Рњеза, Сердара Риста Рашовића, Сава Радовића, Петра Томановића, Малишу Томовића, Вука С. Цаковића и Нишу Т. Шарановића.

Орденом Свешоӣ Саве III сшеӣена:

Зарију Вуковића, Стева Вујановића, Муфтију Водопића, попа Јока Гојнића, Јова Голијанина, протојереја Пера Ивановића, Милана Контића, Мата Катурића, попа Ђура Ковачевића, Томицу Кликовца, муфтију Муртезу Карађузовића, Агицу Лакића, попа Шћепа Мартиновића, професора Д-р Всеволада Новикова, Д-р Стева Огњеновића, Гавра Протића, протојереја Павла Петровића, протојереја Машана Поповића, Луку Пиштељића, Тодора М. Радоњића, Пера Рајичевића, Мују Сокочицу, Сердара Милоша Томовића, Шака Филиповића, Гаврила Церовића и Неша Шћеповића.

Орденом Свешоӣ Саве IV сшеӣена:

Дон Марка Аштића, Мића Алексића, Сава Ашанина, Радосава Балетића, Велишу Беговића, Бећира Бошковића, Николу Бајагића, Бошка Велашевића, Јована Војводића, Милана Вешовића, протојереја Божа Вујашевића, Крцету М. Вујовића, Ивана Вретеничића, Перу М. Вукотића, Никанора Грујића, Марка Драговића, Милића Дабетића, Рада Дедића, Сава Дракића, Оса Дивановића, Миливоја Драговића, Смаја Ђурановића, Милоша Зечевића, Шпира Загарчанина, Николу Зубера, Лала Зубера, Радосава Ивезића, Милоша Ивановића, Пера Јововића, Николу Јовановића, Андрију Јовићевића, Луку Јововића, Бујa М. Јововића, Баја Канкараша, Јована Кршикапу, Сава Ђ. Кривокапића, Николу Кнежевића, Миливоја Караџића,

Орден Карађорђеве звезде IV реда
Орден Белоӣ орла V сшеӣена
Орден Свешоӣ Саве III, IV и V сшеӣена

Петра Краљевића, Грубељу Лабана, Гала Лекочевића, Богда Н. Мартиновића, Андрију Мијушковића, Јована Мемедовића, Пера Минића, Стева Ј. Новаковића, Лабуда Г. Петровића, Јована Поповића, Богдана Ђ. Поповића, Радисава Милунова Прелевића, Видака Пејовића, Луку Д. Пејовића, Душана М. Поповића, Владимира Пејовића, Ђона Палевића, Петра Рамовића, Петра Ђ. Радовића, Марка Радошевића, Зека Радовића, Јована Радојевића, Радула Стаматовића, Михајила Стругара, Мила Томашевића, Станишу Турковића, Тиодора Тиодоровића, Пера Ускоковића.

Орденом Светог Саве V степена:

Јована Андрина Абрамовића, Арса Арсенијевића, Синана Н. Андрића, Стана Асановића, Муја Алковића, Цафа-бега Алибеговића, Вида Бурића, Марка Беговића, Риста Бошковића, Милосава Бојовића, Ђока Бутуровића, Марка Баћевића, Јована Башовића, Вула Баднара, Стевана Беговића, Миливоја Бојића, Крста Бојића, Божину Бакића, Мусу Ракова Биговића, Ивана Благојевића, Мушику Божовића, Илију Борозана, Бошка М. Вујовића, Марка Врбицу, Анта Вучуровића, Илију Вуковића, Митра Вишњића, Гаврила Вучетића, Уроша Вуковића, Танасија Вућића, Јакова Вуковића, Тома Вујачића, Милана Вуковића, Јована Вуксановића, Пунишу П. Вујисића, Милоша Вуковића, Вука Војводића, Крста Вучевића, Величка Вуковића, Пера Вукотића, Тока Рад. Вујошевића, Ђуришу Вукчевића, Сава Н. Вујановића, Велишу Вучинића, Филипа Вујовића, попа Луку Вукосавовића, Риста Буторова Вукмановића, Павла Митрова Вујадиновића, Радована И. Вукотића, Јока П. Вукчевића, Ала Гаговића, Паја Губеренића, Радоњу В. Гарића, Митра Гошовића, Леонарда Марк. Гојани, свештеника Огњена Гарчевића, Луку Драшковића, Ђорђију Дурутовића, Јована Драшковића, Радојицу Дурова, Бара Р. Драговића, Милосава Н. Драговића, Мираша А. Дрљевића, Јока Р. Дедовића, Гавра Дујовића, Мирка Дабетића, Васа Делевића, Лаза Димића, Ђура Давидовића, Љуба Ђукановића, Мата Радова Ђуровића, Јеврема Ђуровића, Јока Ђуришића, Божа Ђурашковића, Луку П. Ђурашковића, Бошка Ђикановића, Станка М. Ђуровића, Јока Р. Ђуровића, Петра Ђуришића, Јакупа Ђелошевића, Марка Ј. Ђаконовића, Илију Р. Ђуровића, Ђону Ђоновића, Мића Т. Жугића, Вула Журића, Митра Жугића, Максима Живала, Тома Загарчанина, Пура Зарубицу, Пера Милова Иванишевића, Тадишу Р. Илића, Радоша Ивановића, Илију Ивановића, Деда Ивезића, Блажа Иличковића, Мулу Исламовића, Андрију Јовановића, Сава Н. Јовановића, Радована Ст. Јовановића, Крста Јовановића, Риста Јокановића, Гавра Јокића, Милана Јоксимовића, Луку

М. Јанковића, Мала Јунковића, Милана Космајца, Перишу Радојева Калуђеровића, Милоша Крушку, Владислава Костића, Радула Радова Косовића, Божа Р. Кривокапића, Машана Копривицу, Сима Митрова Ковачевића, Благоја Комненовића, Радула Крстајића, Илију Криваћевића, Новицу Кецојевића, Сима С. Калезића, Михаила Крцића, Војина Кришчића, Михаила Крушчића, Муша Коматину, Ђука Костића, Пера Калуђеровића, Зека Кнежевића, Ника Кажинегра, Михаила Кнежевића, Рада Лакићевића, Милована Лончаревића, Михаила Лаковића, Мустај-бега Лекића, Ива Малишина Лековића, Ђура Лукића, Ђорђију Мијушковића, Ђорђију Манојловића, Лазара С. Миланића, Тома Миловића, Ђурка Милатовића, Милића Б. Меденицу, Гавра Метешанина, Милоша Меденицу, Јакова Мијатовића, Јакова Мујовића, Драгоја Мандића, Пунишу С. Меденицу, Зака Марића, Богдана Мартиновића, Петра Маријановића, Ива Марсенића, Крста Н. Милића, Бута Метхаџовића, Уроша Марића, Војина Митровића, Миљана Д. Милића, Рака Марића, Петка Мугошу, Марка П. Мартиновића, Војина Митровића, Мацу Марђоновића, Усеина Малевића, Мима Николића, Нeђељка Никитовића, Николу Новаковића, Миљана Никића, Ђазима Нокића, Мартина Никовића, Љануша Нузи, Васа Оташевића, Јована Остојића, Адема Омеровића, Војина Оровића, Миливоја Обрадовића, Мухамед-бега Омербашића, Луку Орландића, Јусуфа Оџића, Луку З. Поповића, Митра Перковића, Милутина Перовића, Богдана Перуновића, Љуба Павића, Николу Ј. Перовића, Јефта Перовића, Максима Перовића, Јевта Пејовића, Димитрија Пекића, Вида Милосавова Павићевића, Панта Поповића, Марка Пауновића, Илију Поповића, Илију Пејановића, Мила Поповића, Бећа Т. Перовића, Јована А. Поповића, Пера Поповића, Васа П. Поповића, Стева Пејановића, Суља Петовића, Божа Павловића, Машана Д. Пламенца, Стевана Половића, Мац-Марвучића Пјетра, Илију Папана, Филипа Радуловића, Радоја Рајичевића, Обрада Радовића, Новака Ракочевића, Милију Раосављевића, Никића В. Радовића, Милету Рајовића, Шћепа Рмуша, Зарију Радовића, Шабана Реџеповића, Веска Рајковића, Драга Раловића, Богдана Рајичевића, Стевана Раичковића, Јова Радовића, Чања Рајковића, Јакова Раичевића, Лабуда Рогановића, Пера Л. Ражнатовића, Алију Ресулбеговића, Идриза Рамушевића, Бошка Радовића, Ђура Маркова Симовића, Сима Самарџића, Милана Н. Станишића, Јакова Стојковића, Јована Селића, Арса Спалевића, Панта Сајића, Петра Савовића, Јована Средановића, Сава Станковића, Шћепа Спахића, Душана Суђића, Марка М. Тодоровића, Мата Тијанића, Живка Т. Тадића, Благоја С. Трифуновића, Суља Тафилвасовића, Арса Ћулафића, Ћелош Ујкића, Ђурана Хајдуковића, Сафета Хазнадаровића имама, Ђура Филиповића, Млађена

Церовића, Тахира Чарапића, Пера Чолића, Бошка Цанкића, Мираша Чукића, Вука Л. Шпадијера, Милутина Шунђића, Јагоша Шћепановића, Новака Шћепановића и Бећира Шаркића.

ЕПСКИ ПРИКАЗ ДОЛАСКА КРАЉА АЛЕКСАНДРА У ЦРНУ ГОРУ

Хаџи Радован Бећиревић у српској књижевности дјеловао је више од шест деценија као епски пјесник. За читаво то вријеме он је био, и до данас остао највећи пјесник новије епске народске поезије у српском народу. За прилику посјете Краља Црној Гори написао је 1925. године пјесму *Долазак Краља Александра у Црну Гору*, чиме је по други пут испуњен аманет владике Рада. Пјесма је више пута објављивана и снимљена уз пратњу гусала.

Ево неких од стихова по избору приређивача:

Боже један на свему Ти хвала
Шта то ради Црна Гора мала?
Ево има дана неколико
Све се дигло мало и велико,
Сва се села у вароши крећу –
Чобан виче: „Ни ја остат нећу.“
Гроб се тресе пјесника Његоша
Као да је Свети Саво доша.
....
....
То припада далекој прошлости,
Него хоће Његошеве кости
Црна Гора да на Ловћен диже,
Па Велики Алаксандар стиже.
На ову је светковину доша
Да на Ловћен изнесе Његоша,
И још Црну Гору да обиде,
Да га браћа Црногорци виде.
....
....
А с Ловћена црногорска вила
Пут истока раширила крила,

А просула перје по олтару
Па овако збори Господару:
„Добро дошли нови Немањићу
(Александре Карађорђевићу!)
Чекају Те ове Горе миле
Које су те сунцем задојиле,
Да посједиш Твоје родно мјесто
Ђе је био Цар јунака Престо,
....
....
Кад у стару дођеш Подгорицу,
Казаће ти Римску престоницу
И зидине на Рибници води,
Ђе се силни цар Немања роди.
Отоле те пут у Острог води
Да с помоћу великога Бога
Пијеш Свете воде из Острога,
Да целиваш Старца Чудотворца
Великога Срба Херцеговца.
Он не гледа ко је каке вјере,
Само од зла руке ако пере!
Па да видиш Никшић и равницу
И у њему јуначку гробницу,
Стару триста и више година,
У њој глава Никца од Ровина,
....
....
Да с Ловћена изнад Црне Горе
Бациш поглед на Јадранско море,
Да те жеља од Солуна мине
Александре, наших гора сине.
Приђи, види гроб кнегиње Зорке,
Твоје мајке, дичне Црногорке –
Што ти поји рајским пићем душу,
Па се нађи на селу Његушу,

Ђе је лоза куће Петровића
Од старине од Ераковића
Ђе је Његош рођен и живио
И цијели свијет задивио.
Но, најприје, на пољу Цетињу
Посјетићеш велику светињу,
Светитеља Петра богомољца
Што запопи Његоша синовца,
Он је један у свијету био
Што је клетвом народу судио.“

И још ових пар стихова гдје пјесник ефектно дочарава најсвечанији моменат – када Краљ Александар ставља на саркофаг Његошу своја најдража одличја.

То изрече са Ловћена Вила,
Сави своја у пештере крила.
У то доба на Ловћен планину
Александар бритку сабљу скину,
И Албанску с грла спомeницу
Код Његоша стави у Гробницу,
Да преноће у знак захвалности –
Ту код Рада Томовога кости…

РАЗГОВОРИ НОВИНАРА Ж. МИЛИЋЕВИЋА СА ЛАЗАРОМ ДАМЈАНОВИЋЕМ И БОЖОМ ПЕТРОВИЋЕМ*

Такође је оцијењено да овдје треба пренијети и два разговора-интервјуа које је водио новинар Ж. Милићевић са Лазаром Дамјановићем и Војводом Божом Петровићем.

Лазар Дамјановић је бивши члан Народног Извршног Одбора, који је 1918 године водио политику уједињења Црне Горе са Србијом. Он је један од радника младе Црне Горе, који су сматрали да је уједињење Црне Горе са Србијом и осталим крајевима наступило по закону историје, а да су они дошли да само приведу у дело тај чин. Дамјановић заузима положај судије цетињског Окружног Суда, повучен од партијских врева.

* Ж. Милићевић, „Политика“ 22. септембра 1925.

Војвода Божо Петровић у политици Црне Горе играо је једну од најважнијих улога као политичар, дипломата и војсковођа и као најближи рођак Краља Николе, чије је најважније послове водио.

Разговор са г. Лазаром Дамјановићем

Као што сте видјели, и увјерили се пријем Краља и Краљице у Црној Гори био је срдачан, топао, народни. А свечаности преноса Његошвих костију, као и срдачан дочек Краља и Краљице означују једну лијепу манифестацију ширих народних маса за потпуно утврђење политике, коју је Црна Гора вијековима водила. Истина, уједињење Црне Горе са Србијом дошло је борбом, која се водила на живот и смрт између присталица и противника уједињења. Та борба изведена је у грађанском рату 1918. године, око Божића са дефинитивном побједом присталица уједињења. Но ту побједу присталица уједењиња држава није била у стању да топло прими и да разумије њен огромни значај за будући развитак Црне Горе, као и цијеле наше државе. Зато се борба морала продужити за читавих шест година и може се рећи, да прве три године цио је терет падао на присталице уједињења. Пошто је држава успоставила власт, она је осјетила сву тежину црногорског питања, па је, употребивши државни ауторитет, који је био најбоља гаранција да ријеши црногорско питање, она је још и материјалном помоћи задовољила вође незадовољника и тако је скоро све, било из Америке, Француске и Италије, привукла преко Београда држави. И тако се може рећи ми имамо два уједињења, једно изгласано у Погорици и крвљу санкционисано 1918. године, а друго, државно, преко материјалног обезбјеђења и топлог пријема присталица сепаратне Црне Горе. Као што се види данас, државна идеја потпуно тријумфује у Црној Гори. За људе, који гледају догађаје само с државног гледишта, ова државна политика, постигнута са људима бившега режима и сепаратне Црне Горе, може се поздравити као један државни успјех. За оне, који су се борили за уједињење Црне Горе са Србијом, не само као добри Срби, већ и као људи који су Србију сматрали земљом политичких слобода, правог демократизма и као инкарнацију тежња и националног идеала, не само Срба, већ и цијелог југословенског племена, тешко пада, што држава, оличена у партиским владавинама није свестрано одговорила томе идеалу, ни у цијелој држави, а још мање у малој и запуштеној Црној Гори. Отуда је испало, да за ових седам година ниједан крупнији посао из животних потреба Црне Горе није ријешен. Но држава, овакву једну малу патријархалну заједницу, као што је Црна Гора, успјела је да задобије преко новчаних помоћи, преко партија и изгледа на државну службу, без обзира на способност оних, који се стављају у службу партиске

политике. Али је на тај начин имала правилан развитак политичког одабирања. Та је политика дала своје рђаве резултате на последњим посланичким изборима у Црној Гори. Но послије свега овога што је било у Црној Гори и грађанским ратом једним бесциљним сукобом Црногораца, на истребљење због интереса једне шаке људи бившег режима који су изгубили власт, неминовно долази мирење Црногораца са државом и онда учешће у јавним пословима, па очекивати је, да ће од сада Црногорци уносити више љубави у јавне послове наше заједничке отаџбине, те ће, надати се, бити виша моралност и контрола јавних радника.

Они који су се борили за један крупан национални идеал и интерес, не само Црне Горе и Србије, но и цијелог нашег народа, радују се, што је Црна Гора манифестовала своју љубав за нашу државну заједницу, јер они, који су се борили и страдали не могу и не смију уносити своја лична питања у један тако важан догађај, који се манифестовао у Црној Гори, приликом свечаности у којој је учествовао и владар наше слободне отаџбине. Кад је држава овако побиједила, њу чекају и крупни задаци за свестрани развитак Црне Горе, у чему ће је, ми се надамо, помоћи и цио народ, претпостављајући, да ће га баш сад водити његови најбољи синови.

Код нас Црногораца увијек се цијенила борба, и кад противник покаже издржљивост у борби и савлађивање својих слабости, њему се од вајкада лако и праштало. Јер је такав дух јеног храброг горштачког народа, који је од вајкада живио у најтежим борбама елементарним, социјалним и националним. И увијек у тој борби наш народ је показао добру трпељивост и великодушност. Зато се надамо, да ће народ разумјети своју нову националну и културну државу и сарађивати у њој. Па као што је пронесена широм наше расе Црна Гора по јунаштву и чојству нека тако исто сарађује и на другим циљевима, којима мора бити прожета свака нација, која хоће да живи од свога рада.

Разговор са војводом Божом Петровићем

Војвода је том приликом изјавио:

Заиста Црна Гора данас је доживјела највеће признање цијеле своје историјске борбе. Краљ је дошао у најпогоднијем тренутку. Народ га је дочекао искрено и одушевљено, на чему се Краљ од срца радује и чему се и ја од срца нарочито радујем. Познајем Црногорце и на свакоме сам видио да је био срећан и задовољан, јер се даје признање онима који су задужили наше племе и нашу нацију, а то је највећи дар у Црној Гори, с којим је наш владар ушао први пут у ову

нашу драгу и храбру ужу отаџбину. Послије ових догађаја не вјерујем да се може наћи иједан Црногорац, који би више нешто тражио него што је Краљ овом приликом показао расположења према нашој Црној Гори.

Војвода Божо Петровић

Данашњи догађаји: велика свечаност преноса Његоша на Ловћен и Краљев долазак у Црну Гору, то је јадан догађај који има интереса за цијелу нашу земљу, а нарочито за Црну Гору. Непријатељи унутрашњи наше државе, непријатељи спољни наше државе исто толико ће се ожалостити, колико ће се пријатељи наше државе радовати. Мене нијесу многи разумели. И ја и сви Црногорци радимо и боримо се да не окаљамо наше старе, који су мислили и осећали и животе давали за оно што ми данас имамо остварено. Значи да ми живи водимо рачуна о живима, у колико они продужују мисао и идеје својих предака. Црногорци су кроз своју историју били увек вјерни своме владаоцу, као представнику ауторитета државе, као вођи и као ономе, коме је историја додијелила да води нацију будућности. И данас како нећемо вољети свога рођеног Краља, који са толико љубави прилази Црној Гори као својој рођеној и јуначкој колијевци? Ја га лично волим као свога сина.

Да живим сто година, ја нећу никада срећнијег часа доживети него јуче на Ивановим Кориштима и на Ловћену. Краљица ми је рекла да у своме животу није видјела никада величанственијег призора него јуче. Сама природа била је срећна и она нас је помогла у овоме епохалном догађају. Краљ је такође био узбуђен и нарочито кад је ставио у саму шкрињу поред посмртног праха нашег владике Рада албанску споменицу, а на самој шкрињи оставио своју сабљу да преноћи. То је био заиста гест који је дирнуо неописано све присутне.

Тако је данашњим свечаностима и Краљевским заузимањем створена за Црну Гору нова политика за њено добро и срећу. Само је на политичарима да је и они продуже. Црна Гора у својој тешкој прошлости пуној крваве борбе, није могла да се посвети економском и културном напретку, али је задужила нашу данашњу уједињену државу да јој за то створи услове за њен даљи развитак. У нашој држави не може нико порећи да је Црна Гора у својој прошлости без икаквих средстава водила надчовјечанску борбу за остварење националних идеала. Зато је моја данашња и једина жеља да наши Црногорци не понизе своје велике претке него да према Краљу и Отаџбини одговоре достојанствено својој великој прошлости и својим бесмртним херојским прецима.

ПОВРАТАК КРАЉА И КРАЉИЦЕ ПРЕКО ДУБРОВНИКА, СПЛИТА, КНИНА И ЗАГРЕБА*

Дочек у Дубровнику

„У десет и по часова „Карађорђе" праћен хучним узвицима кренуо је из залива. Преноћило се у заливу Зеленики и тек око седам часова, под облачним небом, пошло се за Дубровник. „Карађорђе" и „Куманово" праћени су успут торпиљерима и читавом ескадрилом хидроавиона. Пред Лопудом изашло је Краљевском Пару у сусрет мноштво чамаца и бродови су ушли у Груж тихо пловећи тек у десет часова уз пуцњаву топова и звоњења звона. А на молу, где су подигнути славолуци, чекала је већ непрегледна маса света, представници разних удружења и корпорација, школска омладина, а нарочито деца основних школа са заставицама и цвећем.

Излазак Краљевског Пара из брода био је поздрављен клицањем коме није било краја. Краљ је у униформи пешадијског гардијског официра са свима одличјима. Краљица је обучена у хаљину лила боје.

* Д. Кузмић, „Политика" 29. септембра 1925.

Дубровник

Дубровник, град старих госпара спрема се читавих петнаест дана да достојно староме своме господству и слави својој дочека првога Краља своје крви. Дубровчани који себе сматрају најкултурнијим делом земље хтели су да дочекају Краља у сјају старога господства, како су некада Дубровник и његова властела сачекивали старе владаре. Дубровник, који је један од најбоље сачуваних тврђава у Европи поправљао је све оно што су времена и људи искварили, да би варош изгледала што лепшом и да би високи гости добили што бољи утисак правога старог отменог Дубровника. И када су варошке улице и тргови били оправљени, приступило се украшавању града. Читаву недељу дана прављени су венци од ловора и рузмарина, да се њима оките куће, стубови, капије и трибине. На плочама одакле је Наполеонов генерал Лористон тражио капитулацију дубровачке републике, подигнута је велика трибина за Краља и министре, а према њој две велике трибине за грађанство, јер је одређено да ту буде дефиле трупа. Како је та капија заклањала поглед на спомен-плочу Краља Петра, тражено је да се та капија премести на друго место, али сви напори г. Мурата нису успели. На капији је стајало написано с једне стране: *Добро дошли носиоци нове слободе Дубровника*, а с друге стране: *Обновитеље своје слободе поздравља Дубровник*.

Кроз врата од града улази се у варош у стари прави Дубровник, опасан зидинама, пун старих зграда пуних лепота. Главна улица Страдун окићена цвећем изгледа као што је то лепо приметио конте Иво Војновић: „Као какав отмени салон за примање". Дуж целе улице прострт је црвени ћилим као стаза и преко сваког прозора пребачени су старински ћилими. Све су куће са заставама. По Страдуну су поређани с једне и с друге стране соколи и соколице, мали извидници,

ђаци стручне школе, поморске академије и најзад неколико група Конављана у богатим народним ношњама извезеним златом. Пред црквом на стубама чекају Краља ватрогасци са сјајним шлемовима. Цео град је пун слика Краљевих и Краљичиних, окићених зеленилом и заставама. Дубровчани су за Краљев дочек били сретнији од Которана, јер су имали лепо време и сунце.

Још од раног јутра почеше да стижу у Дубровник сељаци у народним ношњама, Радићевци са хрватским барјацима на којима је писало: „Вера у Бога и сељачка слога", Конављани са југословенским заставама, Срби из околине са српским, а војска која ће дефиловати стигла је још пре два дана. Дубровник, иначе миран и тих, ври од људи. Још од ранога јутра почео је свет да се скупља и по распореду да заузима своја места. И већ око 7^{30} час. све улице којима је Краљ имао проћи биле су поседнуте и трибине пуне. Око њих на Пилама пуно света, грађана, сељака, господе с цилиндрима и сељанки са белим капама као калуђерице, све весело и раздрагано чека и гледа пут Гружа, одакле ће се појавити поворка са Краљем и Краљицом. На молу је подигнут изванредно леп павиљон за дочек, а дуж целога мола окићено цвећем прострт ћилим до обале, на којој је подигнут славолук са натписом: *Добро нам дошли*.

Цео Груж и куће на путу од Гружа до Дубровника, све је то окићено цвећем и сијалицама, које ће се запалити вечерас. Читаво море од народа. Тачно у 10 часова појављује се иза Лопуда Краљев брод „Карађорђе", којега прати „Куманово" са министрима и новинарима и дивизија ратне морнарице. Појаву брода поздравља пуцњава топова и радосна лица народа који се тиска да што боље види. Око десетак хидроплана кружи у ваздуху, док се брод приближава полако обали. Све су очи упрте у брод, сва лица радосна и насмејана.

Излазак Краљевског Пара из брода био је поздрављен химном и одушевљеним усклицим. Краљ је у униформи пешачког гардијског генерала. Пред павиљоном на молу велики жупан г. Кнежевић поздравља Краља добродошлицом.

После уобичајених поздрава Краљевски Пар је сео у свечана кола. Краљеву кочију, коју су вукли шест белаца, пратила су два ескадрона коњице, гарда и затим аутомобили са министрима и осталим чиновницима. Целим путем грађанство је засипало цвећем Краљевски Пар. На путу је била поствљена војска иза које је грађанство бурно акламирало поворку. Примећено је нарочито много група са хрватским заставама. Пали су у очи нарочито радићевци, који су се поклонили смерно пред Краљем, поздрављајући га усклицима: *Живео сељачки хрватски Краљ!* Поворка засипана цвећем и усклицима

стиже на Пиле где Краљ са Краљицом силази са кочије бурно поздрављен. Краљ је из кочија дошао пред славолук, где га је дочекао општински комесар г. Дробац, поздрављајући Краљевски Пар добродошлицом и поднევши му у име града со и хлеб. Ту се Краљ срдачно поздравио са г. Чингријом, познатим адвокатом и националним радником.

Кроз градска врата, пред којима је за тренутак застао да погледа спомен-плочу Краљу Петру, коју је изградио Мештровић, Краљ је са Краљицом и осталом пратњом ушао у стари град одушевљено дочекан. Пред старом дубровачком катедралом Краља је дочекао и поздравио бискуп Марчелић, после чега Краљ са Краљицом одлази у позлаћене Властелинске Столове, у цркви, где се држи молепствије. Из ове цркве Краљ са Краљицом зеленим стазама од рузмарина одлази у православну цркву, где га дочекује прота Митровић и поздравља одушевљеним говором. Из православне цркве Краљевски Пар одлази на трг Краља Петра бурно поздрављен и ту се пење на трибину и опкољен министрима и осталом пратњом посматра дефиле војске.

После пролаза војске коју је народ френетично поздравио, Краљ са Краљицом седа у аутомобил и одлази у Груж где је приређен интиман ручак.

У Цавтату

По подне Краљевски Пар направио је моторним чамцем ратне морнарице шетњу по мору у околини Дубровника. Посетио је извор дубровачке реке, увалу Сумартина и најзад Модру Шпиљу испод Св. Влаха, одакле су Краљ и Краљица продужили за Цавтат.

Али успут су срели једну лађу пуну Цавтачана који су били пошли у Дубровник, да бар по подне учествују на свечаностима, пошто су у последњем тренутку сазнали да их Краљ неће посетити. Када су видели да се на моторном чамцу налази Краљ са свитом, кренули су и они назад, али су се искрцали тек онда кад је Краљевски Пар био ушао у варош.

И ако изненађени грађани су се за тренутак окупили тако да се једва могло кретати. Полиција се трудила да направи ред. Краљ је, видећи да је то скоро немогуће, рекао полицајцима:

– Пустите их. Нека их.

Гомила је тада поново нагрнула, љубећи Краљу и Краљици руке и одело, тако да су они једва успели да пођу даље. За аутомобилом свет је дуго јурио.

У Цавтату Краљ је прво обишао маузолеј Рачића, дело Мештровићево, па је кренуо за Дубровник да у Двору прими депутације из Дубровника и околине. У пролазу кроз варош свет је опет био тако навалио, да се аутомобил једва кретао и да није било полиције, гомила би била изнела у одушевљењу Краљевски Пар из аутомобила.

„Живео наш добри хрватски краљ!“

Хрвати, сељаци из Конавља који су се затекли у вароши викали су из свег гласа: „Живио наш добри хрватски Краљ!“ Приликом пријема депутација, међу којима је било и радничких, Краљ је прво разговарао са представницима женских задруга, које су му предале врло лепе ките цвећа, за Краљицу и изванредно лепо израђен грб у сребру и злату на свиленој државној тробојци уоквиреној у раму украшеном филигранским радовима у сребру и злату. На раму се налази натпис израђен златним словима који гласи:

Краљу Александру Првом, творцу слободе и чувару јединства.

Краљ је дуго провео у разговоу и са инвалидима и од једног ратног сирочета добио је букет цвећа. Разговарајући са сељацима из Конавља, који су били у живописној народној ношњи, Краљ је међу њима приметио и двојицу које је већ био видео у Цавтату. Зато их је упитао:

– А откуда ви овде, када сам вас једанпут видео тамо?

– Послужила нас срећа – одговорили су они – па смо аутомобилом дошли овамо.

Цело поподне Дубровник је жив као у мравињаку, а пут од Дубровника до Гружа представља једну непрегледну реку људи тако, да су се кола и аутомобили једва кретали. Цело вече свет у огромним масама чека пред „Карађорђем“ и ако је киша почела да пада још око пет и по часова. Вечерас је пристаниште сјајно осветљено, а по заливу крстари безброј окићених чамаца, кои се спремају да приреде венецијанску ноћ.

Вечерас у осам и по часова стигао је Краљ са Краљицом у хотел „Империјал“ на банкет, који му је приредила општина. Краљ је био у парадној генералској униформи, а Краљица са колајном од бриљаната и са великом диадемом на глави.

ЗДРАВИЦА КРАЉА АЛЕКСАНДРА У ДУБРОВНИКУ

За време вечере Краљ је одржао ову здравицу:

Откако је Дубровник наш, ретко је који град окружен толиком нежношћу народном. Стари венац око главе Св. Влаха после толиких векова блиста још. Плејада великих ваших људи од дела и прегнућа, државника, помораца, трговаца, научника и мислилаца пронела је ваше име раскомаданом домовином и широм целога света. Читав врло значајан одељак наше књижевности створили су ваши песници на овоме класичном тлу и то даје овим зидинама, међу којима су и они живели, писали и снивали, испунивши их својим предањем, чар којој се не отима. И до блиских дана деловало је овде даровитих људи од књиге и разборитих родољуба, који су мудро дозивали браћу у сложне редове према заједничком противнику. Ви се поносите и с правом делима ваших претходника, али знате да понос повлачи обавезе. На вама је и на онима за вама да потврдите белегу, да је потврдите и да је премашите, јер ви сте свеснији од ваших старих.

Обистинило се оно што се привиђало Гундулићу у чежњивој визији. Дубровник је сада у својој великој земљи, у којој га чека достојна улога и дивна и озбиљна. Борбе патничких наших племена за слободу зову песнике и уметнике да их овековече својим творевинама и пространо богатство наших благословених крајева нуди прегаоцима живе воде да отворе путеве домаћој производњи и њеном добром гласу, разносећи морима то благо под знамењем целога народа као некад под Св. Влахом.

Дубровник, кроз столећа представник наше просвећености, нека и од сада не прекида ту нит. Имајући на кога се угледати, нека осветла образ и себи и нама одржавши високо своје сјајно предање. Дижем чашу у славу Дубровника!

Ова здравица била је поздрављена урнебесним пљескањем од стране свију присутних, којих је било око 120 на броју. У име Дубровника г. Михајло Шкврце, адвокат и присталица Радићеве странке, поздравио је Краља у име Дубровника једним одушевљеним говором.

Око десет и по Краљ и Краљица вратили су се на брод „Карађорђе“ који је одмах дигао котву и отиснуо се у дубину луке, где ће преноћити. Краљев брод полази сутра у 6 ујутру, и продужује пут за Хвар, Корчулу и Вис. Прекосутра ујутру Краљ стиже у Сплит, где остаје свега један дан, а после тога се враћа, према обавештењима која овде имамо, и која су за сада потпуно сигурна, директно за Београд преко Загреба. Повратак Краљев је у вези са спољним догађајима, а нарочито са догађајима у Албанији.

Краљеви поклони

Краљ је преко великог жупана поделио дубровачкој сиротињи 15.000 динара, заклади „Домус Христи“, југословенском соколу, женској добротворној задрузи и друштву „Дуб“ за улепшавање

Дубровника по 5.000 динара. Сиротињи острва Корчуле 20.000 динара. Соколском друштву у граду Корчули 5.000. Заводу Анђела Чувара сестара Доминиканки 5.000 динара. Цркви Св. Марка 5.000 динара."

Новинар Кузмић послао је из Дубровника овај извјештај 27. септембра да би следећих дана слао извештаје из Корчуле, Хвара и Сплита.

ОД ДУБРОВНИКА ДО СПЛИТА*

У Корчули

„На свом путу кроз Далмацију Краљевски Пар имао је данас један ретко леп дочек који се по одушевљењу може мерити само са дочеком у Дубровнику.

Пошли смо из Дубровника јутрос рано по киши и ветру. Море је било још доста мирно на улазу у канал између Корчуле и Пељешца.

Док је ветар немилосрдно шибао бродове, стигло се пред Оребић на Пељешцу. На молу је писало велим белим словима: „Здраво, надо Јадрана!" Око мола окићени чамци, а мало даље лађе пуне света који одушевљено кличе и маше рупцима и капама.

Брод „Карађорђе" лагано се приближавао пристаништу града Корчуле. Прангије су пуцале, звона звонила, заставе се лепршале на све стране. На самој обали густа маса света под кишобранима. Настаје експлозија одушевљења.

На самоме молу саграђен је славолук сав у зеленилу. На његовом врху стоји интересантна група вила у дугим белим тогама и распуштеним косама, мокрим и замршеним од дугог чекања на киши. На једној кули са лавом Св. Марка пише: *Здраво, Краљу наш!* На крају уређенога шпалира саграђена је велика трибина са групом соколица које држе у рукама заставице. У средини трибине поређани су грађани и сељаци у народном оделу из средњег века. Једна веома интересантна ношња: црвени јелеци, црвени појаси, а чакшире црне, дубоке, преко којих је чипкаста кецеља поврнута и заденута за појас. Тако одело носили су још стари Корчулани који су бранили град од гусара.

* Д. Кузмић: *Од Дубровника до Сплита – Краљ и Краљица посетили су Корчулу, Хвар, Вис, па су јуче поподне стигли у Сплит, који им је приредио величанствен дочек*, „Политика" 30. септембра 1925.

Краљу, творцу споразума!

У цркву уведен је Краљ по доласку у варош, после поздрава председника општине др. Балда Цвинићевића и урнебесног клицања, у коме су нарочитог учешћа узели Радићеви сељаци.

Краљ се поздравио са виђенијим људима. Сељак Кужак Марко, кад се представио Краљу одржао је говор у коме је рекао:

– Славни наш сељачки Краљу! Ви сте највише допринели да је створена ова држава. Ви сте творац споразума Срба и Хрвата. Зато у нама можете увек да нађете људе који ће гинути за Вас и за државу. Живео наш хрватски сељачки Краљ!

Краљ је био необично пријатно изненађен и задржао се са сељаком у разговору, питајући га о приликама на острву, о виноградима које је почела даништи филоксера. Са осталима је говорио о сеоби у Америку, где је ове године отишло преко хиљаду људи.

Орјунаши, соколи са заставама грмели су: „Живео наш Краљ и Краљица!" Краљ се поздравио и са капетаном сељака у народном оделу, Јанком Кризмићем, па је затим под кишом отишао у цркву светог Марка на богослужење. Служба је служена на старословенском језику.

Пошто је разгледао цркву и све друге знаменитости, Краљ се вратио на брод, праћен одушевљеним народом, тако да се једва кретао. На пристаништу је чекало мноштво света, клицало и махало капама све док се брод није изгубио из вида.

Дочек на Хвару

Хвар, острво стења, шуме и здравља, једно од наших најлепших купалишта на Јадрану, родно место песника Петра Хекторовића, дочекало је Краљевски Пар са не мањим одушевљењем него Дубровник и Корчула. Све је свечано као у празнични дан, весело и окићено.

Улазак брода поздрављају топови и звона. На пристаништу, и поред страшне кише, чека се грозничаво. Пун је моло света са целог острва. На пристаништу Краља и Краљицу представља председник општине др. Авелини искреним патриотским речима. После тога цела свечана поворка одлази у столну цркву, стару седам столећа, коју су Турци једном запалили. Ту се служи благодарење.

После тога отишло се у фрањевачки манастир, где је отац Павао, старешина манастира, показивао Краљевскоме Пару слике старих италијанских мајстора и друге знаменитости манастирске. Нарочито се Краљ заинтересовао једном по свој прилици Рафаеловом сликом:

глава једне девојке, коју све старешине манастира предају један другоме у аманет. Пала је у очи једна сјајна композиција, мала Рођелина *Последња вечера*. Читава једна галерија слика која би служила и Лувру на част и пред којом су Краљ и Краљица стајали задивљени.

По изласку из манастира, где се Краљевски Пар уписао у једну нарочиту књигу нарочитим пером којим нико више неће писати, Краљ је кренуо у кур-салон, дивну палату, где се поздравио са виђеним људима и прегледао изложбу слика. Одатле, по највећој киши, на брод.

Од Хвара до Виса по непогоди

Почео је еквиноцио, неумитан и страшан. Ветар очајно звижди. Морска пучина претворила се у брда, а наши бродови, ма да велики, играју као љуска на огромним запенушаним таласима. Још и сад киша пљушти, а синоћ у заливу Хвара била је права провала облака. Она је мало покварила сјајан дочек, али је Хваранима донела воду, коју већ три месеца немају.

Хвар, чувен са свога сунца и рашћа као на Мадери, остао је јутрос за нама, хладан, у магли, међу таласима.

Иде се за острво Вис. Непуна два сата љуљушкања на броду и лаке вртоглавице, па смо већ пред заливом. Десно остаје острво Светац, кршевито и неплодно, са својих неколико сиромашних породица, које ничег другог немају сем љубави за своју отаџбину и свој завичај. Они живе тамо као осуђеници, готово без икакве везе са светом, јер бродови не пристају уз њихову обалу. Као да су на неком острву данима далеком од копна, живе они и умиру сасвим заборављени.

Мало даље, једва се у магли распознаје Бишево, чувено са своје модре шпиље, за коју кажу да је лепша и сликовитија него она на Каприју код Неапоља. Доста пространа, она се налази на самој морској обали и у њу се улази чамцем кроз мали орвор, куда пролази и светлост, али светлост спектрална која свима стварима даје један фантастичан облик. Кад се људи купају у овој пећинској води, која се прелама у безброј финих боја, изглед као да се купају у неком зачараном басену.

У савршеној тишини, у меком преливу боја, у једном блештавом ореолу, заборавља се на стварност и живи у једном кратком сну. Али је сва та лепота без саобраћаја, тако далека, скоро неприступачна.

На Вису

Уколико се више приближавамо заливу, утолико су таласи мањи. На пристаништу већ чекају. Око славолука, са круном на врху, густе масе света са заставама и венцима. Док „Карађорђе" стаје у заливу и Краљевски Пар са свитом превози се на обалу, пуцају прангије са околних брда, звона звоне и оре се одушевљени усклици. Цео је град у заносу! Краљ и Краљица излазе из чамца преко застртих степеница кроз два реда девојака у белом. Дочекује их добродошлицом председник општине г. Фрањо Мардишић. Све су очи упрте у Краљевски Пар. Радознао свет да се погуши. Док се Краљ здрави и разговара са виђенијим Вишанима, клицање престаје, али кад је Краљ пошао у жупничку цркву на молепствије, усклици су се претворили у праву буру. Кордон пуца. Сав свет виче од радости, маше рукама, заставама и рупцима.

На црквеним вратима жупник поздравља Краља и Краљицу, са неколико пробраних речи и затим га уводи унутра, док хор уз пратњу оргуља пева: *Здраво, Краљу Наш! Здраво!*

Вишка жупаничка црква личи својом унутрашњошћу на православну цркву. Грађена је у 16. веку и има неколико лепих слика из доба ренесанса. Истим путем кроз ходник од зеленила и цвећа Краљевски Пар се вратио на брод, одушевљено испраћен, а кад је „Карађорђе" кренуо, са пристаништа је залепршало безброј застава и хиљадама белих рубаца. Вишани су дуго остали кличући на обали, са надом да ће им ова посета донети бољи и снošљивији живот, јер острво Вис живи само од производње вина. Чувени вишки виногради давали су некада преко 70.000 хектолитара најбољега вина. Сада је производња знатно мања, јер је филоксера и овде допрла.

Вишани су увек били међу првима у свом родољубљу и зато је разумљиво ово одушевљење којим они очекују Краљевски Пар.

Сплит спрема дочек Краљу

На ванредној седници општинског већа, која је одржана поводом доласка Краљевског Пара у Сплит, начелник Сплита поднео је извештај о раду општинске управе око припреме за дочек Краља. Градско веће донело је једнодушни закључак, којим се прихваћају све одлуке градске управе у томе погледу и решило да се за успомену овог историјског дана, кад је први југословенски владар посетио Сплит, постави у општинском дому на најугледнијем месту спомен-плоча.

Проглас Општинске управе

Општинска управа у Сплиту обелоданила је овај проглас на грађанство, уоквирен државном заставом, поводом доласка Краљевског Пара у Сплит:

Грађани!

Одавно смо желели да Га у нашој средини видимо, поздравимо и ето нам је за 29. ов. мес. у 10 часова најављен долазак Његовог Величанства нашег Краља Александра I у друштву са Краљицом Маријом, која је толики занос међу нама свима још прекјуче побудила и сада нас одликују својом превишњом посетом. Да нам их увек срећа прати и Божји им благослов вером свију нас путеве отварао.

Непомућена национална свест, која је у овим старим хрватским крајевима најтеже часове ропства издржала са отвореним поуздањем у јединствену будућност са јуначком српском браћом, у одушевљењу народ дочекаће славом овенчаног победника, посвећену наду одабраног Карађорђевог дома и драге прекрасне нам Отаџбине за нашу честитост и за напредак човечанства увек угледније Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Добро нам дошли!

Ови дани боравка Њихових Величанстава у Сплиту 29. и 30. септембра, и 1, 2. и 3. октобра и по сагласности љубљеног владара са слободним народом и нека у размаку векова одјекну јасним ријечима оплемењеног наставка хиљадугодишњих наших успомена, нека нас потсети на доба кад је први народни краљ Хрвата силазио у Сплит да пун обзира и жртвом сопствених интереса пред светом засведочи историјску нужду окупљања и стапања од дунавске равнице до кршевитих јадранских обала.

После хиљаду година наш народни Краљ долази к нама, свој својима, носећи признање целога света херојству а потом одлучној вољи за заједнички живот уједињених Срба, Хрвата и Словенаца.

Грађани!

Широким погледима, ведрим схватањем националне и државне величине, оличене у витешкој појави узвишеног Краља по срцу и разуму, у светлим традицијама Карађорђевог Дома, ми ћемо у ове ретке дане прославити коначно нераздружно спајање нашег Приморја са нашом рођеном браћом, од које су нас прије и увек с прорачуном растављали.

Нема више осамљености и дељења међу нама. Наш народни Краљ први пут са морске пучине ступа у царске Диоклецијанове дворе, да кроз њих једнако издржавши и једнако одан свој једнокрвни народ обишавши читаво наше државно јадранско приморје, прослиједи триумфални пут у унутрашњости преко хиљаду година грађене Југославије. Натјечући се у манифестацијама радости и весеља, поносни својом љубављу за Краља и за Дом, проломимо патриотским покличима, који ће се одбити од наших гора и разлетати морским валовима:

Живео Краљ Александар! Живела Краљица Марија! Живео наш Престолонаследник Петар! Живели! Живели! Живели!

*У Сплиту**

„Бура у каналу Брача игра са нашим бродовима, а мали торпиљери као изнемогли једва се вуку кроз таласе. Морнари причају да је ово најнемирнији део Јадранског мора.

Пред сплитску луку, поред два брода и шест већих моторних чамаца, излази и једна група спортиста на чамцима. Краљ и Краљица су на палуби и посматрају натуштено небо и оно море људи које је притисло пристаниште и узнемирено чека.

На домаку мола загрмели су топови, засвирале сирене са свију бродова у заливу и загрмеле десетине хиљада гласова. Био је то свечани тренутак, какав се ретко виђа.

Силазак Краљевског Пара са брода дочекали су нови усклици, химна и нови писак сирена. Пред једним необично интересантним славолуком на крају мола, председник г. Тартаља дочекује Краља поздравља поздравним говором, пуним заноса, док Краљица прима букет цвећа. Око славолука представници власти и сви виђенији Сплићани, међу којима се видео и г. Анте Трумбић, који је са високим цилиндером одушевљено поздрављао. Неколико тренутака задржавања, и Краљ и Краљица седају у кола „Викториа а ла Домон", у која је упрегнуто шест белаца. Краљ скида своју црну пелерину, седа у своме свечаном оделу са сјајним орденјем с леве стране, а Краљица у крзненом капуту и са шеширом у црним рајерима.

Њихов полазак са пристаништа значио је један неодољиви тријумф, такав занос и одушевљење маса за које нема речи. Шпалир протегнут у бескрај, прозори, балкони и кровови црне се од начичканог света који виче, пева, тапше, лудује од усхићења. Свуда су заставе, зеленило и цвеће. Соколице на врху своје триумфалне капије са фанфарама, орјунаши који кличу, ватрогасци са својим црним шљемовима, деца из гимназије под заставама, девојчице и жене које бацају цвеће, букете и венце – све се то умешало и сви се

* Д. Кузмић, „Политика" 30. септембра 1925.

утркују у одушевљењу. Глас људи, звона, топова, сирене и музика више се не распознају. Све се претопило у једно непрекидно заглушно брујање.

У црквама

По раскаљаним улицама гази се по цвећу. У ваздуху трепере читави облаци искиданих цветних листића. Краљ и Краљица су задивљени овим призором и осмехују се отпоздрављајући их непрекидно. Уколико се одмиче даље, наилази се на нова клицања, на ново одушевљење. При улазу у главну улицу, кордон је био у тренутку проваљен, и удружени полицајци, редари и војска једва су успели да поврате ред. Због тога малог прекида министарски аутомобили су застали иза краљевских кола и стигли су тек онда кад је Краљ улазио у катедралу на молепствије. Са старога монументалног звоника забрујала су звона поздравну песму, док се краљевски пар пео лагано уз велике степенице између два реда калуђерица са белим широким капама. На улазу Краља и Краљицу је поздравио кратким говором бискуп Бонифатић окружен свештенством. На то је певао већ хор уз пратњу оргуља и звонило је звоно Краљево, звоно које је специјално направљено за ову свечаност.

Сплит

Из катедрале отишао је Краљевски Пар у православну капелу која се налази у дворишту жандармеријске чете, праћен бурним овацијама. На улазу га је сачекао прота г. Урукало и поздравио га кратким и топлим говором. Из капеле је Краљевски Пар вратио се на брод „Карађорђе“.

Бакљада

У 8 часова на пристаништу је приређена бакљада, какве овде нико није запамтио. У њој је узело учешћа преко 15.000 људи. Док је залив блистао у мору светлости – сви бродови били су сјајно илуминирани, а у вароши је намештено преко 40.000 нових шарених сијалица – импозантна поворка са неколико музика, са безброј лампиона и буктиња кренута је на пристаниште уз песму и свирку. Пред брод „Карађорђе“ дошао је само мали број људи јер су сви остали задржани при уласку на моло, али кад је одушевљење достигло врхунац кордон војске и жандармерије разбијен је и гомила је покуљала уз урнебесно клицање ка Краљевом броду. За тренутак цео простор био је притиснут светином, која се формално гуши, а дотле су из вароши долазиле нове поворке с заставама и музикама. Кад су музике одсвирале химну, комбиновано друштво „Звонимир“, „Гуслар“ и „Св. Цецилија“ отпевало је песму Краљевском Пару, који се убрзо појавио на командантском мосту и својом појавом изазвао нову буру одушевљења.

Краљева реч Сплићанима

Клицање је престало тек кад је Краљ почео да говори. Необично узбуђен Он је рекао:

Драги моји Сплићани,

Нека вам је искрена захвалност и од Моје и од Краљичине стране, на тако дубокој оданости која Нас је необично потресла и која ће Нам остати у дубокој успомени. Ја и Краљица често ћемо од сада свраћати у вашу средину. Нека Далматинци буду и од сада као што су и до сада били верни чувари нашег мора. (Гласови: „Хоћемо! Хоћемо!“) *Иза њих чврсто стоји уједињена домовина. Живели!*

Нови одушевљени узвици и поздрави Краљу и Краљици и Престолонаследнику и држави разлегали су се кроз залив. Бакљада је најзад пошла натраг. Поворка се кретала скоро читав сат, непрекидно кличући. Једна само група људи са црвеним капама, коју су сачињавали радићевци, помутила је мало овај свечани тренутак, вичући у правцу брода Куманова, на коме је са осталим министрима стајао и г. Павле Радић: „Живео Павле Радић!“ а затим је продужено да се кличе Краљу.

Тек у 9 часова моло је испражњен и одмах после тога Краљевски Пар са свитом отишао је у позориште на свечану представу.“

Новине из свих крајева ондашње Краљевине СХС извјештавале су о Краљевом скраћивању пута и претпоставкама разлога за то скраћивање. Иначе, планирани обилазак дијела државе је скраћен са образложењем да унутрашњи и спољни разлози захтијевају присуство Краља и чланова владе у Београду, од којих је већина била укључена у програм ове посјете. У загребачкој штампи било је низ нагађања и претпоставки о разлозима скраћивања утврђеног програма посјете, док београдска штампа овом питањуи није посветила посебну пажњу. Због различитих нагађања и кратких извјештаја, скоро цртица које су свакодневно пуниле ступце новина, пренеће се неки од њих са позивом гдје су и када објављени, али без навођења аутора, јер се ту више ради о агенцијским него новинарским вијестима. Оне су најчешће стизале из Загреба и Сплита, наравно и Београда.

У „Политици" од 29. септембра 1925. године објављен је текст са поднасловима: *Краљ је одлучио да скрати пут по Далмацији – Јуче се вратила прва група министара – Кругови Х.С.С. очекују да ће г. Ст. Радић постати потпредседник владе.*

Повратак једног дела министара

„Дуго бављење већине чланова владе ван Београда имало је за последицу да је наступио известан застој у државним пословима. Многа ресорна питања чекају поодавно на санкцију пленума министарског савета. Друга питања захтевају да буду брзо узета у расматрање (на пример питање Бродарског Синдиката, питање односа између радикала и радићеваца). Најпосле, приближује се и дан када ће се састати и Народна Скупштина пред коју, према обећању које је дато кад је Скупштина полазила на одмор, треба да се изнесу многа важна питања. Међутим, нека од тих питања нису ни додиривана у пленуму владе. Због такве ситуације чланови владе који су се налазили у пратњи Краљевој одлучили су у Тивту, да се један део њих врати у Београд и прихвати послове. Одлучено је било да Краља на даљем путу кроз Далмацију прате министри г.г. М. Ђуричић, Б. Максимовић, П. Радић и ђенерал Трифуновић. Остали, г.г. М. Трифуновић, В. Вукићевић, др. М. Стојадиновић и др. Никић имали су одмах да се врате у Београд.

И већ јуче изјутра у Београд су стигли г. В. Вукићевић и др. Никић. Синоћ је допутовао и др. М. Стојадиновић. Г. Миша Трифуновић на путу за Београд задржао се у свом изборном, жичком округу.

Одлука о скраћивању пута

Послови у Београду нису само изазвали одлуку да се у Београд врати један део чланова владе. Следовала је још једна одлука, а то је да се Краљев пут по Далмацији скрати. Вест о том скраћивању пута схваћен је у Загребу у једном делу јавности као прекид пута. Због таквог схватања направљена је у Загребу читава узбуна, јер су одмах тражени разлози звог чега је Краљ одлучио да пут прекине. У Београду, међутим, вест о томе да ће Краљ скратити пут није изазвала оно што у Загребу.

На меродавним местима потврдили су синоћ да Краљ заиста скраћује пут тако да ће учинити само посету Сплиту, па ће се онда одмах преко Загреба вратити у Београд. На меродавним месетима додали су још да је Краљев пут заиста био дуг те се умор јавио као природна последица. Скраћивање пута ни у ком случају не треба доводити у везу с унутрашњом ситуацијом.

Загреб и скраћивање Краљевог пута

Напоменуто је већ да се загребачка јавност јако заинтересовала скраћивањем Краљевог пута. Сва јучерашња поподневна загребачка штампа бави се овим питањем. Највећи део загребачких листова има ову вест из Сплита:

„Због заморености Његовог Величанства Краља и неких политичких питања, које траже хитно решење, данас је изненада створена одлука о скраћивању пута Краљевског Пара по Далмацији. Отпада посета Имотском, Врлици, Бенковцу, Биограду и Сушаку. Њ.В. Краљ и Краљица задржаће се у Сплиту само два дана. 1. октобра креће Краљевски Пар у Шибеник, а одатле преко Загреба директно за Београд. Ова одлука изазвала је у народу разумљиву жалост."

Неки листови доводе Краљев одлазак у Београд, без икаквог детаљног образложења, у везу са Албанијом, док други листови јављају да Краљ одлази у Београд ради извесних хитних политичких питања која траже брзо решење.

О скраћивању Краљевог пута Загреб има ова обавештења из Београда.

Према обавештењима из Београда, Краљ је изменио програм свога путовања по Далмацији. То Краљ чини ради решења неких врло важних унутрашњих и спољних питања, међу којима је на првом месту стање у Албанији. Краљ ће доћи у Београд 4. октобра.

Краљев пут – прави тријумф

Чланови владе који су стигли у Београд изјављују да је Краљев пут кроз Црну Гору и Далмацију прави тријумф. Краљева и Краљичина посета Црној Гори и Далмацији примљена је од народа најбоље и имаће најбољи одјек за будућност. „Све је то", рекао је један од министара, „најбољи доказ да смо дефинитивно изишли из толико година. Нестало је готово сасвим потреса који су се јављали као последица рата и сада смо дефинитивно ушли у период мира и рада. И зато сада треба радити и то много, јер то народ очекује од нас. А тај рад није мали јер су оправдане потребе народа још увек велике".

Чланови владе који су већ стигли у Београд приступиће већ данас отправљању послова."

И 29. септембра из Загреба стижу вијести које се баве разлозима пријевремена Краљевог повратка и о Стјепану Радићу и његовој странци. Ево тих текстова које „Политика" преноси: *Шта Загреб мисли о Краљевом повратку – Враћа се и г. Ст. Радић из Женеве*.

„Данашња загребачка штампа бави се још увек питањем скраћивања Краљевог пута по Далмацији. „Новости" држе да је разлог овом скраћивању заоштреност политичке ситуације због Радићевог говора у Женеви о Македонији. „Обзор" сматра свако довођење скраћивања Краљевог пута по Далмацији у везу са унутрашњом политичком ситуацијом интригом против садањег режима. „Ријеч" доноси разговор свога београдског дописника са радикалима и вели да постоји криза у влади, нарочито зато што постоји огроман број ресорних питања, која се апсолутно не могу да реше. Да би се убрзало са овим решењима дошло је до скраћивања Краљевог пута, што је изазвало толике коментаре. Радићевци још увек ништа не знају, али говоре, према писању штампе, да је ствар са скраћивањем Краљевог пута у Далмацију у вези са оним разлогом који су они објавили са меродавног места.

Г. Радић се враћа

Г. Ст. Радић променио је план свога путовања. Он има да стигне у Загреб око 1. октобра. Тиме је г. Стј. Радић дефинитовно одложио пут у Париз и вероватно неће свраћати ни у Праг, него ће преко Милана поћи директно у Загреб.

На питање дописника једном члану вођства сељачке странке: Зашто је г. Стјепан Радић променио програм свога боравка у иностранству, тај је члан вођства одговорио:

– Г. Стј. Радића зову у Загреб важни политички послови. У првоме реду он жели да се састане са др. Кежманом, који већ неколико дана борави у Загребу после трогодишњег одсуства у Америци. Сем тога г. Стј. Радић има да учествује на више партијских конференција, на којима имају да се донесу врло важне одлуке и претресу законски пројекти, који ће изаћи пред парламент.

Ст. Радић потпредседник владе

После данашње седнице вођства Сељачке странке покренуо сам питање скраћења пута Краљевског Пара по Далмацији. Ни један од чланова вођства није знао да ми каже разлог зашто се Краљ пре завршетка програма има да врати у Београд. Подвучено је једино са стране свију, да Краљев одлазак у Београд не стоји ни у каквој вези са било каквом променом политичке ситуације у земљи.

– Јесте ли приметили за време последњег боравка у Београду какву промену односа у влади? – упитан је др. Мачек.

– Нисам приметио апсолутно ништа! – одговорио ми је са осмехом др. Мачек – и о томе нема нити помена.

У разговору је сазнато да ће г. Стјепан Радић скратити свој боравак у Швајцарској тако да би пре 6. октобра имао да буде у земљи. Ако г. Стјепан Радић добије на време вести о Краљевом одласку за Београд, он ће сигурно одложити свој пут за Париз – изјавио је један од чланова вођства.

Г. Стјепан Радић, после повратка у Загреб, одмах путује у Београд где ће узети учешћа у раду владе као њен потпредседник.

Један радићевац о г. Ст. Радићу

У разговору с једним од угледних чланова вођства Сељачке странке о Радићевој изјави у Женеви изјавио је ово:

„У последње време води се преко новина кампања лично против Стјепана Радића. Ја држим да се овде не ради само о повређеним амбицијама. Овде се води рачуна о том, да би г. Стј. Радић ускоро имао да као потпредседник владе узме виднога учешћа у влади. Познавајући Радићеву интелигенцију и енергију, тај утицај сигурно неће бити споредног карактера. Шта више, код те кампање рачуна се и на евентуалност да Радић с временом преузме иницијативу у раду владе и на тој основи води се против њега борба. Као искуство у томе смислу рачуна се са његовим последњим радом у Женеви, где му је као подређеном члану делегације пошло за руком да сврати пажњу на своју личност читаве своје околине. Међутим, тврдо уверење је да

г. Стјепан Радић никада у своме раду у садањој влади неће прекорачити оне границе, које се у целости покривају са нашим народним и државним интересима и границе које се покривају с интересима једне и друге владајуће странке."

Министри се скупљају

„Политика" 10. октобра објављује текст који је послат из Београда под насловом *Министри се скупљају*, објашњавајући ситуацију непосредно пред повратка Краљевског пара у Београд, и страначка препуцавања, што се из поднаслова овог чланка види, па је оцењено да неке од ових цртица треба пренети и у овом фељтону: *Чланови владе који су пратили Краља враћају се у Београд данас – Скупштина треба да се састане 16. октобра – Верзије о реконструкцији владе.*

Припреме за рад пленума владе

„Чланови владе који се налазе у Београду одржали су и синоћ конференцију у Председништву владе. Када се у Београд врате сви чланови владе, министарски савет имаће да се позабави многим важним питањима. Због тога су чланови владе, који се налазе у Београду и синоћњу конференцију, као и прексиноћњу, посветили припремању материјала за ту пленарну седницу.

На синоћној седници било је највише речи о раду Народне Скупштине и о законима који ће се изнети одмах чим отпочне редован сазив. Колико се синоћ могло закључити из обавештења чланова владе, влада ће пред Скупштину изнети најпре просветне законе, закон о царинској тарифи, закон о непосредним порезима.

На конференцији је додиривано и питање буџета који се сада израђује и који ће у најскоријем времену бити поднет Скупштини.

Повратак министара

Министри који су пратили Краља на путу по Далмацији очекују се вечерас. На тај начин у Београд ће бити на окупу сви чланови владе сем г. Пашића, др. Нинчића (г. А. Радојевић, који је отишао г. Пашићу у Монте Карло очекује се за дан два) те ће моћи да се приступи пословима који су прилично дуго били у застоју. Дан повратка г. Пашића још се не зна тачно, али се мисли да ће то бити 7. октобар.

Са члановима владе у Београд се вечерас враћа и г. М. Трифковић, председник Народне Скупштине.

Рад Народне Скупштине

Према обавештењима која су се јуче могла добити у Народној Скупштини, Народна Скупштина имала би да се састане у петак 16. октобра ради утврђивања дневног реда. Скупштина би радила у суботу 17. октобра и понедељак 19. октобра када би се на дневни ред ставили разни извештаји одбора за молбе и жалбе. У понедељак 19. октобра Скупштина би закључила садашњу сесију, а 20. октобра била би отворена нова. На дневни ред дошли би одмах закони који су највећим делом већ свршени у одборима.

Како ће се приликом отварања ове сесије вршити избор новог председништва, увелико се већ праве прогнозе о кандидатима. За сада се као председник још увек помиње г. М. Трифковић. Радићевци ће добити место првог потпредседника; као њихов кандидат за то место помиње се г. Ђ. Басаричек.

Г. Давидовић у Скопљу

Вечерас је допутовао у Скопље шеф демократске странке г. Љуба Давидовић. На станици га је дочекао велики број партијских пријатеља и грађана и бурно га поздравио. Г. Давидовић се вратио из Црне Горе са ловћенских свечаности. Неколико пријатеља са народним послаником г. Кујунџићем из Скопља изашли су пред њега до Кос. Митровице. Према обавештењима, г. Давидовић ће се задржати у овим крајевима неколико дана, па ће посетити скопску Црну Гору. Ове недеље одржаће у Скопљу састанак Демократске странке.

Верзије о реконструкцији владе

Кругови блиски влади стално демантују вести да ће у влади бити каквих промена. Само, политички кругови нису склони да поклоне много вере том тврђењу и тврдо су уверени да предстоји реконструкција владе. Како ће се она извршити, оставља се као и увек г. Пашићу.

Интересантно је да су кругови блиски влади најпосле пристали да говоре о питању уласка г. Радића у владу. И одмах су отворено казали да не верују у комбинацију по којој би г. Ст. Радић дошао за потпредседника. Најпре, каже се у тим круговима, радна влада увек је састављена од људи из парламента. Г. Ст. Радић, међутим, није посланик, а требало би врло много компликовних процедура да се г. Ст. Радић сада уведе у Скупштину. Затим, по закону о централној управи не постоји положај потпредседника владе. Истина, било је до сада да су поједини чланови владе имали и титулу потпредседника

владе али су ти чланови у ствари били по годинама најстарији министри после министра председника кога су замењивали. (Такав је случај био и са г. М. Трифковићем). Ако би, међутим, г. Ст. Радић ипак ушао сада у владу, он би био најмлађи члан владе, млађи и од г. Крајача и г. Никића (јер се ранг министара одређује по времену активног министровања), те би било врло незгодно да буде потпредседник.

Уосталом, у редовима радикала не би радо видели г. Ст. Радића у влади већ и због тога што се г. Радић није још одвикао своје старе особине да не обраћа довољно пажње својим речима. „Женева је дала довољно доказа", кажу радикали.

После изјаве г. Ст. Радића о Македонији

Одмах по доласку у Загреб г. Ст. Радић је у неколико речи објаснио свој говор о Македонији. Владини кругови сматрају да је тиме ово питање скинуто с дневног реда. То не значи да је код радикала у исто време нестало и незадовољства противу неодмерених речи г. Радића. Радикали су склони да верују да се део говора г. Радића о Македонији има схватити онако како је то објаснио г. Радић одмах по доласку у Загреб, али сматрају да г. Радић треба да повуче консеквенце због своје нејасности којом су се обилато користили противници наше земље.

Опозициони кругови не могу да опросте г. Радићу што је својом нејасношћу дао прилике непријатељима земље да нас нападну и сматрају да г. Радић још није способан за више државне послове. Уосталом, опозиција још увек не верује у велику искреност радићеваца.

Др. Мачек у Београду

Данас у Београд стиже др. Мачек. Политички кругови доводе долазак др. Мачека у Београд у везу са оживљавањем рада у влади. Очекује се да ће у најкраћем времену у Београд доћи и сам г. Ст. Радић."

МАНИФЕСТАЦИЈЕ У КНИНУ

Пре доласка у Загреб Краљевски пар је након Далмације прошао кроз Книн. Ту су одржане велике манифестације.

„После званичне посете Краљевског Пара Далмацији, чији је програм скраћен, Краљ и Краљица са свитом пошли су прексиноћ натраг за Београд специалним дворским возом из Шибеника.

Ван програма и сасвим неочекивано Краљевском Пару приређена је у Книну ванредно лепа и спонтана манифестација. Кад је воз ушао у станицу око станичне зграде била је окупљена огромна маса народа из Книна и околине. Краљ се појавио на вратима вагона, и видећи да је одушевљење достигло врхунац, наредио је да се народ пусти да приђе возу. Одушевљење је све више узимало маха. Људи из народа појурили су према Краљу, кличући и поздрављајући га. Манифестације су трајале све док воз није изашао из станице.

Полазећи у Београд, Краљ је дао 50.000 динара да се раздели сиротињи у Сплиту, а 25.000 за сиротињу у Шибенику."

ДОЛАЗАК КРАЉА У ЗАГРЕБ

Из Загреба је послат извештај 2. октобра 1925. године, а „Политика" објавила 3. октобра текст следеће садржине:

„Данас у 11^{40} час. стигао је на главну станицу воз, којим се Краљевски пар враћао из Шибеника за Београд заједно са свитом. На станици су дворски воз дочекали: велики жупан загребачке области др. Трешћец, командант армије генерал Матић, градски начелник г. Хајнцел са госпођом и г. Стјепан Радић.

Чим је воз заустављен позвао је Краљ себи најпре градског начелника г. Хајнцела, с којим је провео у разговору неколико момената, распитујући се о развоју и потребама града Загреба, а уједно је на позив г. Хајнцела обећао да ће посетити Загреб заједно са Краљицом приликом културно-историјске изложбе, која ће се отворити 11. о. м. у спомен хиљадугодишњице хрватског краљевства. Краљ је питао докле траје та изложба, па кад је добио одговор да траје месец дана, рекао је:

– А, онда значи да имамо доста времена да дођемо. Можете сигурно рачунати на наш долазак.

Краљ је позвао градоначелника да ускоро дође у Београд и да га извести о новим градским потребама и инвестицијама. Гђа градоначелника предала је дворској дами гђи Хаџић за Краљицу киту љубичица.

После градоначелника примљен је од Краља велики жупан др. Трешћец. Краљ се у разговору са г. Трешћецом распитивао о приликама у загребачкој области, у народу и да ли је народ задовољан. Г. Трешћец је одговорио да су прилике сређене, да је народу добро и да је сада потпуно задовољан. Краљ је са осмехом приметио:

– Дакле, добро је. А и како би друкчије било, кад је сада у народу слога?

Г. Трешчец је напоменуо да би било добро, кад би Краљ са Краљицом посетио загребачку област и по могућности дуже се времена задржао по селима, да би лично видео да је народ задовољан. Краљ је одговорио да ће врло радо посетити загребачку област и обићи загорска села, а да ће то учинити приликом свога доласка на историјску изложбу.

После тога је командант армије Матић рапортирао Краљу о стању армије.

Загреб

Г. Стјепан Радић примљен је од Краља на крају. Г. Радић је у кратким потезима известио Краља о најглавнијим успесима наше делегације у Женеви и неколико момената задржао се на томе да је Мала Антанта ојачала у своме угледу, највише због народног споразума Хрвата и Срба, наглашујући при томе и велику спрему министара спољних послова Мале Антанте и Нинчића и Бенеша и Дуке. Г. Радић је подвукао како су га сви угледнији делегати, нарочито француски, чим је дошло до интимног разговора, редовно питали ово двоје: „Да ли доиста ваш Краљ тако дубоко схвата, како се чује, социјалну политику и је ли ваш споразум са Србима трајан." Када су добили повољан и објашњен одговор и на једно и на друго питање, онда су редовно говорили: „Да нисмо пријатељи и савезници, завидели бисмо вам и на таквом владару и на таквом споразуму, који ваш парламент чини за рад најспособнијим парламентом на свету."

Г. Стјепан Радић честитао је Краљу на дивним и језгровитим говорима у Дубровнику и Сплиту, нарочито на оној поенти у Сплиту: „Све треба да радимо смишљено и договорно." Краљ је изрекао неколико заносних похвала нашем народу у Далмацији и онда је додао:

– Диван народ, али страшна сиротиња. Ово не сме тако остати. Са саме Корчуле отишло их је летос у Бразилију 1.200. Па то је једна изгубљена битка. Овоме се мора учинити крај.

Г. Радић изјавио је на то да треба одмах основати усељенички одсек у Загребу или код министарства спољних послова, што би још било боље, основати нарочити одсек за повратак наших исељеника, од којих две трећине желе да се одмах врате у домовину чим виде да се утврђује политика народног споразума. Ови наши људи већином су из Далмације и Херцеговине и имају у свему коју стотину милиона долара уштеђених, али уједно желе видети и привредне плодове наше народне политике споразума и у томе случају би сву своју уштеђевину одушевљено уложили у нашу привреду.

О томе је било разговора између Краља и г. Радића два до три минута, када је Краљ изјавио да жели да Стј. Радић дође у Београд да га извести о раду Лиге Народа у Женеви у опште и о раду наше делегације напосе.

Излазећи из вагона г. Радић је дигао шешир према небу, које се после дуге кише било разведрило, и узвикнуо:

– Ето како и Бог воли нашег Краља, те се и време променило!

Дворски воз задржао се у Загребу свега око 16 минута ради промене локомотиве, па се у 11[56] кренуло са станице."

КРАЉ СЕ ВРАТИО

И најзад, Краљ се након 20 дана вратио у Београд 2. октобра одакле је и отпутовао 12. септембра 1925. године за које вријеме је обавио сложене и одговорне задатке путујући кроз већи дио територије Краљевине СХС. „Политика" од 3. октобра преноси наслов: *Краљ се синоћ вратио у Београд – Синоћ су се вратили у Београд и остали чланови владе.*

„Јучерашњи дан искупио је у главном све чланове владе. Јуче пре подне стигао је у Београд министар спољних послова др. М. Нинчић, а синоћ су стигли и остали чланови владе који су пратили Краља на његовом путу кроз Далмацију. Ноћас се у Београд вратио и Краљевски Пар.

Краљев долазак

Дворски воз стигао је у Београд синоћ у 11 и по часова. На перону станичном, пред дворском чекаоницом били су много пре доласка воза окупљени минстри господа Нинчић, Узуновић и А. Радојевић,

командант места генерал Зечевић, заменик председника општине кмет г. Г. Протић, управник вароши г. Манојло Лазаревић, директор Генералне Железничке Дирекције г. Илић и београдске г. Б. Поповић са још неколико виших официра и виших чиновника.

Тачно у заказано време дворски воз је ушао у станицу. Краљ и Краљица силазе одмах из вагона. Краљ је у походној генералској униформи са врхканутом од сивог габардена. Краљица је у кестењастом мантилу са скунксом на оковратнику и током исте боје. Обоје су насмејани и задовољна изгледа. Краљ и Краљица се поздрављају са великодостојницима и затим док Краљица разговара са г-ђом Хаџић, Краљ прилази министрима и живо разговара са њима, насмејана лица. Овај разговор с члановима владе пред дворском чекаоницом траје неколико минута. После тога Краљ и Краљица се опраштају од чланова своје свите, који не припадају Двору. Краљ прилази и поздравља се љубазно са сарадником „Политике" г. Кузмићем и осталим новинарима. Краљевски Пар одвози се у Двор."

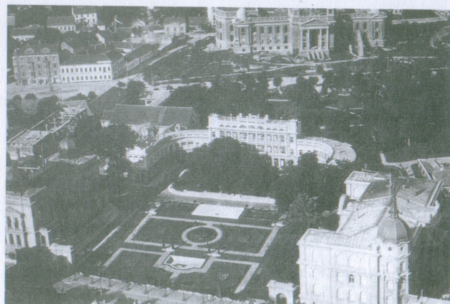

Краљевски двор у Београду

БЕЛЕШКА О ПРИРЕЂИВАЧУ

ЈОВАН П. ПОПОВИЋ, рођен у Липи Цуцкој – Цетиње. Основну школу је завршио у Трњинама, осмогодишњу на Чеву и Цетињу, а гимназију у Цетињу, Бару, Херцег-Новом и Котору. Дипломирао је на Правном факултету у Београду 1965. године. Правосудни испит положио је 1973. у Београду. Радио је као руководилац у привреди на Цетињу и у Београду до 1977, када прелази на рад у Архив Југославије на дужност помоћника директора. У 1994. години постављен је за директора Архива Југославије. Разрешен је ове функције 21. јануара 2001. године ради преласка у Генерални секретаријат Савезне владе.

Објавио је у домаћој и страној периодици преко 50 радова из области архивистике, права, историје и међународних односа. Као аутор или коаутор приредио је за штампу више публикација које су објављене.

Био је главни, односно одговорни уредник већег броја публикација и часописа чији је издавач или суиздавач Архив Југославије. Рецензент је и члан редакција већег броја публикација и књига различитог жанра, сарадник је „Правне енциклопедије", „Међународне политике" и других часописа у СРЈ. У два мандата је био члан Комисије Савезне владе за међународну просветно-културну сарадњу са иностранством. Објављен му је већи број фељтона и чланака у дневним новинама у Србији и Црној Гори. Урадио је и објавио већи број критичких приказа објављених публикација. Повремено је ангажован као сарадник, односно стручни предавач на факултету, на течају за архивске раднике при Архиву Србије и др. Члан је Одбора за историју Црногорске академије наука и умјетности.

Активно је учествовао подносећи реферате, кореферате, саопштења на међународним конгресима, конференцијама, самитима, округлим столовима и другим скуповима у Пекингу, Москви, Вашингтону, Солуну, Севиљи, Берну, Штокхолму, Буенос Аиресу, Бечу, Варшави, Бриселу, Единбургу, Будимпешти, Стразбуру, Прагу, Алжиру, Букурешту и др. као и у новостворених државама у Марибору, Дубровнику, Скопљу. Нарочиту активност на скуповима архивиста и историчара имао је и у земљи.

Познат је и уважени стручњак у области правне и посебне заштите архивске грађе и архивског законодавства у земљи и свету. Био је члан Југословенске делегације за Сукцесију архивске грађе, држављанства, пензије и др.

Примао је и водио разговоре са великим бројем страних владиних и невладиних делегација из области науке и културе и већег броја амбасадора и других дипломатских представника акредитованих у СФРЈ, односно СРЈ. Био је на десетине пута члан или шеф југословенске делегације коју је одређивала Савезна влада на међународним скуповима. У оквиру функције коју је обављао био је домаћин на десетине страних изложби које су гостовале у Архиву Југославије и широм СФРЈ, односно СРЈ, о којима је и говорио. Овакве активности одвијале су се и у иностранству по основу реципроцитета, када је Архив сам или са другим органима или установама гостовао са изложбама или другим манифестацијама.

Након четврт века бављења историјском, архивистичком и правном науком, августа прошле године, после спроведеног поступка, Влада Савезне Републике Југославије поставила је Јована Поповића за изванредног и опуномоћеног амбасадора СРЈ у Анголи. Децембра месеца добијен је и агреман земље пријема. Очекује се његов скори одлазак.

Добитник је већег броја домаћих и страних признања, одликовања, ордена, повеља, плакета, захвалница и др. Резервни је официр.

Говори руски и француски језик.

Преузето из биографије

САДРЖАЈ